

folklora kurdan

Zargotin zêrgotin e,
Zêrgotin zorgotin e!

Sal: 1
Hejmar: 4
Çiriya Pêşîn
Çiriya Paşîn
Kanûna Pêşîn
2015

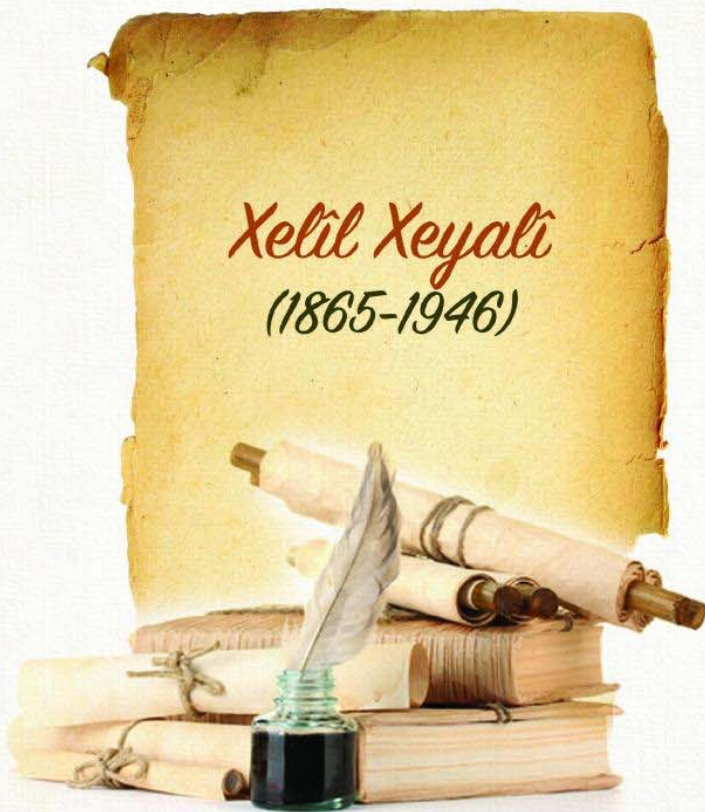


ŞAREDARIYA BAJARÊ
MEZINA AAMEDÊ



KURDÎ-DER
NAVEND

Xelil Xeyalî
(1865-1946)



● **Kovara Folklorê ya Sê Mehane**

● **Sal: 1 Hejmar: 4**

● **Xwedî:** Li ser navê Şaredariya Bajarê Mezin a Amedê, Gultan KIŞANAK

● **Edîtor:** Esref KEYDANÎ Ronya BEWRAN

● **Redaksiyon:** Ridwan DÎZMAN

● **Berpirsa Nivîsan:** Zeyneb YAŞ

● **Desteya Weşanê:** Mahpûs SERHEDÎ
Semsî ÎLBAŞ
Weysî ARCAGOK
Asmîn ÜYANIK
Mem MUKRIYANÎ
Jêhat ROJHILAT

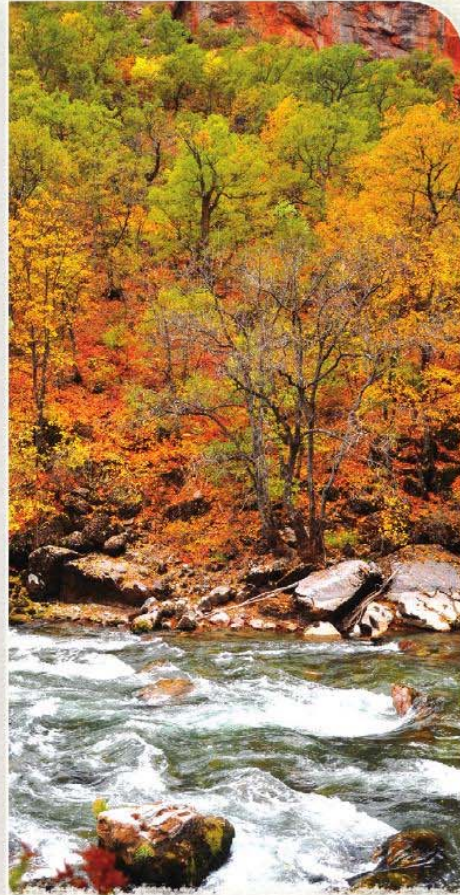
● **Berga Pêşîn:** Gazî ÇAĞDAŞ

● **Wêne:**  

Ferhat ASLAN
Refik TEKİN
Adem SÖNMEZ
Fatoş KOYUNCUER
Umut Bilal GEZER
Abdurrahman GÖK

● **Xêz:** Yusuf ALKAN
Kawa (Engin KAYA)

● **Çap:** Gün Matbaacılık
Beşyol Mevkii Akasya Sok. No:
23/A Küçükçekmece İSTANBUL
Tel: 0212 580 63 81






PÎNE

Pînehezino,
Dî hejmara me ya sêyemîn de, çirokeke balkêş a bi navê "Pixço" heye. Me paşnavê amadekara vê çirokê çewt nivîsiye. Navê dî rûpela 36'an de divê Yasemîn ERBAN ne, "Yasemîn ELBAN" bûya. Her wiha dî rûpela 47'an de, paşnavê berhevkarî ne "BÎLÎZ" divê "SERHEDÎ" bûya. Em wek "Desteya Weşanê" lêborinê ji wê û ji wî û ji we dixwazin.
Bi hêvîya ku pîneyên me tune bin.

Her nivîskar ji nivîsa xwe berpirsiyar e.

Têkilî:

 folklorakurdan@gmail.com
 kovora folklorakurdan
 kovarafolklorakurdan



- 3 Ji Edîtoriyê
- 4 Cil (kinc) û Xemila Neteweyî ya Kurdên li Navenda Anadolê, **Şoreş REŞÎ**
- 10 Mele, **Zozan BUDAK**
- 12 Dudî, **Mehmud NÊŞÎTE**
- 13 Kermê Birîsimî, **Nazîf ÇAKIR**
- 14 Ferhenga Rezvaniyê (3), **Dawûd Gulsun BAGÛRÎ**
- 18 Ebas û Heblê, **Yasemîn ELBAN**
- 23 Gavan û Paşa, **Ayhan YILDIZ**
- 27 Bizinên Meta Fatê, **Mahpûs SERHEDÎ**
- 29 Dua û Zewt, **Leyla GULTEKÎN**
- 31 Gotinên Pêşîyan ên li ser Payîzê, **Ronyâ BEWRAN**
- 32 Li Mezopotamyayê Pêvajoya ji Niştebûna
Warên Ewil ber bi Bajarîbûnê ve, **Özlem EKÎNBAŞ**
- 36 Nifir, **Asmîn ÛYANIK**
- 37 Di Gotinên Pêşîyan da Xwedê, **Bahoz BARAN**
- 40 Seydayê Tîrêj, **Mem MUKRIYANÎ**
- 44 Mast û Sed Caran Mast, **Dîlan ŞEWÊŞOXLU**
- 47 Serpêhatiya Mala Kapreşîyan, **Pinar Çakin YAMAN**
- 48 Dimsa Torê, **Nasir ASLAN**
- 50 Eloyo Zirker, **Derman UNGUR**
- 52 Peyayê Sivik, **Kurdjan SORÎ**
- 60 Kela Dimdîmê, **Mustafa BORAK**
- 68 Birzo û Felemez, **Rêdî SEÎD**
- 80 Gulal, **Ridwan TAY**
- 82 Li Gundê Eynê Şanoyeke Gelêrî: Kurtê Kelaşan, **Muhammed Hêja KAYRAN**
- 83 Hewt Beranî, **Zehra GULTEKÎN**
- 84 Şah Îsmâil, **Feratê DENGIZÎ**
- 89 Kayê Çûnçûwayî, **Deniz MAYA**
- 90 Damirî, **Lorîn ZAZA**
- 91 Birayo Aqil û Birayo Delû, **Zerweş ESNAW**
- 94 Pêşwaziya Zivistanê, **Sevgul ŞAŞMAZ**
- 98 Çîrokên Navlêkan(3), **Mem MUKRIYANÎ**
- 102 Xaçepirs, **Ronyâ BEWRAN**

Xeberxweşino.

Payîza ewil, bi alîsor û şekoke/karçinan xwe da ber derîyê me. Û ji me dixwaze ku em ji avahîyên siftobûyî derkevin û li pelên zer û sor ên diwêşin binêrin. Nêta wê jî ew e ku em bizanibin wa ye payîz hatîye û wext ew e ku em "dewê payîzan bidin ber ezîzan."

Camêrino, wext wexta we ye; de rahêjin das û bivir û tişt miştên xwe û herin hazîriya zivistanê. Ji bo firavîne jî nema bèn. Dê dayîk an jî canikên we bi xêr wextê nîvro ji we re firavîna we amade bikin, di nav boxçikên gulgulî de girê bidin û dê bidin zarokê û bişînin. Hinek jî berên xwe bidin cot. Lê ne bi traktor û nizam çî miyan; hema haletê xwe biavêjin paş gayên xwe yên bor, nîrên xwe bigirin û herin. Dê firavîn ji we re jî bê heyran. Ma çî gotine mezinên me an jî pêşiyên me; destê bikêr bidin ser zikê têr. Piştî ku destê we bikêr, zikê we têr bû; qurtek ava cemidî ji kanîyeke welêt vexwin; ê de ji vê xweştir!

Dayîkino, de rabin! Şîr di pêz de jixwe nemaye, qene xwe bigihînin şîrê bizinan. Bizina kol jî li benda we ye ya bi boç/qiloç jî. Nebêjin em ê bi erebeyê herin, de rabin hespên kumêt berdin ji tewlan û kerên boz derxin ji axûran, berê xwe bidin çol û beyaran. De belkî di rê de hûn rastî darguhîjekê bèn, rastî dartawîyekê bèn û me hişyar bikin ji vê xewa mirinê. Lê hûn qedrê Xwedê dikin, hema mîna tibarekê hinekan bixin paşîla xwe.

Canikino, nebêjin ne xema min ne wexta min çeqeqa benîştê min e; welleh û billeh û tilleh wext jî wexta we ye xem jî xema we. Em nabêjin bila qirçeqirça benîştî ji devê we kêm be, em dibêjin bav û birayên we çûne ji malan, hûn jî bikevin nav ka r û baran. Heke tîr û text hebe herin ber dîwaran bikevin ber şikeva heke tune be bikevin ber tenûran. Nebêjin em ê herin firinê bikin. Na nabe, ma bav û birayê we ye ku bi gê çûye cot û bi das û bivir çûye daran; dîya we ya ku terka erebê kiriye û hesp ajotîye çol û beyaran bi nanê firinê razî dibe. Dibe ku hûn nizanibin lê bêhna nanê we niha di firnikên gellek kesan de bêhneke efsûnî ye. Wan guliyên xwe yên badayî, mîna reşmaran bavêjin paş piştê û bêjin ya Xwedê û rabin.

Folklorîstino, camêr çûne nav dar û erdan, dayîkan ji bo bêrîyê hesp derxistine ji tewlan, canikan rahiştine tîr û text û teşt û bevşan berê xwe daye argûn û tenûran; ava sar li cem camêran, guhîj û tawî li cem dayîkan, nanê me ye kurmançî li cem canikan û hûn jî rûniştine li malan; sibê heta êvarê dikin gazin û hewaran.

Pênûsek û kaxizekê, heke hebe denggir û qamerayekê jî hildin. Her çî tiştê we dît û bihîst binivîsin û bikêşin û bişînin ji me re. Lê ji bîr nekin, wan çî got, wisa binivîsin; ne kêm ne zêde. Û agahiyên derbarê camêr û canik û dayîkan de bêkêmasî binivîsin da ku navê wan li dinê bimîne. Cî û warê wan dîyar bibe.

Bi hêviya ku hûn vê payîzê û hemû payîzan, vexwin ji wî dewê ku didin ber ezîzan.



Cil (kinc) û Xemila Neteweyî ya Kurdên li Navenda Anadolê

Cil û bergên Kurdan jî ji wê karesatê para xwe girtiye. Wekî tê dîtin li her aliyê Kurdistanê û dervayî welêt Kurd, xwedî gellek cil û bergên cuda û rengîn in. Her heremê teybetmendiya xwe heye. Heta niha lêkolînên li ser van, sedemên cudabûna wan, wate û rengên wan nehatine kirin û muzeyên pêwîst nehatine vekirin.

Şoreş
REŞÎ

gellek kes hemfikir in ku Folklor a Kurdan dewlemend e. Bi rastî jî dema mirov li nav civaka Kurdan digere û hinekî jî nêzik ve dişopîne, dibîne ku folklor a me ya devkî û civakî wek deryayekê ye, lê mixabin heta niha me ew wekî jî me tê xwestin derbasî ser kaxizê nekiriye, tomar û lêkolînên zanistî li ser nekiriye. Ji ber wê yekê gellek stran, çîrok, metelok û serpehatî wînda bûne û dibin. Bi wê yekê re giredayî, gellek hunerên me yên destan, gellek cureyên kirarî û xalîçeyan, çîne wan û tiştên jinan yên jî bo xemilandinê bi kar dianîn jî wînda bûne û dibin...

Yên ku wînda dibin ne tenê yên ku me li jor anîne zimên in. Cil û bergên Kurdan jî ji wê karesatê para xwe girtiye. Wekî tê dîtin li her aliyê Kurdistanê û dervayî welêt Kurd, xwedî gellek cil û bergên cuda û rengî in. Her heremê teybetmendiya xwe heye. Heta niha lêkolînên li ser van, sedemên cudabûna wan, wate û rengên wan nehatine kirin û muzeyên pêwîst nehatine vekirin. Gelo sedama cudabûna kinc û rengan çî ye?

Li ser bersiva vê pirsê, min lêkolîneke îlmî nedîtiye, lê mirov dikare wek sedemên bingehîn bandora erdnîgarî, olî, êlî, aborî û karê rojane bihêjmêre. Heta mirov dikare bandora neteweyên cîran jî lê zedê bike. Vana her yek jî aliyê xwe de bandorekê li ser şikil û rengê kincan dikin. Eger tu li herêmeke çiyayî dijî, gerek cil û bergên te li gor şertên çiyê bin. Ango pêwîst e rihet bin, fireh bin, ji helkiştin û dêhatina çiyân re mûsaft bin. Faktora olê jî di alî reng û girtinê de xwe dide xuyakirin. Di hinek olan de hinek reng maqûl nayên dîtin. Wek mînak; eger tu Misilman bi rengê sor zêde ne maqul e; ew rengê kesk tercîh dikin. Eger tu Êzidî bî rengê şîn nayê tercîhkirin. Eger tu Sersor an jî Elewî û Şîa bî rengê sor derdikeve pêş. Sergirêdana mirovan bi taybet jî ya jinan jî bi wê yekê re girêdayî ye. Dîsa her êlekê kincên xwe taybet hene û mirov di cil û bergên wan re dizane ku ji kijan êlê ne. Aboî yan jî karê rojane jî li ser kinc û bergan bandoreke mezin çêdike. Eger tu dewlemend bî qumaşê hevrişim û zer wek tiştên xemilandî bi kar tên, lê rewşa aborî ne baş be ew dibin zîv an jî pîlik û qumaşê caw. Bi karê rojane re girêdayî hinek herêm kincan bixwe didirûn an dihûnin, lê hinek herêm jî cawê hazir bi kar tînin.

Di vê nivîsê de, Kurdên li navenda Anadolê dijîn ez ê têxim navenda çavderiyê û em ê awirekî

bidin cil û bergên wan. Kurdên li nava Anadolê di navbera bajarên Eskişehir-Qeyserî û Sewas, Enqerê-Qonya û Qeremanê de dijîn. Zaravayên Kurmancî, Kirmancî (Dimilî) û Şêxbizinkî-Kurdekî (Lekî yan jî Lorî) diaxivin. Nêzikî du milyon Kurd in û herî kêm 320 sal in ku li herêmê dijîn. Dema mirov jî aliyê dîrokî, erdnîgarî û êlî de lê mêze dike; Kurdên li navenda Anadolê, yên Efrîn, Koban, Dîlok, Riha, Germiyan (Mereş), Semsûr, Meletî, Dêrsim, Qers, Erzîrûm, Agirî, Kurdên li Sowyeta kevn, Xorasan (Îran) û beşek jî yên li Amedê jî heman êlan in û dîrokeke wan a hevbeş heye. Ango bi hev re tevgeriyane û heman eşîr li ser wê erdnîgariyê parçe bûne. Niqta balkeş ew e ku Kurdên jî heman êlê, di nava wê erdnîgariyê de xwedî cil û bergên cuda ne.

JIN

a. Ser:

Jinên Kurd ên li navenda Anadolê, bi taybetî keçik û bûkan di serdema rabirdû (pêş salên 1950'î) de serê xwe wiha girêdida. Di destpêkê de kulavekî mîna kumekî bilind bi bendik tê amadekirin. Ew li bin çengê bi bendikan tê girêdan ku nelive û nekeve. Navê vî li hinek herêman "şara dalfes" e. Ew carinan dibe "kum" û carinan jî dibe "tas". Li gellek herêmên Kurdistan û li Anadolê heman tişt wek "kofî" jî tê binavkirin. Navlêkirina "tas"ê, dema ew şara dalfes peyda nedibû, tasên malan bi kar dianîn û ihtîmaleke mezin e ku nav jî wê tasê tê. Piştî şara dalfes tê serî, taseke jî zîv didin ser wê. Pêşiya vê tasê bi zêran an bi zîvan tê xemilandin. Ew tas jî bi şarekê li serî dihatin girêdan. Şarê bisirmê (pîlik an jî bi moriyan dihat neqîşandin) bûne. Ji vê yekê re "riş dibûnan" jî tê gotin. Li hinek herêman jî şarên rengî ên bi toqazên gir didan dorê.

Bi ser cenîgan de jî zêr berdidan; lê ew li gor rewşa aborî tê guhartin. Ew tişt wiha tê amadekirin: Zêr li ser kulavekî didirûn, ew kulav bi şara dalfes de tê pêvekirin û bi qasî dirêjîya tiliya navîn ew dadiket xwarê. An jî ew zêr li ser serî bi hev de girêdida, bi ser rûyên xwe (cenig) de berdidan û heta ser çengê dadiket. Pîranî zêr bûn. Ji van re jî "kasêb/kesa" tê gotin. Ji herduyan re jî "kesaba zêrînî" tê gotin. Carinan, dora zêrên kasêbê bi hinek xelak an jî pîlikên biçûk dixemilandin û ji wan re jî "rişme" tê gotin.

Wekî min li jor nivîsî, li ser kofiyê şareke din di-

Canbegi-
Kurmanç,
Qonya



Kirmanç
(dîmîlî),
Aksaray,
ji arşîva
O. Yuçe



Çenge,
li Lâin
a Xorasan



gerînin ku tasa zîvînî bigire û ew nekeve yan neşimite xwarê. Pêşiya tasê, gor rewşa malê ya aborî zêr, zîv an jî pîlîkên ji hesin pê de dihatin kirin. Li dora Efrîn û Kobanê ji van zêrên li ser eniyê re "çuqur" tê gotin, lê rastiyek jî heye ku yên herêma Efrînê yên serdema dawî piranî ji Tirkan hatine girtin.

Dîsa gor rewşa malê ya aborî, stûyê xwe bi morî, mircan û gerdanan dixemilandin. Li jêr ew morî, li ser sîng jî rext e ku zîvînî (parçeyekî zîv, pahn û dirêj) bi pîstê xwe ve dikirin. Ji vî rextî çar tewak zîncîr diavêtin ser milê xwe û çar jê dikirin bin pişta li navê. Xeynî wan, rişikê bi qasî tiliye girikê dirêj bi rext de dikirin û serê wan jî pûlên zîvînî pê de dikirin. Qurîşên zîvînî bi zîncîran bi rext de dihatin girêdan.

Wekî li jor di wêneyan de jî tê dîtin Kurmanç û Kirmanç li navenda Anadolê, serê xwe wek hev dixemilînin.

Dema mirov bala xwe dide êlên Kurdên li herêmên din wekî Xorasan, Qafqasya, Efrînê dijîn, lê girêdayî yên Anadolê jî heman dîmen derdikeve pêşberî me. Kurdên li Xorasan, Dêrsim û Rojavayê Kurdistanê dijîn jî bi vî rengî serê xwe girêdidin. Li Xorasanê, tenê li herêma Lâin jin, zêr an jî zîvên ku bihev girêdayî, dirêj li ser serê xwe û bin çenga xwe girêdidin û jê re "Çenge" tê gotin.

Mirov dikare bandora çanda Kurd li ser mîletên din jî bibîne. Wek mînak: li Fîlîstîn, Qafqasya, Macarîstan, Berberiyên Maroko (Ji Qafqasyayê çûne) û rojavayê Turkiyeyê (Herêma Egeyê) jî bibîne. Li ser vî bingehî mirov dikare bi dilrihetî bibêje ku navend û kaniya wê çandê Kurdistan û Kurd in. Ew bandor jî çirantiyê, têkiliyên dîrokî û ji hêza çanda Kurdan e ku ji hezaran salan de maye... Mirov şopa wê yekê li serdema kevn a Anadolê û li bajarê Truva'yê, di nava Hitî û Hatiyan de jî dibîne.

b. Pê/Ling:

Kurdên li navenda Anadolê ji sol an jî pêlavan re bi giştî dibêjin "meris". Demên berê ji hinek cureyên merisan re "çarix", "kaloş", "lapçîn" û hwd. jî digotin. Di roja îro de navê giştî meris e û cureyên kaloş û lapçînan jî holê rabûne. Wekî tê zanîn pêlava ku li herêma Hewraman tê çêkirin jî navê xwe "kilaş" e. Kaloş formeke din a vî navî ye. Bi dîtina min navê meris, ji peyvên "me" û "rîs" derketiye. Ango me bi rîs çêkir an jî ji rîs hûnand. Wekî kilaş a li Hewraman çêdibe. Wekhevîbûna van navan mirov dikare di sê xalan de şirove bike. Ya yekem, yekbûna bingeha zimanê Kurdî. Ya din, Kurdên îro li nava Anadolê demekê li Şehrîzorê (1265) jiyay û li wir fêrî



Fîlîstîn

Xorasan-Kurmanc

vî navî bûn. Ya dawî jî, hatina Konfederasyona Cafan a bakur e... Di serdema berê de, di nava Kurdên li Anadolê dijîn de navên çarix, kaloş û lapçînê bi kar dihatin. Hema hema tên yek wateyê. Li nava Kurdên Xorasan'ê heta roja îro li gundan xelk vana bi kar tîne û dike pê. Piranî jî çermê gayî çêdibin û bi çermbendikan li çîpa mirov tê girêdan. Di bin de gorê rîsînî dikin pê, dişidînin û pêlavê qevî ye. Pêşiya wan zirav, tûj û pozxwar e. Em di tablo û heykelên ji Hitî û Hatiyan manî de jî vana dibînin. Tê wê wateyê ku ew amûr û kevneşopiyêke ji kalên Kurdan de maye.

Goreyên Rîsînî: Bixwe dihûnandin, piranî spî dibûn û bi rîsê reş jî çînê wan dikirin. Çîn piranî di kêlekan de, li ser gûzikan de dibûn. Ji bo zivistanên sar destkîreka⁽¹⁾ mukemel e. Dema ew goreyên qalind di kaloş, çarix û lapçînên xwe de dikirin pê, çermbendikên wan li dor çîpa xwe, li ser goreyan digêrandin ku berf û serma derbasî hundir nebin. Li Xorasan'ê jî goreyan re "kurik" tê gotin û piranî bi rengê sor tîne çêdikin.

c. Dest:



Wekî goreyên rîsînî, ya jî bo destan tîyî hûnandin re navên mîna: "pêçîk", "lepik" an jî "destkêş" bi kar tînin. Ji rîsê hirîya pêz çêdikin. Rengê wan piranî spî û reş e.

d. Beden/Laş:

Jinan di bin de hêvalkiras-derpêyekî dirêj li xwe dikir. Ew; dirêj, fireh, rihet û piranî rengê reş an

jî belek bûn. Lê êlên Kurmanc ên mîna Canbeg û Sewêdiyan rengên sor û şîn tercîh dikirin. Li ser gûzikan, bûzme bi lastikan dihatê hev.

Bi ser wan de jî pêştmal-bervang berdidan û heta lîngan dirêj dibû. Bi ser derpê de "zebûn" berdidan xwarê. Carinan jî wek "xeftan" bi lîv dikirin. Erebb jî jê re "keftan" dibêjin. Êlên li Anadolê demeke (1692) dirêj li Hama, Humis û Reqqa'ye jîyan... Ew nav, kê jî kê girtiye em nizanin. Zebûn jî sê beran pêk tê. Bera pan li paş û herdu berên din ên ziravtir jî li pêş, bi ser jûniyan⁽²⁾ de dirêj dibin. Di lîngan de jî keleş hebûn. Ji navê berjor jî binkîrîsek û kolcix-salte bizirî li xwe dikirin; salte piranî jî rengê sor dibûn û bi "qeytan"ê çîn çêdikin. Qeytan, ziriye rengîni ku dibiriqî. Jinên Xorasan'ê, pêşiya saltên xwe hemû bi pilîkan (zîv an tenikê) dixemilînin û ji wan re "pîst" tê gotin. Ango li ser sîng û navê pilîkan pê de didirûn û pir giran e.



Şêxbizin

Li ser zendan jî "qolcix" hebûn Ew, him jî bo xemilandinê him jî ji bo parastina qirêjê bûn. Dema kar dikirin qolcix dikirin ser zendan xwe ku saltê û kirasên wan qirêj nebin, lewra qolcix şûştin hîn hêsantir e. Gellek caran ne tenê di dema kar de, di jîyana rojane de jî bi kar dianînin. Navê "qolcix" dibe ku ji Tirkî hatibe. Lewra "kol" bi Tirkî tê wateya mil.

Nav jî bi pişt terêbûsê dipêçan. Piranî rengê wê sor û bi çîn bû. Keçîk û bûkan piranî zincîrên zîvîni didan navtengên xwe. Bi ser wan de jî bervangeke pahn û dirêj didan pêş xwe.

Mirov wê niqtê jî bide ber çavan baş dibe ku ew kincên em tarîf dikin ji bo jinan e. Dema keçîk, genc an jî ezeb bin zebûnan li xwe nakin. Wê demê tenê fîstanê rihet, zêde ne dirêj, ne jî qut bûn. Fîstanê jinên li Xorasan'ê pir giran in û bi dehan mîtro dirêjiya (25 m.) wan li ber hev tê şikandin û dibin çirtik. Dîsa li Xorasan'ê keçîk devê xwe nagirin lê dema diherin mêr an jî dizewicin çarika xwe didin ber devê xwe û digirin.

(1) Karê destan, hunera destan

(2) Çong

Di nava Kurdên li Anadolê de hinek cudahiyan kincan ji derdikevin pêş. Kincên Kurmanc û Şêxbizinan wek hev in. Yên Şêxbizinan yên pêş salên 1950'an dişibînin yên konfederasyona Cafan. Piştî, bi hinek guhartinên biçûk ew wek yên Kurmancan xuya dikin. Li hember wê yên Dimiliyan cuda ne. Li cem Dimiliyan zebûn nîn e, şal hene û wek donan e. Ew ji bi erdnîgariya jê hatine ve girêdayî ye, lewra şal hem pratîk, hem sivik û hem ji rihet in. Zebûn pir bi zahmet, giran û xêrce wan zêde ye. Şalên Dimiliyan wekî yên Dêrsim, Amed û Mereşê ne, lê yên Kurmancan dişibînin yên Sêwas, Dêrsim, Xorasan'ê û pir nêzîkî hev in. Ferq di cudabûnên hindik û rengan de derdikeve holê. Kurdên li Anadolê rengê sor pir hindik li xwe dikin, lê parçeya êla wan a li Dêrsim, Sêwas û Xorasan'ê rengê sor tercîh dikin, lewra ew Sersor-Elewî û Şîa ne... Rengê sor li cem Kurmanc û Şêxbizinan winda bûye. Li cem Kirmancan pir kêmbê ji maye. Keçîk û gencên Dimiliyan sor tercîh dikin û hema hema wek yên li Xorasan'ê ne. Temen mezin rengên tarî li xwe dikin. Ew ji bandora dîne ye, lewra Kurmanc; Sunnî-Hanîfî, Lek; Sunnî-Şafîî ne... Dîrokzanê Kurd Îzadî dibêje: "Eger Kurd misilman nebûna, îro kincên xwe dê wek Kurdên li Xorasan'ê bûna." Bi dîtina min jî ew rast e. Bi bandora ol, jinan xwe zêde pêçaye û kincan rengên xwe orjînal-resen winda kirine.

Di sala 1960'an de qaymakamê li Cihanbeylî yê Tirk bangî keyayan-muxtarên gundan dike û ji wan dixwaze ku ew zebûnê jinan qedexe bikin û di cîhê wan de "don"an li jinan bikin. Ji wan salan bi şûnde em dibînin ku êdî zebûn rabûne; îro bi temamî donê mîna çalan jin li xwe dikin.

MÊR:

a. Ser:

Piranî mêran kum dida ser serê xwe û dora wî bi şareke dirêj û qalind dipêçan. Carinan jî kecên⁽³⁾ zer didan serê xwe. Yê kal û piranî jî yên çûne Hec'ê ew rengê zer tercîh dikirin. Mêran di demên berê de piranî kumên ji kulêv û sertûj didan serê xwe. Li Xorasan'ê, kumên wiha yên bi hiriya reş tî çêkirin, dewlemend didin serê xwe û jê re "kumê qerê kol" tê gotin. Di serdema Med'an de jî ew kumên serê wan dirêj ên ji kulavan çêdikin hebûn.

b. Pê/Ling:

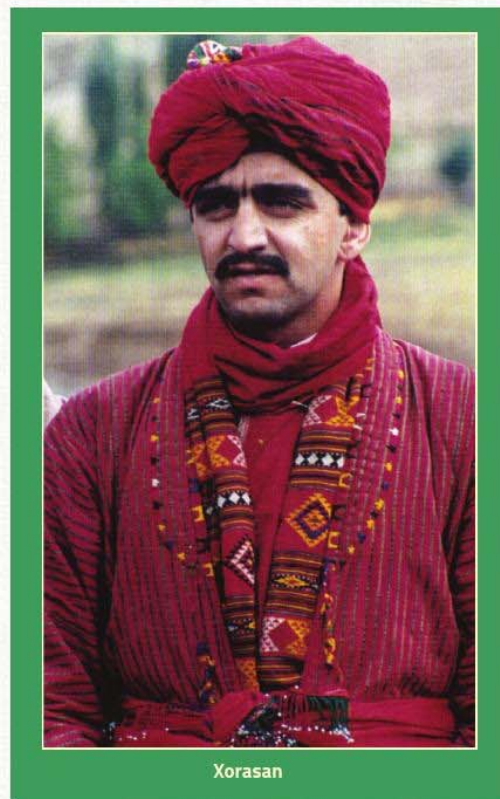
Merisên xwe jî kelos û lapçîn bûn. Kelosên ji çerm dikirin

lingên xwe, ew hişk in, li ser goreyan bi çerm-bendê wê ve li dor çîpan girêdidin. Wekî me berê jî gotibû pozê wan xwar e û ji serdema Hitîtan vir de tê bikaranîn. Li Xorasan'ê, mêr parçeyek qumêş a hatiye neqîşkirin li ser bewşî⁽⁴⁾ ling li dor gore û derpêyên xwe dipêçin. Jê re "pêtav" tê gotin.



d. Laş:

Mêrên Kurmanc, berê şalên navranfîre li xwe dikirin û "çûxên sê etek" bi ser şalwar-derpêyên xwe de berdi-



Xorasan

[3] Cureyekî kefî û pûşiyê

[4] Dêrdora gûzeka lingî

dan. Derpê piranî ji cawê gewr çêdibûn. Ew etekê xwe heta textikî jûniyan an jî ji gûzekan dirêj dibûn. Ew kinc bi nexên rîsînî dihatin hûnandin û paşê jinan bi şjûnê bi hev ve kêl dikirin û li xwe dikirin. Ji jor de jî kiras û êlegceket li xwe dikirin. Piştên terebûsên bi reng didan navên xwe. Dîsa, "Yamçî" li xwe dikirin, ku ew kulavê bêmil e; li pişt û pêşiyê pişkov/bişkok lê dikevin û bi çerm hatiye qewikirin; şivanan li xwe dikirin. Di heman şêwazê de "Hewran/Hewramî" jî heye û hema hema herkesî li xwe dikir. Hewran ji çûx an jî ji kulêv dihatin çêkirin û piyên xwe qol in. Hem ji sermayê hem jî ji barên giran mirov diparast. Navê wî balkêş e, lewra îro ew li Kurdistan'ê herêma Hewreman tê bikaranîn û nav ji wir tê, lê ew çawa hatiye nava Kurdên li Anadolê? Ev beşa Kurdan dema ji Xorasan'ê derbasî herêma Şehrîzûr bûn (1225) li wir fêrî hewran bûn... Di roja îro de ew jî nemaye.

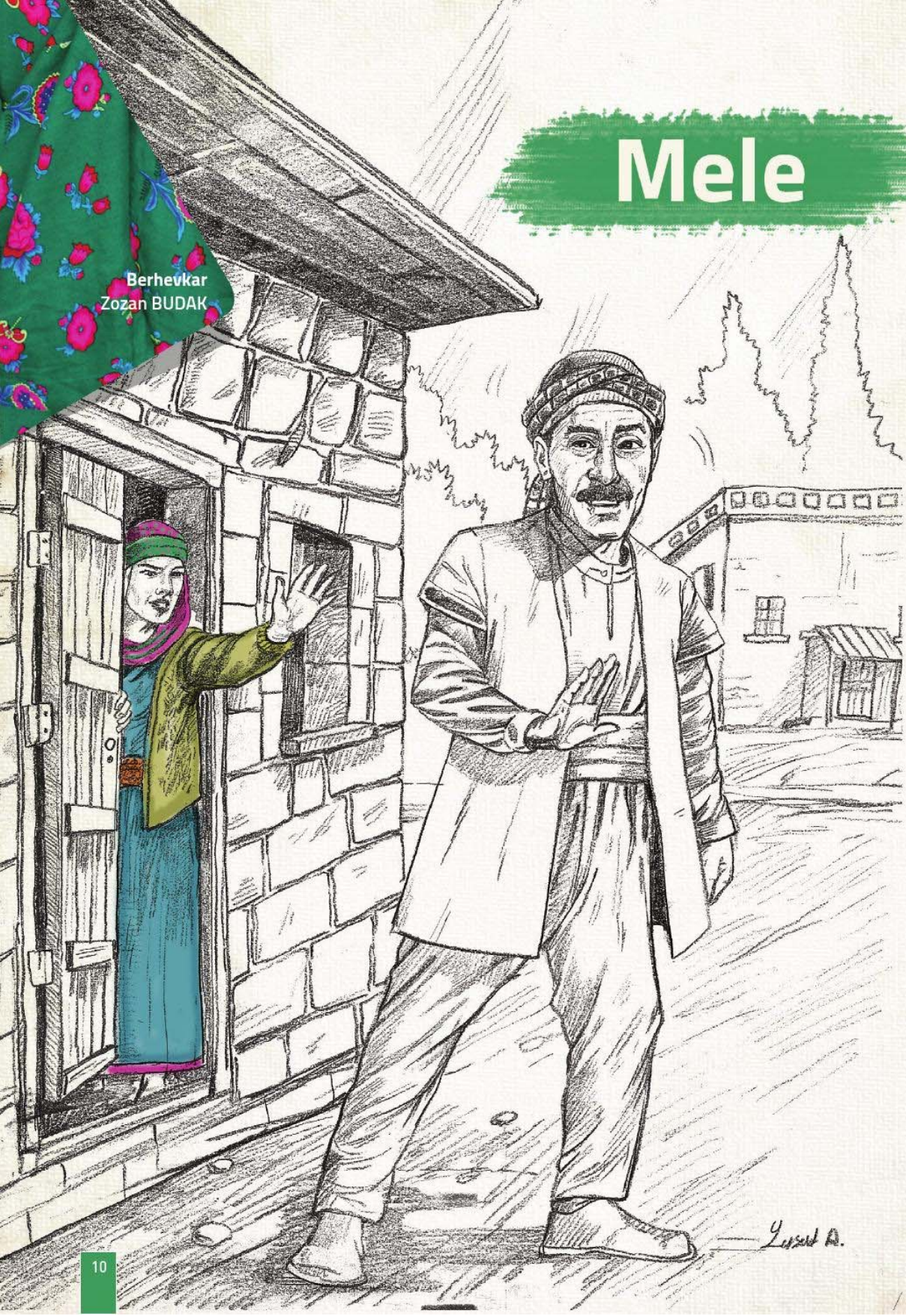
Kincên mêrên Dimilî cuda ne; wekî yên dora Amed û Dêrsim'ê ne. Û rengê wan reş e. Yên mêrên li Xorasan'ê bi cudabûneke gellek kêm wek yên serdema berê ne. Piranî rengê sor tercih dikin, destkir û hevrîşim in. Dema dizewicin li xwe dikin û ew kinc bi temamî sor in. Mirov dibîne ku hinek guhartin pêk hatine. Di wênayên li jêr de jî mirov dibîne ku Kurdên Dimilî û Kurmancên li Xorasan'ê piranî kincên sor li xwe dikin.

Mirov dikare li wê yekê Kurdên li dora Sêwas, Dêrsim'ê Sersor-Elewî û yên li Loristan'ê Şîa jî zêde bike... Di demên berê de, li navenda Anadolê, kincên sor tenê êla Sewêdî li xwe dikirin ku ew jî Kurmanc in. Guman nîn e sorbûna kincan têkiliya xwe bi ola Sersortiyê re heye. Dema ew Kurdji bo serokê xwe Eba M. Xorasanî rabûn serhildanê ala sor wek sembola tohildanê bilind kirin, kumê xwe sor bûn û ew kevneşopî di kincan de hîn jî berdewam e.



Mele

Berhevkar
Zozan BUDAK



Yusuf A.

Berê xelkê dan û savarê xwe bi destaran dihêra. Di wan deman de jî, jinikek û mêrê wê hebûne û bi jinikê û mêrê wê nebûne ku dan û savarê xwe bihêrin. Jina mêrêk jî yeka zana ye. Jinik jî mêrê xwe re dibê:

- Tu îşev heya berdestê sibê neyê malê, ez ê savar bi mele bidim hêran. Tu zanî ku nefsa melan tenik e zû tên xapandinê.

Dibe şeveq jinik li ber derî li hêviya mele ye. Wexta ku mele derbas dibe, çav pê dikeve dibê:

Lo meleyo, lo mele yo!

Îşev were mala me yo!

Ji te re xêr e ne gune yo!

Mele pey van gotinan hew dise û dibe êvar tê cem jinikê û li dor jinê diçe û tê. Jinik dibê:

- Meleko qurbana te bûmo! Ka heta ev savar li erdê be nabe. Gere em ewilî savar bihêrin hê...

Û jinik kêl û nîv savar bi mele dide hêrandin. Mele indî ji pertal dikeve û reqîn jî bi derî dikeve. Jinik jî mele re dibê:

- Eman, yeman ku mêrê min te bibîne kes nizane wê çî bike ji me, zû xwe veşêre, têkeve pişt derî heta ku mêrê min derbas bibe. Bila ew tişt bimîne rojek din.

Û ser de çend roj derbas dibin, jinik jî mêrê xwe re dibê:

- Wele mêro nîv kêl savar maye. Ne ji te tê û ne jî ji min tê ku em bihêrin. Tu were îşev jî xwe bide alî ez ê mele bixapînim nîv kêl danê mayî jî pê bidime hêrandin. Lê tu bi wext werî ha! Ez ê nema dikaribim mele bidime sekinandin.

Roja din jinik dîsa çav bi mele dikeve dibê:

Lo meleyo, lo meleyo!

Îşev were mala me yo!

Ji te re xêr e ne gune yo!

Mele jî indî ne ew mele ye fam dike ku savar bi kevîr e, dibê:

Herê hayê, belê hayê!

Te kêl û nîv savar bi min da hêrayê,

Qê nîv kêl maye ji qûna te û diya te nayê.

Çavkanî: Gulistan BUDAK

Herêm: Farqîn/Amed

DUDÎ

Cinîya Silêman Pêxemberî ey rê vana ti mi rê pirçê teyran ra yew koşke virazenê? Pêxember na waştêna cinîya xo ser o veng dano heme teyr û tûran. Înan rê vano bêrê gureyê mi şîma dir esto. Teyr û tûrî heme kewenê yewbînî dima heb bi heb bi dore yenî. Verê Goşina ride (beno ke kelaynak bo) yena pirçê xo nana ro şona. Dima keno ra dudî dima, dudî nêno. Hewa dîyine reyna xebere wesêneno. Şîne reyna veng dano ci. Dudî reyna nêno. Vano: "Şêrê bikşênê mi rê bîyarê." Dudî ew-nîyeno ke kişîyeno yeno. Vano: "Ya Pêxember ez ameya ti dewa çî kenê? Ti vanê se?" Pêxember vano: "Biewnî pêro teyrî ameyî pirçê xo do ro ti nêameya." Dudî vano: "Gelo nê teyr û tûrî seba çî pirçê xo do ro." Pêxember vano: "Ez cinîya xo rê pirçê teyran ra yew koşke virazena." Dudî fetelêno ser Vano: "Mi hesab kerdêne coka ez nêameya." Pêxember vano: "Hisabê to çî yo, to hesabê çî kerdênê?" Vano: "Mi hesabê "Gonîyan û Merdan" kerdênê. Coka ez nêameya." Vano: "Merdî zaf ê yan gonî zaf ê?" Vano: "Wile yewê gonan zaf o sey merdan. O zî ho binê emrê cinîya xo de." Vano: "Heyyyy! Demek o zî ez a û ha binê emrê cinîya xo de. Wile raşt a." Vano: "Wile ti yî. La ti çî şîne kenê ra no zimistan de veng danê teyran anê pirç kenê. Nika heme xeneqîyenê. Gunakî nîy. To heme ardê, pirç kerdê. Nika tek tira nêmaneno heme huşk benê şîne." Dudî dano ra ke şoro, Sulêman Pêxember dest keno vano: "Bê." Vano: "Ti zaf bîaqil î. Ez yew taca zerrên nana sereyê to ser." Taca zerrên nano sereyê dudî ser, dudî şîno. Dudî ke vazdano dano ra şono tûtî/domanî kewenê dima. Agêreno. Şîno pêxemberî ver. Vano: "Ney na tace mi sere ra we da. Tûtî nika mi kişênê." Pêxember zî a taca zerrên gêno û puşik nano sereyê ey ser.



Arêkerdox:
Mehmud NÊŞÎTE
Vatox: Xalit TOPRAK
Serrê ci: 60
Ca: Mitîqa Botîyon/
Dara Hênî/Çewlîg

Kermê Birîsimî

Kermê birîsimî Îsaiyî ra verî Çîn de dest bî mîqat kerdişî kerdo. Dî welate ma de emrê mîqat kerdişê kermê birîsimî 1500 serrî yo. Zafenî zîretî re yew gureyo hetkarî yo. Sermayegozarî yê ko pîl hevce nêkeno.

Keye de kede heme xort û extîyaran no gûreyî de ca gîyeno. No gûre mabênê 35 û 40 rojî de keye rê yew ameye yo baş areno. Cayê ko tuyerî est e. Ê cayan de kermê birîsimî yeno mîqat kerdiş. Şarçeyê Pasorî deme Osmanlî de mîqatkerdişê kermê birîsimî de cayê ko taybet girewtibe. Seba şerê ko Kurdîstan de vecîya. Welatê ma de mîqat kerdişê kermê birîsimî rapey şî. Agerayîşê dewan ra pey şarçeyê ma no gûreyî de reyna aver şî û Tirkîye de çayo yewin girewt. Welatê ma de hakanê kermê birîsimî Kozabîrlîk tenê berardeno. Zafenî aşma gûlane de mîqat kerdenê. Cayê ko hâkî qip kunê , germ û rewayê ewca munasîp bo. Ganî odayê de çî ko boy dano çînê bo. Hakî yenê ganî kerdenê û êy kê wazenê dayenê înan. Termê werînan de kermî 4 rojî baş mîqat kerdiş ra pey 1 roj rakewenê. No term ra wextê ciwanî yeno watiş. No term de pelî yene werdî kerdişî û dime ra dayenê kermî. Semedê ko kermî nêweş nêkewe. Kermî kînga rakewenê kils rişnenê înan ser. Kermî hewn ra seynî bene heşyar cayê înan bedelyeno, gîyenê çayo paqij û hera.

Dime ra wextî termê kermê birîsimî yê risayîşî yeno. Henî kermî bîyî pîl semede mîqat kerdişî zaf pel wenê. No semed ra pelê xişnî çay ke xilfê xişnî deyenê kermî. No term de zaf hewcê germî çîn yo. Mîqat kerdişê ko baş ra dim kermî rakewenê hewna peyin. No hewno peyin 2 rojî yo. Raynê semede nêweş nêkewo serê înan kils rişnenê. Kermê kê heşyar benê înan gîyenê cayê ko hera. No term 7 û 8 rojî yo û no dem de çîqa paqijî kermî û cayê ko hera bibo en kerm xûrt beno. Henî kîngê mîyanê kermî de nîşanê birîsimî aseya, kermî gîyenê cayê kozî. Serê înan bi şawler, çeqçeço, gez û çayke plastik erzenê serê kermî û hîwîyekê kerm henî bibo kozê. Kîngê kerm açerya be koze înan kom kenê û mîyanê ce ra pîrpîrik nêwecîyo erzenê firne.

Nêweşî yê kermê birîsimî:

Weşkerdişê kermê birîsimî çîn yo. Qeybê kermê ko xûrt tay gûreyî estê kê ma bale xo bi dê înan.

- 1) Germîyê ka zede
- 2) Serdîyê ka zede
- 3) Rewayê ko zede
- 4) Odayê ka bê hewa
- 5) Cayê ko teng
- 6) Weyşanîyê ka derg
- 7) Pelo xirap
- 8) Ganî kermî bibo birîndar

Şarçeyê Pasorî û dorê ce de qasê 50 tonî kozê arêdayeno.

Ameye ko baş kuno destê dewican. Semedê no gûreyî ra Şarçeyê ma her serr avêr şîna.

Nazif ÇAKIR



FERHENGA REZVANIYÊ (*)

(3)

Amedkar: Dawûd Gulsun BAGÛRÎ
Herêm: Erxenî / Amed

(*) Ev beş, beşa dawîn a ferhengê ye.
Ev ferheng wek çar beşan hat weşandin. (Desteya Weşanê)



Rawûk: Ew şalê ku tirî tê de diguvêşin.

Reqan: Cureyekî tiriye reng e.

Reşê tahnebî: Tiryekî tahm miz e, mewijê wî şîrîn e.

Reşik: Ji babetê tiriye reş e.

Reşmêw: Mêwa tiriye reş; tiriye reş ê ku zû digihîje.

Reşmîrî: Babetekî tiriye reş e.

Rez: Bax û baxçeyê mêwên tirî, baxê ku çandinî û hibe-randîna tirî jê çêdibe.

Rezber: Meha ewilîn a werza payizê ye, ku gihîştina tiriye şîre di wê demê de tamam dibe.

Rezberdan: Kandêlkirin.

Rezeqî: Tiriye dane gir ê hêkanî ye, şîrîntir e.

Rezê merê: Ew rezê ku baranên wî dirust nîn e, seranser tê merkirin.

Rezik: Rezê biçûk.

Rezîn: Cihê baxên tirî.

Rezvan: Kesê ku kar û barê wî li ser rêz be, xweyîkerê rezê tirî.

Rezwar: Rezvan.

Rêhanî: Cureyekî tiriye reng e.

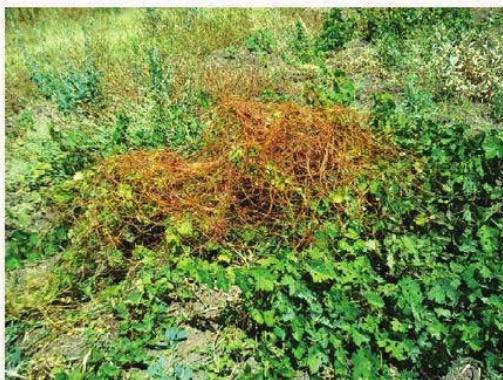
Rêzel/Rêzele: Kimêyeka(parazît) giyaî ên badekîn e, wekî mû şîrîn dibe xwe li guliyên bi taybet şaxên teze dipêçe û pêve dizeliqe, heftekî de bi qasê benê qirnap qalind dibe, eger neyên temizkirin, wan hişk dike.

Saban: Cawê spî yê kinar dirûtî ye, ji bo bastêq malêzê têdidin.

Sadanî: Çeşîdê tiryekî xweş e.

Saqol: Seviya tirî.

Saplê/Saplî: Alaveka lajwerdî ye; bi wê malêzê ji sîtilê dertînin, şîre û mot berdidin firaxekî din.



Sarme: Zadên bi pelmêwê şedandî.

Satîl: Amrazek derdana av û şîreyê, bi wê tirî jî dikêşin.

Sepet: Alavek tirî kişandinê ye.

Serçimk: Serê şaxên teze ye, ger dirêjtirîn bin havînê tên jêkirin.

Serî: Tiriye di şal de guvaştî û bûbe hefil, ji her yekî re serî tê gotin.

Serpene: Ew darên serçetel in ku didin bin gulî û sertyan.

Serpeşiken: Tiryekî gûşiyên wî mezintirîn e, dane sert e, heta zivistanê dimîne.

Serte: Guliyên qalind in bi qurm ve ne; tiriye mêwên bê serte kêmtir in.

Sêlimate: Hefla tirî ye paşî guvaştinê.

Sim: Parçeyên piçûk yê hişk in, ji şaxan yan jî ji guliyên dimîne, dema birînê tên jê kirin.

Simarte: Hefil.

Sincêrî: Cureyek tiriye ser navê Kurdan tê xwendin.

Sincûq: Kakilên benvekirî ên malêzkerî ye, çend rojan de hişk dibe.

Sindoq: Amrazek textîn e, bi wê tirî dikişînin.

Siney: Cureyekî tiriye zû digihêje.

Spîke: Cureyekî tiriye spî ye.

Sitewîn: Baş gihaştina tirî.

Sivnik: 1) Cureyekî tiriye reng e. 2) Giyakî ji bo paqijkirina der û beran e; di nav zewiya rêz de şîrîn dibe, rîçîka wê zortir kor dibe.

Sixme: Ew gûşiyê ku daneyên wî bi hev ve kîp be.

Sîronge: Tiriye mor ê hûr e, mewijê wî xweş in.

Sîtil: Beroş e, bi pîranî sifirîn in.





Sitila ber kurn: Ew beroşa ku didin ber çironeka guvaşgehê ye; li ber guvaşgeha textîn wekî curn jî dibe.

Sitila kergê: Ew beroşa ku şîre tê de dikelînin, sîtîla mezintir e û dora bîst lîtiran digire.

Sorava: Babetekî tiriye sor e û dane gir e.

Sorbelek: Cureyekî tiriye misewiq.

Sorê bêdane: Cureyekî tiriye sor e bêdendik e.

Sorik: Cureyekî tiriye sor e.

Şal/Şalî: Torbeya ku tirî tê de tê guvaştin.

Şamî: Ji babetê tiriye reng e.

Şax: Guliyên îsalî ne.

Şehne: Nobedarî û pasvaniya rezan.

Şekirê tirî: Gilîkoz.

Şekrok/Şekirok: Tirîyekî dane gilover e, hebên wî sixme û sert e, mewijê wî xweş in.

Şeqşeqe: Cureyekî tiriye reng e.

Şerab: Ew vexwarina serxweşker e ku ji ava tirî jî çêdikin, bi pirani jî şerabî tê hilberandin.

Şerabî: Tiriye reşê qaşîk qalind e, ava wî zêde ye, şerabê jî jê çêdikin.

Şerbet: Vexurka ku dims û av tevlihev kirine.

Şingil: Gûşîkê tiri ye daketî yê piçûk.

Şirt: Gezika devî ye ku pê leng tê lihevexistin.

Şitil: Şaxên teze û yeksale ne.

Şiv/Şivik: Şitil.

Şivani: Ji çeşîdê tiriye sêre e.

Şîlan: Gula biyanî ye ku ji bo perçînê li der dora rezan datînin, fêkiyên wê jî wekî çay dikelînin û vedixwin.

Şîle: Ava tirî ye.

Şîli: Ava tiriye guvaştî.

Şîr: Adana dewar û pezan e, hinek berdidin nava şîreyê.

Şîrazi: Babetekî tiriye reng e.

Şîre: 1) Cureyekî tiriye spî ye qaşîk tenik e, şîraniya rêz bi taybetî ji tiriye şîre çêdibe.

Şîredar: Tiriye ku şîreya wî zêdetir be.

Şîrodims: Şîraniya ku ji şîr û dimsê hişkîrî çêdikin.

Şûvag: Heflên tirî ye ku datînin kêleka guvaşgehê; jê sîrke û tirî çêdibe.

Tahlîk: Ji babetê tiriye spî ye.

Tahlnebî/Tahnebî/Tahnewî: Tiriye spî ye zû derdikeve, qaşîk tenik e, tam xweş û navdar e.

Tanok: Nanê li ser rêz tê xwarin.

Tayfî/Tayifî: Tiriye reşê hebdirêj e, mewijê wî baş in.

Tebax: Meha raxistina tirî.

Telbîs: Nekmeya binê erdê ye ku bi baranê digihê qatê serê erdê.

Teraf: Hilkirina pîncikên ber qurma mêmê.

Ternebî: Babetekî tiriye reng e.

Teşt: Legan.

Tevir: Alavekî asinî ye du dev û boç darî e, pê çavî tîn vekirin û qurm tîn jêkirin.

Tevrik: Tevrê biçûk e; bi wî eşêv dibe, qurmik tîn jêkirin û çavî vedibe.

Tewergejile: Ew tiriye ku kênav û rengê wî spîçole ye.

Tewrêzî: Cureyekî tiriye reng e.

Teyan/Teyman: Xizmetkarê rez û bîstanan.

Têzav: Zirk.

Tihok: Gûşîya tirî di dema ghiştîne de eger li ser mêmê wekî mewij hişk bibe dibe tihok.

Til: Daneyê tirî.

Tilik: Gûşîka tirî, çiqên tirî.

Tilîzeyneb: Ji babetê tiriye reng ê zer e.

Tilî: Parçeyên tirî yan jî çend hebên wî.

Tilîdirêj: Ji babetê tiriye reng e û daneyên wî dirêj in.

Tilîrêvîk: Tiriye hebên wî hûr in.

Tilîxatûn: Cureyekî tiriye spî ye dane dirêj e.

Tilmisk/Tilmist: Parçeyek ji gûşiyê tirî yan jî gûşiyê biçuk.

Tilote: Gûşiyên tirî yên ku heta serê zivistanê dimînin.

Tilove: Ew mêwa ku tirî zêdetir girtiye.

Tiriye çivîkan: Tiriye heb hûr û reş e, bêdendik e.

Tiriye çûçê: Ew mêwa ku gûşiyên wê sêrek û dane hûrîn e, ango wekî moriyan e, nav de tek tûk hebên gir hene.

Tiriye mor: Tiriye sorê tarîtir e û dane sêrek e.

Tiriye reş: Tiriye rengreş e, li mewûjî dere lê belê wekî wî gewreg nîn e.

Tiriye rovi: Seydoke.

Tiriye sor: Cureyekî tiriye sorê baş e û mewijan jê çê dikin; navê tiriye rengê wî ser soriyê be.

Tiriye şivanan: Tiriye dane sêrek.

Tirî: Fêkiyê dara mêwê.

Tirîçîn: Kesê ku tirî diçîne.

Tirîdan: Li teniştê guvaşgehê cihê komkirina tirî ye.

Tirîfiroş: Kesê ku karê wî firotina tirî ye.

Tirîqurêf: Tirîçîn.

Tirîreşik: Cureyekî tiriye reş e.

Tirîrêvîk: Seydoke.

Tirîrî: Şîva zadîn e ku bi pelên mêwan tê xwarin.

Tirîş: Hefla tirî li seradê dixin, dendikan jê derdixin, hefla mayî dixin kûp û avê bera ser didin, 40 rojî tê de dihêlin, dûvre derdixin û dipalînin, hinek xwê, îsota tûj û sîr dixinê.

Tirka mêwî: Tayê mêwa tirî.

Topspî: Cureyekî tiriye spî ye heb top e.

Torçan: Rezê ku ji bêxwedîtiyê yan jî ji nexweşiyê wê-rane bûye.

Torik: Zincîra şaxên teze ye ku bi gulîyan ve dipiçike.

Tortor/Tortorî/Tortork: Tiriye reşê tilîhûr ê biyanî.

Tuhmer: Babetekî tirî ye reng e.

Tûrtûr: Ji babetê tiriye rengê dane hûr e.

Wankî: Du cureyê vî tiriye reng he ne; sor û zer.

Weris: Şirîta mûyin e bar pê tê girêdan.



Werşî/Werşik/Weşî/Wişî: Gûşî.

Xanok: Cureyekî tiriye reng e.

Xaşîlok: Xuşîl.

Xecît: Xaniyê sade û yekçavî yê rêz.

Xerz: Rezê du sê salîn e, hîn tirî nagire.

Xirpek: Babetekî tiriye reng e.

Xopan: Ew rezê ku ajotin, birîn û digel lêmêzekirin nehatiye kirin û bi vî halê sal ser re derbaz bûye.

Xulf: Şaxên teze ên ku ji qurman davêjin der, yê zêde ji bin ve tîr jê kirin.

Xumrî: Tiriye deqsor û reng spî ye dane sêrek e.

Xuşîl: Cureyek giyazerik e, mêşên hingiv jê hez dikin; ji bo zerkirina rengê dimsê bi çend têlên wê dema dikele hinekî tevdidin.

Xweliya spî: Ew axa ku wekî kilsê ye; bi wê qeşa şîreyê tê girtin, ji gend û gemarê tê paqijkirin.

Xweşav: Şerbeta mewij û qaxên kelandî û şîrînkirî.

Xweşnav: Ji babetê tiriye reş e.

Yarme: Kesmê dan.

Zelal: Dawerivandiyê qeşa şîrê ye; eger rokin temsiyekê û çend rojan bidin ber tavê, dibe wek hingivê helandî.

Zembûl: Tilmiska tirî.

Zeng: Nexweşiya pel û tirî ye.

Zengal: Cingil.

Zerdezêr: Çivîkek rezan e, li ser mêwan hêlîna xwe çê dike, gelek deng xweş e.

Zerik: Tiriye zor xweş û reng zer e, misawiq e.

Zexel: Biharê dema şaxdaniyê gulî qisran nade movik cî de şîr dibe û geş nabe.

Zeytî: Nikulqijik

Zilkê: Cureyekî tiriye reng e.

Zirk: Hinek xweliya daran li nav rûnê zeytûnê dixin û pê mewijan çêdikin.

Zîpik: Tofana esmanî ye ku qeşayên girover e; pir caran dema ku tirî di kepegê de ye dibare û rezan telef dike.

Zulfî: Şîraniya ku ji mewij, findiq, kakilê gûzan û arvan çê dikin.

Zûres: Cureyekî tiriye reng e, zû digihêje.

Ebas û Heblê



Amadekar
Yasemin ELBAN

Carek ji caran xêr û xweşî bibare li ser hazir û guhdaran, bi tevê sêwî û bêmalan ji xeynî mişkên qulê dîwaran. Hebû jin û mêrek. Navê jinîkê Heblê û navê mêrikê jî Ebas bû. Tenê keçeke wan hebû, ew jî li gundekî din dabûn mêr. Panzdeh rojên wê qediyabûn ku mêr kiribû, divê biçûna serdana wê.

Wê rojê di serê sibehê de Heblê û Ebas radibin, diçin sûkê ji keça xwe re neh-deh metro çalisto, neh-deh metro pazên û cotek qondere distînin. Heblê, teşteke kade dipêje. Piştî kade pehtinê, sîtileke tolme dipêçe dixê hundirê tenûrê. Dibêje:

- Gava, ku em vegerin bên, bila xwarina me amade be.

Têkberên ji bo keça xwe kiribûn û bi tevî kadeyan, dixin nav boxçeyekê, didin piştî xwe û dikevin rê diçin... Diçin, digihêjin binê gund, du-sê jinên mitrib rastî wan tên. Heblê dibêje:

- Oxir be ji we re. Binêrin; em diçin panzdehiya keça xwe. Mala me wê li binê gund e, di tenûrê de sîtileke tolme pehtî heye, nebe hûn biçin bixwin ha!

Mitrib dibêjin:

- Na, na xwişkê ma tiştê wisan dibe!

Ji mitriban derbas dibin. Qasekî dimeşin, rastî kosiyekî tên, Heblê bi dilekî şewat, dibêje:

- Ebas, binêre ev rebena han, di vê sir û sermayê de, bi lingên pêxas digere. Ka ew qondereya me ji keça xwe re kiribû, em bixin lingên wî, guneh e!

Qondere ji boxçê derdixin û dixin lingên kosî. Dibe tiqerîqa kosî. Heblê û Ebas rêya xwe didomînin. Kê diçin, zêde diçin; nêzikî gundê keça xwe dibin. Ba û bahozek radibe, darên hewran dihejîne. Heblê dibêje:

- Ebas, ka binêre, darên hewran, çiqas dicemidin. Ji serman diricifin, ka ew çalisto û pazênên me kiribû, em li wan bipêçin, guneh in!

Boxçê vedikin çalisto û pazan ji boxçê derdixin û tev li dorên hewran dipêçin. Dûre meşa xwe didomînin diçin. Kê diçin, zêde diçin digihêjin biniya gundê keça wan lê ye. Seyên gundiyan dibezine wan. Heblê dibêje:

- Wax, wax, mêrik tu dibînî? Ev seyên han, çiqas birçî ne, teqez wan bêhna kadeyan ji me kirine. Ka em wan kadeyan biavêjin ber wan, bila bixwin guneh in!

Boxçe vedikin ew kadeyên ji keça xwe re anîbûn, tev hûrhûr dikin û diavêjin ber seyan. Se li dora kadeyan ba-

leçe dikevin. Ew jî rêya xwe didomînin û diçin... Diçin digihêjin mala keça xwe. Sedema hatina bi dest valahiya xwe ji keça xwe re vedibêjin. Keçik bi hatina wan kêfxweş dibe, lê xem naxwe, ji ber ku mala mêrê wê pir dewlemend bûn. Piştî îkram û sohbeteke xweş şev bi ser wan de tê. Keçik, di nav odeya têxek mewij tê de ye, ji wan re cihê razanê amade dike. Heblê û Ebas dikevin odeyê ku razên, çavên Heblê bi loda mewijan dikeve. Dibêje:

- Çavên keça min kor bin, wê çawan dil daye em di nav peyinan de razandine. Ebas, rabe em bi hev re van peyinan biavêjin ser sergoyê.

Radibin di tariya şevê de, mewijên di odeyê de tev diavêjin ser sergoyê, dûre diçin radizên. Heblê bi şeveqa sibê bi qarewara qazan şiyar dibe. Diçe koxika qazan li qazan dinêre. Dibîne ku pûrtên wan ên spî, pir qirêj bûne, gemar bûne. Xwe bi xwe dibêje:

- Çavên keça min kor bin. Wê xîret nekiriye serê we bişo. Bise ez ê aniha serê we tertemiz bişom.

Diçe agirekî gur vêdixe, qazaneke tijî av dike, dide ser êgir. Gava av dikele, diçe yek bi yek qazan digire, serê wan dixê nav ava kelijî, dişo û yek bi yek datîne ser refê.

Keçik ji xew şiyar dibe. Gava derdikeve derve çî bibîne; ku wê têxa mewijên wan li ser sergo û qazên wan tev mirar bûne. Ji dayika xwe re dibêje:

- Ez ji we hêvî dikim hema hûn zû bi zû terka vir bikin û biçin. Hêj ku malbata mêrê min bi kiryarên we nehesiyane.

Heblê û Ebas berê xwe didin rêya mala xwe. Ber êvarê bi zikê birçî digihêjin mala xwe. Sîtila tolmeyê ji tenûrê derdixin, lê dinêrin, ku çî bibînin; heram be, yek serî tolme jî tê de nemaye. Wê şevê bi zikê birçî radizên.

Dotira rojê, Ebas şalê xwe vê qetiyayî li xwe dike, ku biçê kar. Ji Heblê re dibêje:

- Hinek rîs birêse, bide şalçêkerê, bila ji min re şalekî çê bike.

Heblê teşiyê digire destê xwe, bi şev û roj dirêse dirêse. Gurîfê ekê têra şalekî hirî dirêse. Gurîfa rîs digire destê xwe dike ku biçê şalçêkerê. Berî bigihîje wir gurîfa rîs ji destan dikeve erdê, gilol dibe, diçe dikeve nav goleke biçûk. Gava gurîf dikeve golê, dibe qêr û hewara beqên di golê de.

Heblê dibêje:

- Ev çî ye, hûn dibêjin; Kengîr, kengîr pîrr û pîrr, bûye qêr û hewara we. Hûn ê şalê mêrê min çêkin? Hûn ê kengî teslîm bikin... Roja çarşemê... Baş e. Ez ê roja çarşemê bê, şalê mêrê xwe bibim.

Vedigere diçe mala xwe. Ebas dibêje:

- Te rîs da şalçêkerê?

Heblê dibêje:

- Belê, ji min re gotin roja çarşemê were bibe.

Heblê roja çarşemê, diçe dinêre ku ne şal û ne gurîfa wê ya rîs xuya dike. Di ser wan de diqîre. Gava ew diqîre, qêr û hewar bi beqan dikeve. Heblê dibêje:

- We go çî? Hûn ê duşema bê çêkin? Baş e.

Vedigere diçe mala xwe, ji Ebas re dibêje:

- Wê duşema bê çêkin.

Roja duşemê Heblê diçe ser golê. Dibêje:

- Ka şalê mêrê min?

Deng ji beqan dernakeve. Heblê li der dorên golê digere û nagere ne şal dibîne û ne gurîfa rîs dibîne. Bi hêrs dibêje:

- We şalê mêrê min çênekir û gurîfa min a rîs jî winda kir. Ez ê jî mala we xera bikim.

Diçe, ji mala xwe tevirekekî tîne. Wekî dînan dikeve ser axa der û dorên golê, dikole dikole, dibîne ku di bin axê de kûpek derket, şa dibe, kûp dide ber sînga xwe û dibêje:

- Ez ê ji ber gurîfa xwe ya rîs, kûpê jajî û penêrê wan bibim.

Danê êvarê Ebas tê malê ji Heblê re dibêje:

- Te çû şalê min anî?

Heblê dibêje:

- Ez çûm, lê wan çênekiribûn û gurîfa me ya rîs jî winda kiribûn. Min jî devîla wê kûpekî jajî û penêrê wan anî.

Ebas, devê kûp vedike, lê dinêre ku çî; kûp tijî zêr û zînet e. Newêre ji Heblê re rastiye bibêje. Lê re dibêje:

- Jinik vî kûpê han ji Remezanê re veşêre.

Heblê kûp dibe vedişêre. Çend meh di ser de derbas dibin. Rojekê çerçiyek tê li ber deriyê wan barê xwe datîne. Ji muşteriyên yek, navê çerçî dipirse:

Çerçî dibêje:

- Navê min Remezan e.

Gava ku Heblê dibihîze ku navê mêrik Remezan e, hema bi lez û bez diçe, ji mala xwe kûpê zêran tîne, dide destê çerçî û dibêje:

- Birayê Remezan kerem bike emanetê xwe bigire.

Çerçî bi matmayî kûp ji destê wê digire, gava devê kûp vedike, çî bibîne; tijî zêr û zînet e. Pir şa dibe, ji ber kêfxweşiya xwe, du-sê top qumaşan dide Heblê û barê xwe kom dike û bi bayê bezê direve diçe. Heblê topa qumaş dibe mala xwe, qet û qet dike. Hemû sexefêl û kînoşeyên malê, wekî bûka baranê dixemilîne. Her yek ji wan datîne kuncikekî malê. Danê êvarê Ebas tê, li derî dixê. Heblê dike qêr, dibêje:

- Keçê Eyşo, Fato, Rewşo, Qûrişo, zû herin ji xezûrê xwe re derî vekin.

Ebas şaş dimine, lewra ji keçekê wan pê ve weledê wan tune bû. Ebas dibêje:

- Keçê zû were derî veke. Ezê bê serê te bişkinim. Ew çî Eyşo, Qûrişo ye.

Heblê ji tirsan dibeze diçe derî vedike. Gava Ebas dikeve hundir dibîne ku di her kuncikekî malê de bûkek heyê. Dibêje:

- Te ev qumaşên han ji ku anîne?

Heblê dibêje:

- Îro çerçiyekî bi navê Remezan hatibû taxa me, ew kûpê ku me jê re veşartibû, min bir teslîmî wî kir. Ew pir şanaz bû, Ji ber vê wî jî du-sê top qumaş dan min.

Ebas, ji hêrsan dîn dibe, çovekî digire destê xwe, çiqas Xwedê qewet dayê, dikeve ser piştê Heblê û lê dixê. Heblê bi destê zorê xwe diavêje derve û direve. Êpê ji malan dûr dikeve, dibîne ku qijikekê xwe li ba wê danî û diçêre, ji qijikê re dibêje:

- Çî ye tu dibêjî: "Qij, qij, qij." Tu hatî pey min? Qet nemîne hêviya min, ez êdî nayê.

Qijik ji dengê wê ditirse, fir dide û diçe. Di demeke şûn de dibîne ku deveyek tê ba wê disekine û diçêre, ji deveyê re dibêje:

- Baciya pê pehno, tu jî hatî pey min? Li vir li hêviya min bimîne. Ez ê vegerim bê.

Ji deveyê hinek dûr dikeve, li ser du rêyan rûdine, bele-mizka xwe diavêje ser wê rêyê û ser vê rêyê. Di wê de, du karkerên qral derbas dibin. Li deveyê digerin. Ji Heblê



dipirsin, ka gelo wê deve dîtiye yan na. Heblê qet bersiv nade wan. Ew bi belemîzka xwe re mijûl e. Ji belemîzka xwe re dibêje:

- Şelûl di vir re, bilbil di wir re.

Her du mêrik ji hev re dibêjin:

- Dibe ku ev jinik rêya deve çûye nişanî me dide? Tu here wê rêyê, ez ê ji herim vê rêyê.

Her yek ji wan bi rêyekê re diçe. Piştî ku mîza Heblê diqede, diçe ba deveyê, serê deveyê digire û dibe mala xwe. Ji Ebas re dibêje:

- Bi Xwedê, ez sedema xatirê baciya pê pehno hatim. Ew nehatibûya pey min, ez nedihatim.

Ebas gava deveyê dibîne ji kêfê, hêrsa xwe ji bîr dike. Deveyê dixê hundirê malê, ser jê dike, goştê wê qet û qet dike dixê hundirê denan. Ji Heblê re dibêje:

- Nebî, nebî tu ji tu kesekî re bibêji goştê deveyê li mala me heye. Ku tu bibêji wê qral serê min û te jê bike. Heblê dibêje:

- Baş e, ez ji tu kesan re nabêjim.

Xebatkar û xîzmetkarên qral, çiqas li der û dorên bajêr digerin nagerin deveyê nabînin. Qral delal dide gazî, dibêje:

- Kî deveyê bibîne ez ê beranberê wan zêr bidim wan.

Pîreke nehse, diçe ji qral re dibêje:

- Qralê min, hebe tune be, deveya te ser jê kirine, loma winda bûye, tu bi ya min bikî, xwe bi nexweşî deyne, ez ê herim kolan û kolan bigerim bibêjim: "Dermanê qralê me goştê deveyê ye." Dibe ku em bi vî awayî ser bibînin.

Qral bi gotina pîrê, xwe bi nexweşî datîne û dikeve nav nivînan. Pîrê jî diçe kolan û kolan digere heya rastî Heblê tê. Jê re dibêje:

- Xwişkê, te bihistiye? Derdek li qralê me bîter bûye. Hekîm û loqman dibêjin: "Dermanê vê nexweşiyê goştê deveyan e." ger ku goştê deveyan negihije, wê qral bimire.

Heblê bi xemgînî dibêje:

- Xwedê qralê me biparêze. Were ez ê bidim te, mal tijî goştê deveyê ye, ji qralê me re bibe bila jê re bibe derman.

Pîrê dibe mala xwe, pêşa wê tijî goşt dike. Pîra nehse ji mala wan derdikeve û diçe ji qral re dibêje. Leşkerên qral tên, Ebas digirin ku bibin, Ebas ji Heblê re dibêje:

- Te gotina min nekir! Va ye min dibin, teqez wê qral serê min jêke, qe nebe hay ji xwe û deriyê xwe hebe.

Ebas dibin diavêjin zindanê. Du-sê roj şûnde biryar tê dayîn ku bê xeniqandin. Heblê dibihîze ku wê mêrê wê darde bikin. Dixwaze biçe dîtina wî.

Hêj ku neçûye, gotina Ebas bîra wê dikeve, ew jî diçe deriyê malê ji terxîçekan derdixê, dide piştê xwe û diçe dîtina Ebas. Gava Ebas dibîne ku Heblê deriyê mala wan daye piştê xwe û aniye wir Ebas dibêje:

- Jinik ev çi derî ye, te aniye vir?

Heblê dibêje:

- Mêrik te ji min re got: "Hay ji derî hebe." Min jî bi xwe re anî vir.

Ebas serê xwe dihejîne, nizane wê çi bibêje, bang dergevan dike û dibêje:

- Ez dixwazim bi qral re biaxivim.

Daxwaza wî ji qral re dibêjin. Ji ber ku daxwaza wî ya dawî ye qral hev dîtina pê re qebûl dike. Ebas Heblê û deriyê piştê Heblê nişanî qral dike û çiroka wê jê re dibêje. Gava qral li rewşa Heblê dinêre, wî dibexşîne. Ebas û Heblê diçin mala xwe... Ebas ji jina xwe re dibêje:

- Jinik Qûtqût hatine li nav bajêr. Ew te li ku bibînin wê te bixwin.

Heblê pir ditirse, ji tirsan diçe dikeve tenûrê. Ebas tenekeyê datîne ser devê tenûrê, hinek garis diavêje ser tenekeyê û gazî mirîşkan dike. Mirîşk bi nikulên xwe dikevin ser garis. Dema ku ew li ser tenekê garis dixwin, deng ji tenekeyê derdikeve, weke; "Qût, qût, qût!" Ji Heblê ve ye ku Qûtqût hatine dê wê bixwin. Ji tirsan rih ji bedena wê diçe û dimire.

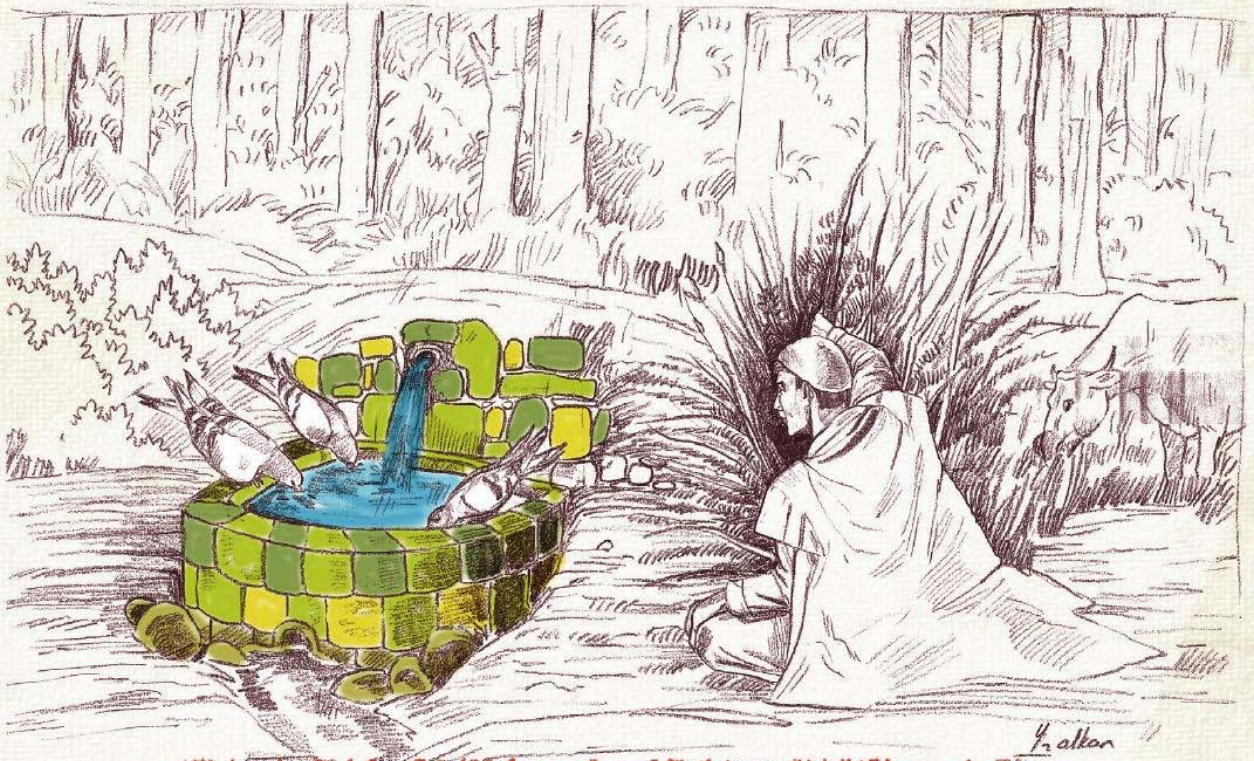
Çiroka me çû nav deviyan, rehmet li dê û bavê we hemûyan.

Çavkanî: Edalet TAN

Temen: 54

Herêm: Gundê Çorsêm/Tetwan/ Bilîs

Sal: 2010



Gavan û Paşa

Gavanek hebû, li ber dewaran bû. Rojekê dewarên xwe bir bejaran, dît ku sê heb kevok, ji aliyê keviya behrê hatin, hatin ser kaniyê, postê xwe yê kevokiyê ji xwe kirin. Îca her yek ji wan kevokan bû keçeke wisan ku mirov nikare bi çavê seriyên li wan binihêre û ketin gola avê, xwe şuştin, careke dî postê kevokiyê li xwe kirin û çûn. Wî jî li wan nihêrî, ev kevok wisan zêde xweşik bûn ku tu ne bikî ne bixwî, hema ji xwe re li wan û bedewiya wan binihêrî. Şewq û şemal ji wan diçe. Dilê wî li wan xerab bû, ji xwe re got ku ez ê ji xwe re çalekê, li ber vê gola kaniyê çê bikim û gava ew careke din bên xwe bişûn, ez ê potên yekê

ji wan bikşînim ba xwe, belkî yekê ji xwe re bigrim. Hema rojtirê rabû, hat li ber gola kaniyê çalekê ji xwe re veda, hejikekî dirêj anî danî ba xwe, ket çalê û ser xwe bi pûş û palaxê nixumand û li benda kevokan sekinî. Bala xwe dayê ku dîsa ew kevok, ka ji aliyê keviya behrê, ka ji kû hatin, rast berê xwe dan ser gola kaniyê, postê kevokiyê ji xwe kirin, dîsa şewq û şemal ji wan çû û mîna cara din, ketin avê û wan xwe şuşt. Gavanî, hema nermern, bi dizîka postikê yekê ji wan, bi wî hejîkê xwe, kişand anî ba xwe. Ev keçikên ha ji avê derketin, duduyan jê postê xwe careke din li xwe kir, lê yekê ji wan çiqas çavê xwe

Berhevkar
Aşhan YILDIZ

gerand, postê xwe yê kevokiyê nedît. Her du xwişkên wê wisan bê çare man, bi ser xwişka xwe de sekinîn. Ev xwişka wan jî, tirsîya û bi vî awayî ligligî. Vê keçîka reben, gazî kir:

- Ya eslo, ya cisno, tu kî yî, tu bidî xatirê Xwedê û Pê-xember, tu postikê min bidî min, ez ji xwe re biçim.

Gavanî, ji binê çalê got:

- Bawer bike ez nadim.

Keçîkê got:

- Heyran, ez bela me. Gerek tu min nebî.

Gavanî dîsan got:

- Weleh tu bela bî jî, ez kincê te yê kevokiyê nadim.

Keçîkê bala xwe dayê ku ev însan postê wê nadiyê, li xwişkên xwe fetilî û got:

- De Xwedê nehêle, hûn êdî herin, ez çî bikim ka?

Her du xwişkên wê çûn. Gavanî jî ev keçîk gihîştand xwe û êvarê, bi xwe re anî û hat malê. Diya gavanî jî, êdî pîr bûbû. Gava çav bi vê keçîkê ket, şaş û metel ma. Jê pirsî got:

- Keça min tu kî yî?

Keçîkê got:

- Ez Gulperî me.

Bû êvar, keçîkê, bi şewq û şemala xwe, hundirê wan ê tarî ronî kir... Wisan çendakî xweş, rojên wan bi vî awayî bihurîn û çûn...

Paşayê wî welatî jî, ji xwe re qazek ser jê kiriye, purti-kandiye û dixwaze ku bike goştê bistê. Rabû ji xulamê ber destê xwe re got:

- Lawo ha ji te re vê qazê, li şîşê bixe û bibe here malekê ku agirê bixêriya wan xweş e, li wê derê bipêje û bîne.

Xulam rabû, çû li şaneşînê bala xwe da malan ka ji kuleka kê dû bilind dibe. Dît ku tenê dûman ji kuleka gavanî diçe. Vegeriya hat hundir û ji paşayê xwe re got:

- Paşayê min, wa ye dû ji kuleka gavanî derdikeve.

Paşa jî got:

- Rast e, xuya ye ku wî ji xwe re êzing û hej ji çolê anine, lewre agirê bixêriya wî xweş e. Hema tu jî rast bibe wê derê û bipêje.

Xulam jî, hema rabû, nerm û delal bi goştê qazê girt û

bir mala gavanî. Gava ku derî lê da, diya gavanî derî jê re vekir û ew jî tevî qaza xwe derbasî ba bixêriyê bû û goştê qazê danî ser bizotên êgir. Carekê gava ku çav bi pîreka gavanî ket ku çî bibîne, şewq û şemaleke wisan jê diçe ku di vê tarîtiya vî kavilî de, li ber husn û cemala xwe, neqşê kerge çê dike. Xulamê paşê, li ber bedewiya vê pîrekê, ew mabû ku ji hişê xwe ve biçê. Hema bêyî ku her du aliyê vî goştî bipêje, bê serî û bê çav, rabû bi goşt girt û rast berê xwe da qesra paşayê xwe. Gava hat wê derê, ji devgeriyê ketiye, hema goşt da destê wî. Paşa bala xwe dayê ku aliyekî goşt şewitiye; aliyê din hîna xwîn e. Hêrsa paşayî rabû, tepek di serî de lê da û got:

- Îca ev çî ye?

Xulam qet teke peke nekir, got:

- Serê te bixwe, bi paşayîya te ve, bi halê te ve û bi mala te ve!

Paşa li hev şaş bû û pirsî:

- Çima?

Xulam got:

- Mal heye, mala gavanî û jin jî heye jina gavanî.

Paşa got:

- Çawa?

Xulam got:

- Hema wisan...

Paşa rabû, ser û merê xwe kur kir, xwe li hev hilû kir û berê xwe da mala gavanî. Li derî da, wan derî jê re vekir û ket hundirî, gava ew çav bi pîreka gavanî ket, ew jî jê ma heyirî damayî û xwe negirt, got terp li ser taqê piştê bê hiş li erdê ket, heriqî. Ev her du reben rabûn, wan ser dilê wî miz da, av bi ser û çavê wî ve wer kir, heta hişê wî hat serê wî. Gava tevger bi zimanê wî ket, hema yek-ser ji pîreka gavanî re wiha got:

- Keçê ez ê biçim malê, êvarê gava ku mêrê te hat malê, jê re bibêje paşa hatiye mala me û xwestiye ku ew bê qesrê.

Bû êvar, gavanî hat malê. Pîreka wî jê re got:

- Îro paşê tu xwestiyî.

Gavanî şaş bû, pirsî, got:

- Xêr e gelo?

Gulperî got:

- Ez nizanim, wî got bila mêrê te êvarê bê qesrê.

Gavanî, piştî şivê, rast berê xwe da qesrê. Çû hafa paşa û pirsî:

- Paşayê min te xêr e gelo, te xwestiye ku ez bê m vê derê? Kerem ke.

Paşa hema bêsekin got:

- Sê şertên min hene ku ez ê ji te bixwazim. Eger tu wan şertan pêk bînî, jixwe te pêk anî, eger te pêk neanî, ez ê serê te bidim pekindin.

Gavanî, ji neçarî got:

- De çika bibêje, çi ne ew şertên te?

Paşa xwe pik kir û got:

- Tu yê herî berrekê bînî ku ev bajarê ha tev bikeve binê wê û tê de biheşire.

Gavanî ji xwe re mit û mat bû û rast hat malê, bi diya xwe de girî. Diya wî got:

- Xêr e lawo, çi bû? Tu çima digrî?

Wî jî hal û meseleyê xwe û paşa jê re got. Gulperî, li wê derê li wan temaşe dike û wê got:

- Ka min roja ewil jî ji te re negot ku navê min Gulperî ye, ez ji te re nabim. Qey min ji te re negot min neyne ez bela me. De îca Xwedê ji te re nehêle, rabe here keviya behrê, gazî xwişka min a Nazlîxan bike, bila ji me re wê berra me bişîne. Jê re bibêje li me sar e, em davên ser xwe, bila bide te û bîne.

Gavanî qesda behrê kir, bala xwe dayê ku wa ye berrek bi ser avê ket û ber bi keviya behrê ve hat. Ji xwe re got; "heyra ev berra ha têra du mirovan nake, ka wê çawa be?" Axirkî bi berrê girt anî malê. Rojtirê çû qesrê, ji paşa re got va ye min berr anî. Paşa ji xelkê derdora xwe da hev û derketin şaneşînê û gavanî, li ber çavê wan berr vekir, Xwedê teala wisan kir, ev berr mezin û fireh bû, heta ku temamê vî bajarî ket binê wê. Paşa û cemaeta dora wî hemû ji xwe re mit û mat man. Paşa got:

- Lawo ev şert bû, lê belê du şertên min mane, divê tu wan jî pêk bînî. Îca şertê min ê duduyan ew e ku tu gûşiyekî tirî bînî, temamê xelkê vî bajarî jê bixwin; lê belê heblûr û libên wî neqedin.

Gavanî got:

- De ka biçim malê, Xwedê teala mezin e.

Gavan hat malê, dîsa bi diya xwe de girî, diya wî got:

- Lawo îca paşa çi xwest?

Gavanî got:

- Wele wî îca gûşiyekî tirî ku têra xwarina temamê xelkê bajêr bike xwest.

Diya wî reben jî pê de giriya. Gulperî, li wê derê li wan temaşe dike û wê got:

- Ka min roja ewil jî ji te re negot ku navê min Gulperî ye, ez ji te re nabim. Qey min ji te re negot min neyne ez bela me. De îca Xwedê ji te re jî, ji paşê re jî nehêle, rabe here keviya behrê, gazî xwişka min a Nazlîxan bike, bila ji me re, ji wî rezê me yê bibîn û bibereket, gûşiyekî tirî bişîne. Jê re bibêje ez nexweş im, ecele bila bide te û bîne.

Gavanî qesda behrê kir, hat ber keviya behrê û gazî kir, got:

- Xwişka te ya Gulperî, gotiye, bila ji me re, ji wî rezê me yê bibîn û bibereket, gûşiyekî tirî ji min re bişîne.

Bala xwe dayê, ha ku dît, wa ye gûşiyekî tirî bi ser avê ket û ber bi keviya behrê ve hat. Ji xwe re got; "mala min mîrat nebû, heyra ev gûşiyê tirîyê ha, têra min, diya min û jina min nake, ka wê çawa têra xelkê bajarekî bike?" Axirkî bi gûşiyê tirî girt û ket rê. Bi rê de heblûrekî ji gûşî kir û avê devê xwe, bala xwe dayê ku hema di cî de heblûreke din kete şûna wê. Di dilê xwe de got; "mala Xwedê teala ava be, gelek baş e." Axirkî wî ew gûşî anî malê. Diya wî, pîreka wî, tevan jê xwar, dîsa mîna xwe ma. Rojtirê çû qesrê, ji paşa re got:

- Va ye min gûşiyê tirî anî.

Paşa ji xelkê derdora xwe da hev û derketin şaneşînê û gavanî, li ber çavê wan, ev gûşiyê tirî derxist, heta ku temamê xelkê bajêr hat, ji wî gûşiyê tirî xwar, hîna neqediya. Paşa û cemaeta dora wî hemû ji xwe re mit û mat man. Paşa got:

- Lawo, ev şertê min jî çû. Ma yek şertekî min. Îca tu yê herî sebiyekî sêrojî bînî werî, divê ku xeber bide, ku xeber da, ji xwe temam, ez û te ji hev qetiyan, îca ku xeber neda, serê te diçe. Gavanî got:

- De ka biçim malê, Xwedê teala mezin e.

Gavan hat malê, dîsa bi diya xwe de girî, diya wî got:

- Lawo îca paşa çi xwest?

Gavanî got:

- Wele wî îca sebiyekî sêrojî ku xeber bide ji min xwest.

Diya wî reben jî pê de giriya. Gulperî, li wê derê li wan temaşe dike û wê got:

- Ka min roja ewil jî ji te re negot ku navê min Gulperî ye, ez jî te re nabim. Qey min ji te re negot min neyne ez bela me. De îca Xwedê ji te re jî, ji paşê re jî nehêle, rabe here keviya behrê, gazî xwişka min a Nazîfxan bike, ev du roj in ku Xwedê teala sebiyek daye wê, bila ji me re bişîne, sebra min pê tê.

Gavanî qesda behrê kir, het ber keviya behrê û gazî kir, got:

- Xwişka te ya Gulperî, gotiye, bila ji me re, wî sebiyê xwe bişîne, sebra min pê tê.

Bala xwe dayê, ha ku dît, wa ye hinek paçikê pitikan bi ser avê ket û ber bi keviya behrê ve hat. Axirkî bi wî sebiyî girt û ket rê. Di dilê xwe de got; "mala Xwedê teala ava be, gelek baş e." Axirkî wî ew sebî anî malê. Diya wî, pîreka wî, tev pê şa bûn; feqet sebî qet xeber neda. Roj-tirê çû qesrê, ji paşa re got:

- Va ye min sebî anî.

Paşa jî xelkê derdora xwe da hev û derketin şaneşînê û xelkê bajêr hemû li wan civiyan. Wan di nav xwe de got ku; "gelo ev gavanê reben çiqas gunê ye, vê carê îca

paşa jina wî jê distîne û serê wî dipekîne." Axirkî gavanî, li ber çavê wan, ev sebî deranî, heta ku temamê xelkê bajêr hat, li wan guhdarî kir.

Paşa got:

- Sebî!

sebî dengê xwe nekir. Paşa car din deng lê kir, sebî deng nekir. Paşa cara sisyân ku got:

- Sebî!

Îca ev sebî bi ziman ket û wî got:

- Sebî û qureder!

Heye sakî min î qol î sor,

Te xwarî takî du kulor,

Ez di diya wî paşayî dinim ku

Jîna gavanî jê distîne bi kotek û zor.

Çavkanî: Xelîlê HÊLÎNÊ

Temen: 70

Perwerdehî: Nexwende

Herêm: Gundê Hêlînê/Hezo/Batman

Sal: 2004





Berhevkar: Mahpûs SERHEDÎ
Çavkanî: Mezher UZUN
Temen: 53
Perwerdehî: Nexwende
Herêm: Qerebxarê/Tatos/Erzirom
Sal: 2015

Bizinên Meta Fatê

Jinikeke bî hebûye, zar û marê wê kesekî wê tune bûye, hema donzdeh heb bizinên wê tenê hebûne. Biraziyekî jinikê hebûye, li gomê bûye (goma gund), ev biraziyê pîrê li vê goma çiyê dimîne, giha û alifê wî bol bûye, hal û wextê wî li cî bûye, zengîn bûye.

Dibe payîz jinik dibê; "heyran ka ez ê çawa li van bizinên xwe binihêrim? Dibê heyran welle hema ez ê bizina biherim gomê, mala biraziyê xwe, hela ew van bizina ji destê min nagire, ji min ra xweyî nake?" Dibê "wê ji min ra xweyî ke, biraziyê min nîn e?" Jinik radibe diçe mala biraziyê xwe. Dibê:

- Lawo roja we bi xêr.

Biraziyê wê dibê:

- Xêr û silamet Meta Fatê tu ser çevan ra hatî.

Paşê biraziyê wê jê dipirse, dibê:

- Meta Fatê de xêr e, tu hatî çî?

Meta Fatê dibê:

- Welle deh û donzdeh heb bizinên min hene min gotiye hela hûn ji min ra îsal xweyî nakin, bi biharê naxin?

Biraziyê wê dibê:

- Meta Fatê eyb nîn e tu vê gotinê dibêjî? Dibê bîne têxe nava pez, em ji te ra xweyî bikin.

Meta Fatê piştî ku vê sozê jê distîne tê diçe mala xwe. Bizinên xwe dide pêşiya xwe dibe tevî pezê biraziyê xwe dike dibê:

- Ez ê biharê werim biherim.

Biraziyê wê dibê:

- Temam metê ser çavan.

Bizin jî avis in. Dibe bihar Meta Fatê dibê; "êdî wexta zaşîna bizinan e, ez herim bizinê xwe bînim bira li serê zar û zêçê wan nebin bela." Metê radibe tere goma çiyê mala biraziyê xwe. Metê dibê:

- Lawo roja we bi xêr!

Biraziyê wê jê ra dibê:

- Meta Fatê xêr û silamet.

Biraziyê wê dibê:

- Meta Fatê tu ji boy wan her çar bizinên xwe hatî?

Metê dibê:

- Êrê welle lawo! Min go ez herim bizinên xwe bînim bira li serê zar û zêçê wan nebin bela.

Dibê:

- Êrê welle Meta Fatê gotina te ye.

Biraziyê wê jê ra dibê:

- Meta Fatê!

Metê dibê:

- Ha layê min!

Birazî dibê:

- Metê!

Sala parîn em çûn Warê Kelmîzokê,

Çar heb bizinên te mirin li wir xwezî bi payizokê,

Em ji wir hatin, dageriyan,

Bizina Xişt guran kuşt,

Bizina Kol min da bi cotik sol,

Bizina Sor mir bi zor,

Bizina Kir mir bi gir,

Bizina Hêşîn mir wan demên pêşîn,

Em man Bizina Banî,

Bizina Banî banzda ser xanî,

Min çowek tê weranî,

Qoçik şikan çevêk deranî,

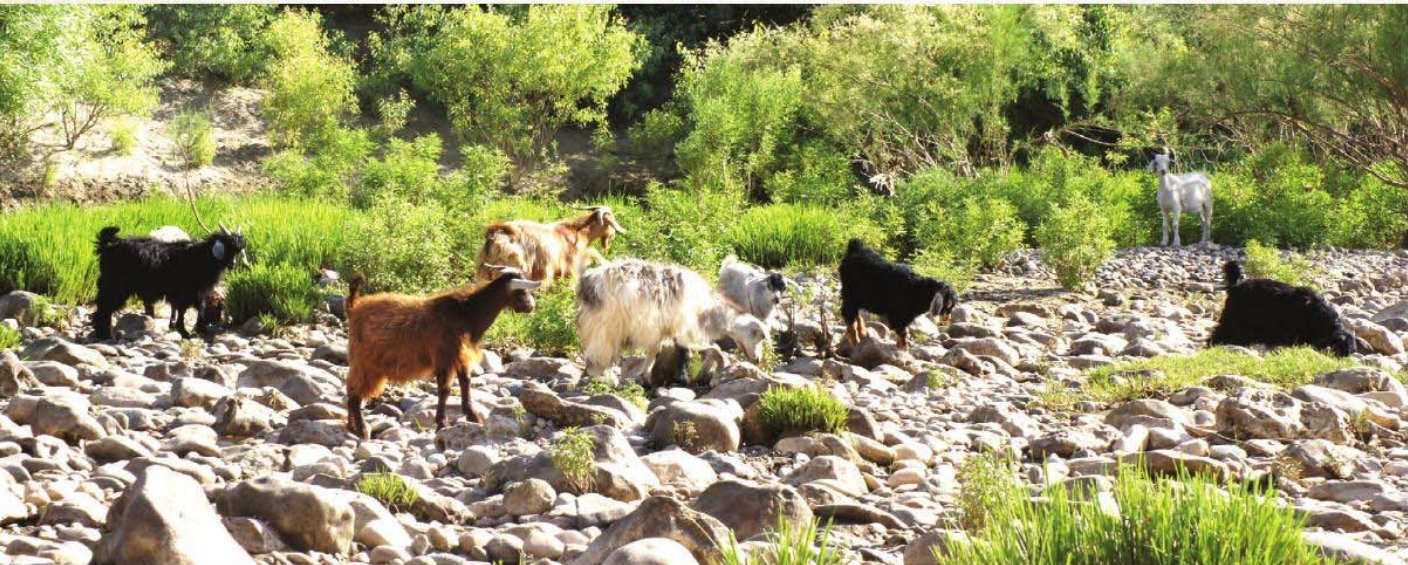
Min şer jê kir goştê wê xwar,

Helal kir li vî canî,

Postê wa li wira ye,

Dibî jî tu zanî,

Nabî jî tu zanî.





Arekerdox
Leyla GULTEKÎN

DUAYÎY

- ▶ Awê kewserî bibo qîsmetê to
- ▶ Adirê cehnimî to ra dûrî bo
- ▶ Awa sipê bo, ro to bigeyro
- ▶ Bi xeyr û silamet şo û bê
- ▶ Bela û tifaqî şima ra dûrî bê
- ▶ Cê to cînet bo
- ▶ Çimê to roşnî bê
- ▶ Destê to anû pirê bê
- ▶ Ena dinya 'd çi miramê to estê, Homa bero seri
- ▶ Ez tora çendêk razîya Homa'yk endêk to ra razî bo
- ▶ Fêne roşnê aşm bêro vernî to
- ▶ Homa to dir bo
- ▶ Homa anû bido to, fenê varitê nîsanî ro to bi varo
- ▶ Homa nanêko rehet bido to
- ▶ Homa to raştê bêbavan niyaro
- ▶ Homa joy nêkero miyanê dest û lîngan
- ▶ Homa dadî û babê şima, serê şima ra kemî nêkero
- ▶ Homa bûke kero
- ▶ Homa hewt hebî lacî û keynêk bido to
- ▶ Homa miradê to bikero
- ▶ Homa tifaqêk niyaro şima rê
- ▶ Homa bûka sûr kero, kê mi'd rono
- ▶ Homa malo heram nêkero gîsmetê ma
- ▶ Homa to ra weşbo
- ▶ Homa miradêko baş bido to
- ▶ Homa tengayî nêmocno to
- ▶ Homa to pîl kero, wayrî lacî û keynan kero
- ▶ Homa to rê verdo (tût)
- ▶ Homa ro ma hemî bêro rehm
- ▶ Homa joy aqil ra nêkero
- ▶ Homa joy vînayê çîman ra nêkero
- ▶ Homa to raştê başan biyaro
- ▶ Homa joy îman ra nêkero
- ▶ Homa fîrset nêkero destê zalîman
- ▶ Homa joy miheyr nêverdo
- ▶ Homa to hewcê joy nêkero
- ▶ Homa merdimî dest û lîngan ra nêkero
- ▶ Homa to, to û tûtanê to rê verdo
- ▶ Homa joy bêsermiyan nêkero
- ▶ Xaliq hetê to bo
- ▶ Xeyrê Homay ro to bo
- ▶ Kamco bixeyra Homa ay bikero
- ▶ Miramê to şêro seri
- ▶ Qyyy îşalla ti şêre awê kewserî ser
- ▶ Roşnê çîla bo, vernî to de bo
- ▶ Rehmê Homay ro ci bo (merdan rê)
- ▶ Ro to bimbarekî bo
- ▶ Rayê to akerdî bo
- ▶ Seyin bixeyra Homa anû bikero
- ▶ Şima piya kal û pîr bê
- ▶ Ti cîrane Fatma Nebî bê
- ▶ Ti cîrane pêxember û ewlîyan bê
- ▶ Ti çîrey tengayî nêvînê
- ▶ Ti bixeyr amey
- ▶ Ti çi biwazê Homa bido to
- ▶ Ti anû raştê başan bêrê
- ▶ Ti welî Homay bê.

ZEW TÎY

- ▶ Adirê cehnimî bo
- ▶ Awa sîya bo
- ▶ Bîvikê to vecyê
- ▶ Boxçikê to kêd bimana
(ezebanrê)
- ▶ Bextereş
- ▶ Bîvikê to bi teqê
- ▶ Boro, nêkero teber
- ▶ Bextê to sîya bo
- ▶ Beqaqî to çinêbo
- ▶ Birûskê aşmê gulanî tor o do
- ▶ Canê to bihelesyo
- ▶ Cîgerê to fekê to ra bêrê teber
- ▶ Cîgerê to bitêqê
- ▶ Çimê to kor bê
- ▶ Çopilmi şima ro do
- ▶ Çimê to bêrê teber
- ▶ Derd û kulî pîzê to ra nêvecyê
- ▶ Dest û lingî bişikyê
- ▶ Ezraîl to wedaro
- ▶ Ezman ro to bêro xezeb
- ▶ Erd aqeleşyo ti pedi şêrê
- ▶ Fekê to bişikyo
- ▶ Fek û pîrnikan ra bêro
- ▶ Feleqê to sîya bo
- ▶ Felatî to çinêbo
- ▶ Feleqsîya
- ▶ Fekê to çewtbo
- ▶ Gulî pero gunayî
- ▶ Gilê çimanê to birişyê
- ▶ Guli to ro guno
- ▶ Goştê wehşî bo
- ▶ Homa belê şima bido
- ▶ Homa to ker û kor ko
- ▶ Homa ro to bêro xezeb
- ▶ Homa to ro do
- ▶ Homa to wedaro
- ▶ Homa to wedaro û ero do
- ▶ Homa to bigero
- ▶ Homa nêmocno to
- ▶ Homa rihê to bigero
- ▶ Homa nêdo
- ▶ Îflahî to çinêbo
- ▶ Jan to ro guno
- ▶ Jehr û ziqqûm bo
- ▶ Jehr û mirin
- ▶ Jehr bo
- ▶ Jehrê marî bo
- ▶ Kezebê to bêrê teber
- ▶ Kê to bixerepyo
- ▶ Keskîzer bo
- ▶ Lîlikê to vecyê
- ▶ Lîlikê to biteqê
- ▶ Loqelê to bivisyê
- ▶ Loqelê to bêrê teber
- ▶ Loqelê to qinê to ra bêrê teber
- ▶ Qur'an tor o do
- ▶ Qeda dinya ro guno
- ▶ Qeda tor o do
- ▶ Qiriked bimana
- ▶ Mar to ceno
- ▶ Marî cena wo
- ▶ Mezel to boro
- ▶ Mêjî to birişyo
- ▶ Mêjî to bêro teber
- ▶ Milê to bişikyo
- ▶ Mirad û mexsedê to çimanê
to'd bimana
- ▶ Miyanê to bişikyo
- ▶ Nefes ro to biçikyo
- ▶ Oyyy dil û gurçikê to bêrê teber
- ▶ Oyyy ti ker û lal bê
- ▶ Oyyy ti şêrê binê erdî
- ▶ Oyyy ti bi masê
- ▶ Hal ra nêvecyê
- ▶ Pîrnikanê to ra bêro
- ▶ Pîzed bimana
- ▶ Roşnê çimanê to bibiryê
- ▶ Ro to jehrê marî bo
- ▶ Rihê to vecyo
- ▶ Sîyî to ro bivarê
- ▶ Şiyayîşo peyin bo
- ▶ Şêro, weto nêro
- ▶ Şêro nihat
- ▶ Şo cehnimi
- ▶ Ti dinya de bê û ax bikerê
- ▶ Ti ada sîya'd şêrê
- ▶ Ti adiro sûr'd şêrê
- ▶ Ti bimirê
- ▶ Ti nêfeletyê
- ▶ Ti bimirê, nêfeletyê
- ▶ Ti bimirê, şêrê binê linganê mi
- ▶ Ti erdo bimanê
- ▶ Ti bi teqê
- ▶ Ti nêrisê ewca
- ▶ Ti nêkerê teber
- ▶ Ti awe'd şêrê
- ▶ Ti a dare'd şêrê
- ▶ Ti zama nêbê
- ▶ Ti nêrisê kê
- ▶ Ti bê mi bimanê
- ▶ Ti nêrisê a heyam
- ▶ Top to ro guno
- ▶ Warê to kor bo
- ▶ Wa boro nêkero teber
- ▶ Vergî(cinawir) to borê
- ▶ Xezeb to ro bivaro
- ▶ Zivanê to lal bo
- ▶ Zerî to sîya bo

Gotinên pêşyan ên li ser payîzê

Amadekar
Ronya BEWRAN

- ▶ Biharan rakirin, payîzan dakirin.
- ▶ Biharan xwe têr neke, payîzan xwe gêr neke.
- ▶ Ciwantî bihar e, pîrî her payîz e.
- ▶ Payîz xweş e, lê pel weş e.
- ▶ Pîrî payîz e.
- ▶ Mastê payîzan bidin ezîzan.
- ▶ Ji xelkê re bihara sorgul û rengîn e, ji min evdalê Xwedê re pîr e, payîz e.
- ▶ Payîzê li me kir gazî, dar man rût û tazî.
- ▶ Biharê girt û lê kir, payîzê jê kir.
- ▶ Biharê pez, payîzê rez, zivistanê ez û ez.
- ▶ Biharê birçî nemîne, payîzê dereng nemîne.
- ▶ Biharê zû hilkeve, payîzê zû derkeve.
- ▶ Dewê payîzan bidin ezîzan.
- ▶ Biharan xwe şil nekin, payîzan xwe gêro nekin.
- ▶ Dewê payîzê bide ezîzan, dewê biharê bide neyaran.
- ▶ Dizê talokan payîzê diyar dibe.
- ▶ Mastê payîzan ber ezîzan, mastê biharan ber neyaran.
- ▶ Tava payîzan li serê ezîzan.
- ▶ Biharê xwe têr neke, payîzê xwe gêr neke.
- ▶ Havîn hat tişt û mişt, payîz hat li ser rûnişt, zivistanê got:
"Ka te ji min re çi hişt?"
- ▶ Payîz e, zik têr e, dinya xêr e.
- ▶ Şîrê biharan bidin neyaran, şîrê payîzan bidin ezîzan.
- ▶ Biharê xwe tirtire neke, payîzê xwe debeng neke.
- ▶ Biharan xwe bikişîne binê daran, payîzan xwe bikişîne binê gûzan.
- ▶ Çêlikên mirîşkan payîzê tên jimartin.
- ▶ Bihar bi gulê; payîz bi kulê.
- ▶ Çol û çoristan, ber û berbostan, payîz çû hat zivistan, em ketin xakê giran..
- ▶ Çirî çiristan, payîz çû, ma zivistan.
- ▶ Payîz e dew ezîz e.
- ▶ Payîzê got çiya: "Bila rêwî ranewestî li ser rîya."
- ▶ Pîrê payîzê çi liqatê.



Özlem EKİNBAŞ
Wergêr:
Beroj MUKRÎYANÎ

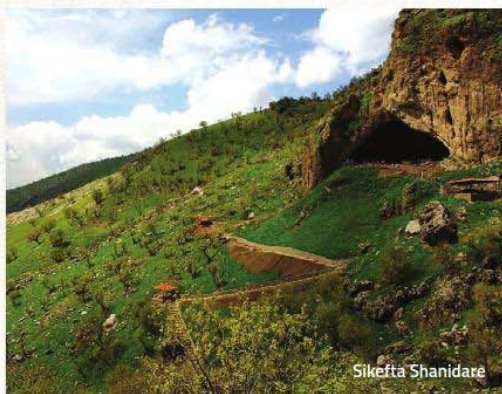
LI MEZOPOTAMYAYÊ PÊVAJOYA JI NIŞTEBÛNA WARÊN EWIL BER BI BAJARÎBÛNÊ VE

Piştî pêvajoya Epi-paleolîtîk serdema Neolîtîk geş dibe, em dibînin ku di vê serdemê de cih û warên ku lê nişte dibin bi heman awayî peresan bûne/hatine guhertin, herwiha em dîsa dibînin îstasyonên Neolotîk ku em dikarin wan wek gundên ewil bi nav bikin derdikevin holê. Di serdema Epi-paleolîtîk de mirovan bi nêçîrvaniya ajalan û berhevkirina xurekan debara xwe kiriye, di encama kolin û lêkolînên li deverên ku lê bi cih bûne ev yek xwe nîşan dide.



Destpêk

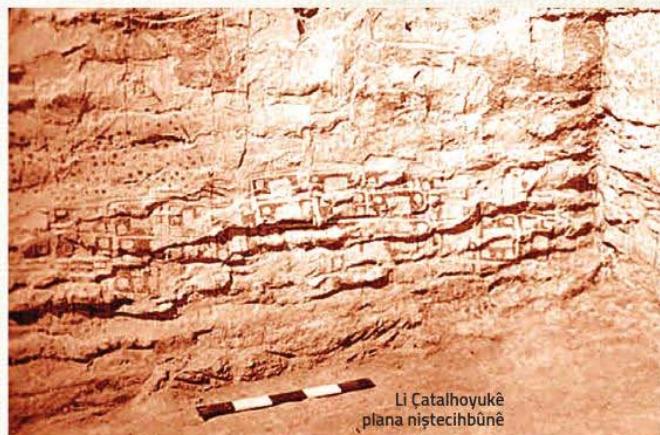
Piştî serdema dawî ya cemserî qediya û nermahiya kişwerê destpê kir, pergaleke ekolojik a nû derketiye holê. Di vê serdema ku em ê wek Epi-paleolîtîk (B.Z. 18.000-10.000) bi nav bikin û mirov dê xwe li gor şert û mercên vê Eko-Sistemê adapte bikin, em dibînin cih û warê ku lê nişte bûne; rasterast bi avhewa û şêwaza jiyînê re eleqedar in.



Mirovên serdema Epi-paleolîtîk; li hin deveran di şikeftên xwezayî de, stargehên bin taht û zinaran de, li hin deveran jî di qonaxên ji konan bi cih bûne, li gel vê li hin deveran jî di çalên kûr an jî kolîtên ji daran de jiyane. Sedemên bingehîn ên bicihûwarbûnê hêmanên wek; ekolojî, erdnîgarî, kişwer, bilindahî hwd. ne.⁽¹⁾

Piştî pêvajoya Epi-paleolîtîk serdema Neolîtîk geş dibe, em dibînin ku di vê serdemê de cih û warên ku lê nişte dibin bi heman awayî peresan bûne/hatine guhertin, herwiha em dîsa dibînin îstasyonên Neolotîk ku em di karin wan wek gundên ewil bi nav bikin derdikevin holê. Di serdema Epi-paleolîtîk de mirovan bi nêçîrvaniya ajalan û berhevkirina xurekan debara xwe kiriye, di encama kolin û lêkolînê li deverên ku lê bi cih bûne ev yek xwe nîşan dide. Lê belê heman model a debar û aboriya bi nêçîrvaniyê, lê hinekê din têkilhev li deverên wek; Girê Çemê HOLA, Girê Kûvî, Xerawreşk, Qetê Berçê, Ebu Hureyra, Girê Kortikê jî derdikevin pêşya me, ligel ku ev dever li gor encamên daneyên lêkolînan ên serdema niştecihên Neolîtîk in.

Mijara sereke ku em ê li ser bisekinin; ji van mînak û modelên niştecih ên ewil çawa derbasî mekanizmaya bajarên ewil bûye? Pêngavên bajarîbûnê yên ewil, li



kîjan herêmên Mezopotamyayê bi awayekî aşkere derdikevin pêş? Komên mirovan bi kîjan hincetan ber bi bajarîbûn û dewletbûnê ve peresan bûne/ hatine guhertin?

Warên Niştecih Ên Ku Li Gor Şertên Çandiniyê Ava Bûne:

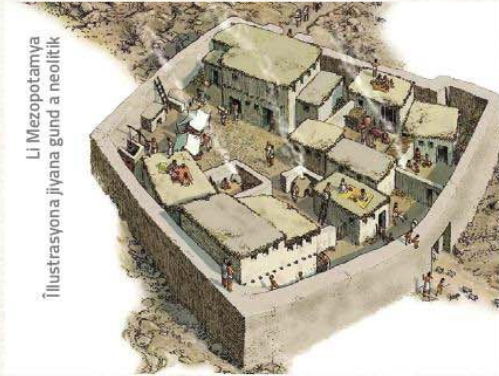
Piştî çandinî û kedîkirin û xwedîkirina ajalan berbelav bû li Mezopotamyayê cih û warên ji hev cuda ava bûn. Ji van waran hin jê ji yên beriya serdema xwe bi çanax û firaxên ku hatine çêkirin tî çiyawazkirin. Lê wekî din van waran jî gundên çandiniyê yên wisa pêk tî ku temamê jiyana wan a rojane jî dişibe hevdu. Li warên din jî çî di warê çêkirin û bikaranîna amûran de, çî jî di warê xwerêxistina civakî de geşedanên berbiçav hene.

Van geşedanên piştî gav bi gav ber bi encameke kartêker ve çûye û xwe gihandiye bajarîbûnê, vê veguherîna ku li Başûrê Mezopotamyayê B.Z. bi 4 hezar salî pêk hatiye, bingeha civakên hemdem daniye.

Ji Kom û Komunan Veguherîna Komên Polîtîk; Derketina Holê Ya Bajaran

'Şoreşa Neolîtîk' û 'Şoreşa Şar/Bajêr' ev herdu tîgeh jî aliye arkeologê navdar ê Awistiryaî Gordon Childe ve

[1] Metin KARTAL; 2009:28 Konar, Ji Jiyanek Koçeriyê Derbasbûna Jiyanek Niştecihî



li ferhenga arkeolojiye hatine zêdekirin. Childe dibêje ev herdu şoreş di dîroka mirovahiyê de ji veguherînên herî girîng in. Childe pêwendiya derketina civakên dabeşkirî û otorîtêya sazmandî bi hilberînera zêde ya çandinî û cotkariyê re girêdide û dibêje ji bo kara zêde ya ser hilberîneriya çandiniyê sazî ava bûne, herwiha vê pêvajoyê jî wek 'Şoreşa Şarî/Bajêr' bi nav dike. 'Şoreşa Neolîtîk' jî wek derbasbûna hilberandina xurekê û belavbûna bicîhbûna li gundan pênase dike, vê pêvajoyê jî pêngavek amadehî ya bo 'Şoreşa Bajêr' dibîne. Childe li gor 'Teoriya Weha' ku bo derbasbûna hilberandina xurekê rave bike bi xwe avêtiye holê, wiha dibêje: "Di dawîya serdema cemsêrî ya dawî de bi germahiya gerdûnî çolbûn pêk hatiye, herwiha tevî mirov û ajalên, nebat û riwekên bê xwarin ji tenê dikarin li der û dorên bi şeweya 'waha'yan bişî. Li van derûdorên nivengên mirov, ajal û riwekan dest bi têkiliyêke raçavkarî kirine û kedîkirin jî bi vê sayê pêk hatiye. Komên din ên ku çav li derfetên jiyana bi kedîkirina ajalên û riwekan dikevin ew jî derbasî jiyaneke niştêçihî û çandiniyê dibin. Li gor Childe bi Şoreşa Neolîtîk ve wê rêbaza hovane ya berhevkirin û belavkirinê bi dawî dibe, mekanîzmayêke bêtir tevlihev a bazirganî li şûna wê tê, û dibe sedema avakirina civakêke dabeşkirî. Ev pêvajoyê di warê Arkeolojîk de dikare bi; cih û warên ku gelhekek mezî lê dijî, bi çomlekvanîyê, amûrên xwedî prestîj û teknolojîk ên wek metalûrjî, bi avahiyên abîdeyan û bikaranîna nivîsê were ravekirin."⁽²⁾

Her wekî ku Wooley li Ūr'ê avahiyên abîde û gorên qralan ên debdebe derxistin holê, ev jî cih û war û dema Şoreşa Bajêr ispat dike.⁽³⁾ Piştê encama xebatên hatine kirin, nîşan dide ku Bajarbûn B.Z. di navbera 5000-3000 salan de hêdî hêdî lê bi awayekî berdewam li Başûrê Mezopotamyaê derketiye holê.

Gava em li pêvajoya navbera herdu şoreşên ku Childe behs dike dinêrin, B.Z. bi 7000- 5000 salan li erdên bo çandiniya bêav ên Bakurê Mezopotamyaê hin komên ku bi koçberî dijîn mîmariya wan û warên ku lê bi cih bûne pir dişibin hevdu, bi komên xaneyên pev ve û bi kolan û riyên ku wan komên xaneyan jî hevdu vediqetînin xuya dikin.⁽⁴⁾ Ev şewaza mîmariyê li deverên wek Sabi Abyad, Domuztepe, Kurdu jî xwe nîşan dide.⁽⁵⁾

Ji destpêka B.Z. bi 4000 salan ve li temamê Mezopotamyaê em veguherînek xwerêxistinî dibînin. Pêvajoyên kûr ên civakan ku dikevin şeweya xwerêxistinî li demên ber bi dawîya B.Z. bi 4000 salan ve rast tên û bi pêngaveke nû derdikeve pêşberî me. Ev pêngav li temamê Mezopotamyaê têkiliyên politîk, aborî û civakî jî binî ve bi awayekî xurt diguhere û ev yek jî hinek encaman bi xwe re tîne. Êdî bajarên bi avahiyên mezî û abîdeyên debdebe ku bibin navend û bikaribin hêzekê li derdora xwe bicivînin, tên xuyakirin. Hilberîn jî bi awayekî xurt berbelav dibe ev jî bikaranîna mohr û hinek sembol û amûrên din ên birêvebirinê bi xwe re tîne. Firaqên bo belavkirina xwarinê li ser hev tên çêkirin, hin amûrên metal û biqîmet, hunerên destan, û di dawîya vê serdemê de nivîs jî derdikeve holê, ev hêman hemû encamên van pêngavan in.⁽⁶⁾ Ev çanda ku bi awayekî xurt vediguhere, em di Serdema Uruk a Dereng de B.Z. nêzî 3500-3100 salan de rast lê tên.

Di vî warê de em dikarin bibêjin ku hemû guherîn û veguherînên şênber cara ewil li Uruk û derdora wê çêbûne. Bajarê Urukê li ser qadeke li derdora 2,5 kîlometre qatî hatiye avakirin. Di derbarê nufûsa wê demê de delîlên rasterast tune ne, lê belê li gor dane yên etnografîk serê hektarekê 100-200 kes dikeve.⁽⁷⁾ Heke em bifikirin ku avahiyên rêvebirî yên giştî di qadek 20 hektarê de cih bigre, naxwe 230 hektarê mayî jî ji bo niş-

[2] Journal Of Anatolian Prehistoric Research, Ankara, 2015

[3] Wooley, 1934

[4] 2013; Akkermans

[5] 2013; Akkermans

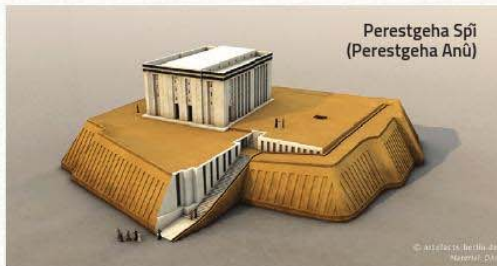
[6] Frangipane Marcella, 2002;207, Li Rohjilata Nêzîk Çêbûna Dewletbûnê

[7] Van de Mierop, 1999:96

tecihan hatiye bikaranîn, herwiha li gor hisaban ber bi dawîya B.Z. bi 4000 salan ve nufûsa Urukê di navbera 25.000- 50.000⁽⁸⁾ de tê texmînkirin.

Uruk heya çarçeka ewil a B.Z. bi 3000 salan jî ne bajar- rekî ku derdora wî bi bircan hatibû dorpeçkirin. Lê belê di encama lêkolînê li Mezopotamya Jêrîn de ku gelek dewlet derketine holê û di çavkaniyên nivîskî de jî bi awayekî zelal bi belgeyan hatine ispatkirin ku ji ber rakêşî û qeşîşkêşiyê derdora bajêr bi bircan hatiye bilind- kirin. Ji ber parastinê û gelheya zêde a ku li bajar- an civiyaye bêtir hişt ku erdên nêzîk û derdora bajêr werin çandin û rakirin. Li ser erdên dûrî bajar- an tu karê çan- diniyê nekirine, ev yek him di navbera dewletên bajar- an de bûye herêmek tampon, him jî bûye herêmeke step cep (herêma etnik) bo yên ku ajalan xwedî dikin û jiya- neke niv koçber dijîn.

Li bajarên Mezopotamya Jêrîn avahiyên giştî yên herî zû derdikevin pêşîya me perestgeh in. Tebeqeyên Kom- pleksa Perestegha Eanna ya ku li bajarê Urukê hatiye dîtîn û Perestegha Anu (Perestegha Spi) nişanî me dide ku ji Serdema Uruk a Dereng ve ev perestegh hebûne. Evan perestgehên Abîdeyî ji aliyekî ve serdestiya pe- resteghan a li ser civakê nişanî me dide. Her wekî em ji diyariyên giranbiha ên wek guldank û peykerên bo pe- restgehê hatine dayîn jî vê yekê têdîgihin.



Çavkaniyên bingehîn ên debara peresteghan, erdên di dest wan de bûn. Di van Peresteghên ku wek sazûma- nên ewil ên xwerêxistina aborî, civakî û siyasî derdikevin pêşîya me, îxtimaleke mezin ên ku ev sazûman birêve birine jî rehib in. Rehiban ev erka xwe ji hêza xwe distandin, ji ber ku xwe wek nûnerên Xwedawend ê ser rûyê erdê didîtin hêza xwe jî ji wir distandin û him meşru dibûn, him jî bingehiya îdeolojiya ku bikaribin ve



Guldanka Uruk (Waraka):
Diyariya bo peresteghê

mekanîzmayê birêvebi- bin datanîn. Wê daxwaza birêvebirinê ya van kom û aliyan, keşfa amûrên kontrolkirina vê hêzê jî bi xwe re anîne. Em di Ser- dema Uruk a Dereng de ewil mohrên gindorî, piş- tre nivîsa pîktografîk û herî dawî jî pergala nivî- sek bêkêmasî ya Mixî ya Sumeran dibînin ku evana pêşdeçûna rê û rê- bazên kontrolkirinê ni- şanî me didin.

Encam:

Wek encam em dibînin ku bi riwek û kedîkirina ajalan, bi xurek û xwarinan ku debara xwe pêk bîne, tevî jiya- neke niştetihî û hilberînên zêde gelek hevsengî guhe- randine. Herwiha vê yekê rê li ber pêşdeçûn û geşedanên teknolojik vekirine. Belkî vê yekê hanê di warê pêwendiyên xizmî de hinek bêteşeyibûn/defor- masyon pêk anîbe. Piştî di warê aborî de dabeşîya civakî dest pê kir, bajarên mezin ên nufûsa wan zêde ava bûne. Ev geşedanan dabeşkirina civakê kûrtir kirin û civak wek rahîb, cotkar, karmend, bazirgan û hilberîne- riya xusûsî ji hevdu çiyawaz kirin, ev jî nişane û taybet- mendiyên herî aşkere yên bajarîbûnê ne. Dîsa avahî û perestgehên pîroz, di vê çarçoveyê de qismê birêvebir ê civakê, bo danîna bacê û jinûvebelavkirina hilberanan, nişan û elametên bajarîbûnê ne.

Çavkanî:

- Metin KARTAL; 2009, 28 Konar, Ji Jiyanek Koçeriyê Derbasbûna Jiyanekê Niştetihî
- MICHEAL ROAF 1996 İSTANBUL- (1) Ansîklopediya Şaristaniyên Mezin a Mezopotamya û Rohhilata Nêzîk a Kevin
- Journal Of Anatolian Prehistoric Research, Ankara, 2015
- Frangipane Marcella 2002; 207, Li Rohhilata Nêzîk Çê- bûna Dewletbûnê
- Özlem ÇEVİK; 2005; 26; Bi Delîlên Arkeolojîk Di Dîrokê de Bajarên Ewîl û Pêjajoya Bajarîbûnê

(8) Çevik Özlem, 2005, 26, Bi Delîlên Arkeolojîk Di Dîrokê de Bajarên Ewîl û Pêjajoya Bajarîbûnê

NIFIR

Amadekar: Asmîn ÛYANIK



- 1) Canzerî biyo!
- 2) Carika(laçika)spî li gewriya te biale!
- 3) Cî û war bi destên te nekevin!
- 4) Cegera te biperite!
- 5) Cegera te ji devê te de bê xwarê!
- 6) Cegera te di pozê te de were!
- 7) Cegera te pirtî pirtî bibe û di devê te de were xwarê!
- 8) Cegera te qul bibe!
- 9) Cihimiyo!
- 10) Cegera te bişewite!
- 11) Cîranên te mîratxwarê te bin!
- 12) Ciyê te yê şînê tune be!
- 13) Cinazê te ji vir rabe!
- 14) Canê te ji kul û derdan xalî nebe!
- 15) Cirma xelkê were ber derê te!
- 16) Cûcika wî pirç pê ve neyê!
- 17) Cil û palas te nehewînin!
- 18) Ciyê te cehnem be!
- 19) Ciyê te orta quncikê cehnemê be!
- 20) Çav rijiyayo!
- 21) Çav derketiyo!
- 22) Çavên te birijin ber piyên te!
- 23) Çavên te birijin ber lepên min!
- 24) Çavên te birijin!
- 25) Çavên te derkevin!
- 26) Çavên te kor bibin!
- 27) Çavên te li deriyan be!
- 28) Çavên te li mista min bikeve!
- 29) Çavên te tim li rêyan be!
- 30) Çavên te tim li deriyan be!
- 31) Çavên te reş bin!
- 32) Çavtarî bibî!
- 33) Çavtariya mirinê bi te bigire!
- 34) Çengê te bişikê!
- 35) Çûyîna te hebe vegera te tune be!
- 36) Çîra te vemire!
- 37) Çavên te li destên xelkê be!
- 38) Çavên te bipekin!
- 39) Çîngîn li tasa te bikeve!
- 40) Çavsor bibî!
- 41) Çîra te bitefe!
- 42) Çavên te piyî hevalan bin!
- 43) Çavên te ji girî xalî nebin!
- 44) Çîka te agir pê negire hey!
- 45) Çîrûsk bi ber çîraya te nekeve!

DI GOTINÊN PÊŞÎYAN DA XWEDÊ >

Xwedê du tiştan bi hev ra nade însan. Îllim tiştêk kêr dimîne, carna jî parsê dide lê tûr nade. Wextê Xwedê berê xwe ji meriv biguhere îşê meriv zor dibe, meriv çî bike jî bi ser nakeve. Pel, bê fermana wî jî darê naweşe. Xezeba wî bi ser meriv da bibare, meriv paşopê dibe, îşê meriv rast naçe û meriv tu lezzetê ji dinyayê nabîne, diranê meriv di pelûlê da dişike. Lê wextê Xwedê ji meriv ra yar be, dinya tev neyar be jî ne xem e.

Di gotinên pêşîyan da, me Kurdan gellek caran berê xwe daye Xwedê. Carna mezinahiya wî, carna comerdîya wî, carna rehm û alîkarîya wî û carna jî hebûna wî ji me ra bûye star. Ew, xwedîyê bêxwedîyan e, qismetê gewrîya ku qul kirîye daye û dide. Hêlîna teyrê kor ew çêdike. Ew e piştevanê mêvanan, mêvan li ser hesabê wî ne. Lewma jî tim gotine û dibêjin, mêvan mêvanên Xwedê ne. Comerdîya wî her li ber çavan e, lewma jî Kurdên me yên ku ji pesindayînê hez nakin her dibêjin pesin ji Xwedê ra, bila kes nav di xwe mede ji Xwedê pê ve. Ew herî pirr ji neheqîyê aciz e û heq navê Xwedê ye. Dibêjin du kes bi hev ra rast bin yê sisêyan Xwedê ye. Ew heqê bizina kol ji ya biqiloç ra nahêle.

Berê dua û nifirên me her li wî ne, çî baş çî xirab gellek meriv berê xwe didin wî. Meqamê wî meqamê rehmet û piyarê ye. Qeda û bela her ji wî ne, xêr û xweşî jî her wisa. Korê wî çawa li wî binêre, ew jî wisa li korê xwe dinêre. Carna însan bi xwe nagirin û gazinan jê dîkin. Geh bi rêya mirîşkê, geh bi rêya mêrikê gundî yê ku berê wî ketîye bajêr û geh jî bi rêya dînekî teşe digirin ev gazin. Lê tu kesî zû bi zû û rasterast berê xwe nedayê. Carna hinek kesên bêxîret xwe diavêjin çehlê û dibêjin, Welleh Xwedê wisa li enîya me nivîsî, de ka em çî bikin? Eger yek xwe ji Xwedê bike, dibe bela serê însanan, tîrsa Xwedê, rê li ber zilmê digire. Xwedê he ye û xem tune ye, însanan xwe li Xwedê girtîye. Çiyê tirs û xofê ye dinya, her kes ketîye nava vê çîroka xemgîn. Xwedê xemê direvine. Pişt e ew ji însanan ra, pişteki pihêt. Xwedê ji sebrê hez dike, lewma jî mala wî bi sebrê hatîye avakirin.

Me xwe tenê li wî negirtîye, carna hebûna wî têr nekîrîye û me gotîye, bê Xwedê dibe lê bê xwedî nabe. Xwedê dilê me rehet nekîrîye û nake lewma jî me gotîye, Xwedê du tiştan bi hev ra nade însan. Îllim tiştêk kême dimîne, carna jî parsê dide lê tûr nade. Wextê Xwedê berê xwe ji meriv biguhere îşê meriv zor dibe, meriv çî bike jî bi ser nakeve. Pel, bê fermana wî ji darê naweşe. Xezêba wî bi ser meriv da bibare, meriv paşopê dibe, îşê meriv rast naçe û meriv tu lezzetê ji dinyayê nabîne, diranê meriv di pelûlê da dişikê. Lê wextê Xwedê ji meriv ra yar be, dinya tev neyar be jî ne xem e. Heke ew bide ji yek û nivê dide. Lê heger meriv tevdira xwe neke ew jî teqdîra xwe nake. Xwedê gotîye, tu dewara xwe bi lingekî girê bide, sê lîngan bispêre min. Xwedê dibêje, ji te hereket û ji min bereket. Lê wextê



meriv bû mîr, gerek Xwedê neke jî bîr. Carna jî meriv bala xwe didê û dibîne ku hinek kesên ku ne li hev in, Xwedê bi têra xwe daye wan. Dayox û standox her ew e. Ew carna derîyekî digire û heft derîyan vedike, lewma dibêjin hêvî Homa. Wî derd daye, derman jî daye. Ji danên wî yek jê aqil e ku em pê debara xwe dîkin û li vê dinyayê bûne serwer. Xwedê dide û daye, ew ji destgirtî û çikûzan hez nake, dayîn zayîn e, heke meriv bide meriv zêde dibe, Xwedê ji meriv hez dike. Xweda "xwe" da ye, xwe bexşî dinyayê kirîye; lewma jî me Kurdan navê wî ji "xwe" û ji "da-yîn"ê çêkirîye. Bêhna Xwedê fireh e û ew yarê bêhnfirehan e. Xwedê dijminê tu kesî nîn e, ew kerîm e û kerîm bîrtûj e ji bîr nake. Hinek gotinê n pêşîyan ên li ser Xwedê ev in:

- ▶ Bê emrê Xwedê pel ji darê naweşe.
- ▶ Bila kes nav di xwe mede ji Xwedê pê ve.
- ▶ Bê Xwedê dibe bê xwedî nabe.
- ▶ Bereketa her tiştî di destê Xwedê da ye, bereketa dew di destê dîya min da ye.
- ▶ Berxa ku Xwedê xweyî kir, guran nekuşt.
- ▶ Bila Xwedê dijaminê me jî paşopê neke.
- ▶ Bila Xwedê yar be dinya hemî neyar be.
- ▶ Bitirse ji wî kesê ku ji Xwedê natirse.
- ▶ Bizin bizin e, Xwedê mezin e.
- ▶ Dan û standin di destê Xwedê da ye.
- ▶ Derewîn dijaminê Xwedê ne.
- ▶ Du kes bi hev ra rast bin, ê sisêyan jî Xwedê ye.
- ▶ Du kes ji hev hez bikin yê sisêyan Xwedê ye.
- ▶ Ê Xwedê jê ra xera bike diranê wî di pelûlê da dişikê. Gava Xwedê bide ha rakeve, ha rakeve, gava nede ha li ba keve, ha li ba keve.
- ▶ Gotin pîso tu çima pîs î, got Xwedê li enîya min nivîsî.
- ▶ Heke Xwedê bide, ji yek û nivê jî dide.
- ▶ Hêlîna teyrê kor Xwedê çêdike.
- ▶ Kesê bêkesan Xwedê ye.
- ▶ Kesê Xwedê jê ra xera bike xewnê pîs pêşê dikê.
- ▶ Kevrûşk dibeze, tajî li pey dibeze. Herdu jî gazî Xwedê dikin.
- ▶ Kor çilo li Xwedê dinêre, Xwedê jî wilo lê dinêre.
- ▶ Mehra evîndaran Xwedê dibirre.
- ▶ Meriv tevdira xwe dike û Xwedê teqdîra xwe dike.
- ▶ Mêvan mêvanên Xwedê ne.
- ▶ Pesin ji Xwedê ra.
- ▶ Qedrê mêvanan qedrê Xwedê.
- ▶ Rast bi Xwedê ra, xwar bi erdê ra.
- ▶ Ruhê Xwedê nestîne naçe.
- ▶ Tu çiqas bibî mîr, Xwedê meke ji bîr.
- ▶ Wextê Xwedê da nabê tu kurê kê yî.
- ▶ Xeysetê xerab xezeba Xwedê ye.
- ▶ Xweda Xwedakî mezin e.
- ▶ Xwedê ahê destê çepê ji yê rastê ra nahêle.
- ▶ Xwedê alîkarê rastan e.
- ▶ Xwedê aqil daye ku meriv pê bijî.
- ▶ Xwedê bide ji tehtë hişk dide.

- ▶ Xwedê bide ji xet û nivê dide.
- ▶ Xwedê carinan parsê dide tûr nade.
- ▶ Xwedê çî got wer dibe.
- ▶ Xwedê çîya dibîne, berfê lê dibarîne.
- ▶ Xwedê du tiştan bi hev ra nade însan.
- ▶ Xwedê da Xwedê stand.
- ▶ Xwedê delîlê bêdelîlan e.
- ▶ Xwedê derd daye, derman jî daye.
- ▶ Xwedê derdê bêderman nedaye.
- ▶ Xwedê derîyekî digire heftan vedike.
- ▶ Xwedê dijaminê çikûsan e.
- ▶ Xwedê dijaminê kesî nîn e.
- ▶ Xwedê dikare qirr jî bike pîr jî bike.
- ▶ Xwedê dikare vî girî bi ka ke, bîne di cihê serê kerê min da ke, lê tiştê ku nekiriye, nake.
- ▶ Xwedê dûr dixîne derewîn naxîne.
- ▶ Xwedê gotîye dewara xwe bi lingekî girê bide, bi sê lingan jî bispêre min.
- ▶ Xwedê gotîye ji te hereket ji min bereket.
- ▶ Xwedê gotîye xwe ji ber dîwarên ketî bidin alî.
- ▶ Xwedê gwîza dide yê bêdiran.
- ▶ Xwedê he ye xem tune ye.
- ▶ Xwedê heqê bizina kol ji ya biqiloç ra nahêle.
- ▶ Xwedê ji bo dilê xizanan şa bike pêşî cila wan winda dike paşê dide dîtin.
- ▶ Xwedê jî dijaminê kesiban e.
- ▶ Xwedê ji şîrîkan hez bikira dê ji xwe ra jî yek çêbikira.
- ▶ Xwedê ji yekî bistîne pêşî aqilê wî jê distîne.
- ▶ Xwedê kerîm e û bîra kerîm jî gellekî kûr e.
- ▶ Xwedê korê xwe nas dike.
- ▶ Xwedê ku bike mela dê çî bike?
- ▶ Xwedê meriv hîvz bike di hundirê kîs bike.
- ▶ Xwedê meriv ser nehş neke wehş.
- ▶ Xwedê nede bi zorê nabe.
- ▶ Xwedê paşakî mezin e.
- ▶ Xwedê risqê gewrîya ku qul kirîye dide.
- ▶ Xwedê yar be bila şûr dar be.
- ▶ Xwedê yarê bêhnfirehan e.
- ▶ Yekî xwe ji Xwedê kir, serê sed heban jê kir.



Seydayê Tîrêj

Mem MUKRIYANI

Navê wî yê rastî Nayîf e.
Ew kurê Heso ye. Gava ew
dighê şeş saliya xwe, bavê wî
koç dike û li gundê
Sêmitik'ê bi cîwar dibin.
Tîrêj li wê derê, li cem Mele
Biraîmê Golî, Qur'anê û çend
pirtûkên olî dixwîne. Wek
gellek helbestvanên Kurdan,
ew jî li dibistana olî, li ber
destê seyda û aliman dest bi
xwendin û nivîsandinê dike.

Jînenîgarî

Li gor lêkolînên ku me li ser Seydayê Tîrêj kirin û çavkaniyên ku ji me re dibêjin; mameste û helbest-vanê helbesta resen, nemir Seydayê Tîrêj di sala 1923'yan de li Hesiçe'yê (Hesekê) gundê Nicîm'ê hatiye dinyayê. Navê wî yê rastî Nayîf e. Ew kurê Heso ye. Gava ew dighê şeş saliya xwe, bavê wî koç dike û li gundê Sêmitik'ê bi cîwar dibin. Tîrêj li wê derê, li cem Mele Biraîmê Golî, Qur'anê û çend pirtûkên olî dixwîne. Wek gellek helbestvanên Kurdan, ew jî li dibistana olî, li ber destê seyda û aliman dest bi xwendin û nivîsandinê dike.

Ew di sala 1937'an de hatiye bajarê Amûd'ê û li wê derê wî dest bi dibistanê kiriye. Pênc salan li wê dibistanê xwendiyê, lê ji ber mercên aborî xwendina xwe nedomandiye. Li wê derê, têkiliya wî bi helbestvanên mezin yên wek Cegerxwîn, Qedri Can, Hesên Hişyar û Nûredîn Zaza re çêbûye û her ku çûye xurt bûye. Bi perosî û bandora wan jî, evîna helbest nivîsandinê di dilê wî de şax daye. Bi wan re xebata niştimanperwerî kiriye û wek gellek welatperwer û ronakbîrên Kurdan,

Seydayê Tîrêj jî, di nava civata Xoybûn'ê de cihê xwe girtiye. Ligel nivîsandina helbest û çîrokan têkoşîneke ramyarî jî meşandiye. Dîsa Sêydayê Tîrêj di bin bandora Cegerxwîn de dimîne û di navbera salên 1948 û 1952'an de di partiya Qomonîst a Sûrî de kar dike.

Girtîgeh û Tîrêj

Seydayê Tîrêj di sala 1952'yan de bi destê parastina Sûrî tê girtin û diwanek ji helbestên wî yê ne belavbûyî jî tê talankirin. Helbestvanê gewre û bi nav û deng Cegerxwîn di dîwana xwe ya "Kî me Ez"ê de, li ser Seydayê Tîrêj, bi navê wî yê rastî "Nayîfê Heso" helbestek nivîsandiye û hêviyên xurt û hêja ji wî kirine.

Ev xwendin û bîzanebûn

Nêzikî dikin serxwebûn

Xortên wek te pir zana

Gerek bêjin; Nezana

Bira destên hev bigirin

Dî vê rê de em bimirin...

Ew, ji neçarî demeke dirêj xwe li nav Erebên Cibûran'ê diparêze û di sala 1973'an de berê xwe dide bajarê Heşîçe'yê û li wir bi cîwar dibe, heta ku ji nav me koç dike.

Seydayê Tîrêj û Helbest

Rêjîmên şovenîst digel talankirina dewlemendiya serxak û binxakiya welatê me, bi diywariyeke mezin êrişî ser ziman, tore û Folklorê Kurdî jî dikin, lê herwekî xuya ye, ev armanc û daxwaza wan heta niha neçûye serî û di dilê wan de bûye kuleke mezin. Ji bo em ji bin destê van rejîmên şovenîst derkevin, bi sedan serhildan û berxwedanên bi rûmet me dane; bê hejmar law û keçên xwe di vê rîyê de gorî kirine. Ev şer, di warê parastina ziman, tore, û Zargotina Kurdî de jî, bi diwariyê dom dike û roj bi roj gurtir dibe. Ronakbîr, nivîskar, helbestvan û hozanên Kurd yê birûmet di nava vî şerê ha de, cihêkî taybet digrin. Xebat û têkoşîneke giranbiha didin. Yek ji wan helbestvanên bi navûdeng jî, Seydayê Tîrêj e. Seydayê Tîrêj, li ser şop û rîya helbestvanên Helbesta Klasîk ya resen helbesta xwe ristiye. Bi van çend gotinan nêrîna xwe di helbestê de diyar kiriye.

"Ez li helbestê bi nezim, awaz, qafiye (serwe), û nave-roka wê dinêrim. Ev her çar şert wê dikin helbest".

Seyda, rûmet, ronahî û cewherê helbestê jî weha dibîne:

Ma rûmeta şî'rê çî ye, ned' kar û bara netew de bî

Ronahiya şî'rê çî ye, pesnê welat kû têt' nebî

Çî bikim ji wê şî'ra rijî, danegire dilketin û mejî

Derdê dil û jan nekûji, çaxê kû cewher têt' nebî.

Ew, li gor dîtina xwe van mercan ji bo helbestê dibîne, û ji xwe re dike mîna per û baskên teyrekî baz ku bi yek firrê baskê xwe li esmanê helbesta resen dide û xwe di kûrahiya dilê xwendevanê helbesta Kurdî de cîwar dike. Germahiya tîrêja helbestê, pencên xwe di dil û hestê xwendevanê de rewşa dike, û xwendevanê xwe di nav tevna wê de dîl dike. Bi vê raza nepenî, tevzînokên xweşî coş û perošiyê xwe li dil, hest û derûniyê digire. Li pişt vî bazê serbilind, bazekî şêt û bêhempa di qada helbesta Kurdî de heye. Ew baz jî Seydayê Nemir Cegerxwîn e.

Seydayê Tîrêj û Cegerxwîn

Tîrêj, di bin baskê helbesta Cegerxwîn de berz û mezin dibe. Hînî perwazê û firrê dibe. Di behra Cizîrî û Xanî de hînî melevaniyê dibe. Li nik wî, bejna helbestê pir bilind, bi xeml û xêz û bi kêş û serwe ye, bi zîmanekî rewan, pesin û halan, gazin û hêviyên rewşa gel di jîna jîweriyê de, di yek hest û hizrî de, li ber tîrêja ronîkirina rêya hiş-yariyê tê meyandin. Wek ku me got, bi awayekî klasîk helbestên xwe dihone, kêşa helbestan li ser movik û bi bare ne. Çawa Seyda di bin baskê helbestvanên me yê klasîk de mezin bû, wiha reng e ku gellek helbestvanên me yê klasîknivîs jî di bin bandora Seydayê Tîrêj de mane, û bandoreke xurt li nîfşê pey xwe kiriye.

Avzê û dibistana helbestê bû

Ew, bi reng û bûyerên gelê xwe ve pir girêdayî bû. Eger mirov li rêzkirina naveroka helbestên Seyda bi hûrgulî binihêre, mirov xelekên dîroka gelê xwe, bûyer û serpehatiyên wan gav bi gav, dem bi dem dibîne. Ji wan bûyerên a herî balkêş a ku bû sedema xweştir û şîrîntirîn helbest, ku bi Seydayê Tîrêj re da der. Ew kuştîyarî, talankirin û malwêrankirina ku bi serê gelê Kurd hatibû. Têkçûna peymanê 11'ê Adar'ê bû. Seyda, hêtûna derûniya wî, kelandin û lihevketina hundirê wî, sergêjî û pîzotên hest û hinavên wî bi hev re ew dane ber pêlan û peqikan, li esmanê toreya Kurdî helbesta "Ey bilbilê dil-şadî" hat vejandin. Ev helbest nûzayeke nû bû di dîroka

helbesta Kurdî ya resen de. Em dikarin bibêjin Seyda bi vê helbesta xwe derbasî gerdûna xweştirin helbestên Kurdî dibe.

Naverok û mijarên helbestên wî

Ew, di helbestên xwe de, zor û gazinkariya li ser neteweyê Kurd, hoy(şert) û sedemên bindestiya gel, û ji bo rizgariya Kurdistanê pêwîstiya têkoşîneke yekdest û canbêzariyeke bêsînor didît, bi hunermen-diyeye mezin û bi zimanekî şîrîn û zelal ev rewş aniye zimên. Têra xwe, bi derd û hesret, xweşî û nexweşî, peşketin û pêşveçûna gelê xwe ve dijiya. Digot; bi lavlavan mirov nagihê armanca xwe. Têkoşin şana hebûnê ye. Bi baweriyeke bêbend û sînor rizgariya Kurdistanê bi şerê çekdariyê dibîne, û dibêje:

Ez nerevim nerevim pêşmerge im ez nerevim

Wek hîm û tehtë çihê tû car ji cih nalivim

Bi zaroktî dayê min şîr daye min bi xwînê

Dinya li min bî yek bî ji ya xwe danakevim

Bi rastî Seyda, heta bi roja dawîn di jiyana xwe de, ji ya xwe nehat xwarê, û digel ku ew bixwe ji malbateke xizan û perîşan bû ji, lê wê yekê tu carî nekarî çavkaniya helbestên wî ziwa bike û bimîçiqîne, yan jî berê pênuşa wî ji bîr û baweriyên wî biguherîne. Bi pênuşeke bejin-bilind û zimanekî rewan û zelal, her çavkaniyên wî dîherikîn û dizan. Seyda, li ser ax û haveynê welatê xwe mezin dibû, û pîr ji xweza û xweşikiya welatê xwe hez dikir. Girêdaneke xurt di navbera Seyda û xwemaliya welatê wî de hebû. Di helbestên xwe de pîr li ser av û dar, gul û giya, deşt û çiya, mêrg û kanî, bihar û zivistan, dehl û zevî û tebayên welatê xwe digot. Navên her sê dîwanên wî jî navên çiyayên Kurdis-tanê ne. (Xelat, Zozan, Cûdî). Binavkirina dîwanên wî pirtir ji me re diyar dike bê Seydayê Tîrêj çiqasî bi xweristiya welatê xwe ve girêdayî bû.

Ew, di temenê xwe de kalemêr bû, lê berê dara evîna wî naz e, ciwan e. Xweştir û ciwantirîn helbestên evîniyê honandine, û li ser hezkirin û evîndariya keç û xortan û yar û dilberan lorandiye. Seyda ne tenê li ser hezkirina keç û xortan nivisandiye, lê belê rola keç û xortên xwendevan di rêvebirina kar û xebatê de mîna serê rimê dibîne û bi dengê bilind hawar û gaziya xwe digihîne xortên xwendevan û ji wan dixwaze ku bi rola

xwe ya dîrokî rabin. Seyda, gellek stranên folklorî bi kêş û serwe û bi hunereke pîr mezin û bilind honandiye.

Tîrêj û folklor

Li gor Weşanên Kovara Zanîna 1'ê ku pêşgotina wê Ebdul-baqî HUSEYNÎ nivîsiye, bi navê Serpêhatiyên Kurdan ku li Enstîtuya Parîsê, di sala 1992'yan de hatiye derxistin de hatiye gotin ku; "Seyda berhev-kariya gellek serpêhatiyên Kurdan kiriye." Serpêhatî rastî bi xwe ne. Têna nivîsîn da ku mirov ji xwe aqil ji wan bigire. Di nav berhema Serpêhatiyên Kurdan a ku Seydayê Tîrêj tomar kiriye de cih daye serpê-hatiyên gellek kesên bi navûdeng ku her yek bi serê xwe belgeyeke dîrokî ye. Ji wan kesan hin jê ev in: Elî Axayê Milla, Hesen Kêfê ku navê wî li Heskîfê hatiye kirin, Ferhoyê Kurê Ezêr Axa, Mîrê Hekaryan, Bedir-Xan Beg, Elî Remoyê Axayê Eşîra Rama, Temir Paşa, Mezinêkî eşîreke Kurdên Serhedê Îbo Beg, Mezinê eşîra Zîla Hisên Azayê Zîlî, Mîrê Milla, Mîrê Cizîra Botan Mîr Zeynedîn, Şêx Saîd, û gellek serpêhatiyên din di nava xwe de dihe-wêne ev berhema Tîrêj. Seba vê yekê em dikarin bibêjin ku Seyda bi vê danheviya xwe roleke baş lîstîye. Û em dikarin bibêjin ku Seyda daye ser şopa çend kesên hêja yê berê xwe. Mîna: Mîr Celadet, Cegerxwîn, Heciyê Cindî, Erebe Şemo, Sadiq Bahadîn Amêdî, Pîrêmerd û hwd. Van kesan xwe bi berhevkariya folklorê mijûl kirine da ku karibin çand, ziman û edetên Kurdan ji windabûn û diziyê biparêzin.

Danheviya serpêhatiyên karekî girîng e û neteweyî ye, divê tu carî sistî nekeve vî karî. Seydayê Tîrêj jî teksîr nekiriye û di şevbuhêrkan de çî tiştên ku dibihîstin dinivîsîn û kom dikirin. Heta ku hejmarên serpêhatiyên gihîştîye 45 heban. Şanikeke biçûk heye dibe ku Seyda ji bîr kiriye. Gellek bûyer di van serpêhatiyên de hene, dem û deverên wan di dîroka gelê Kurd de diyar in lê mixabin Seyda xwe nebetilandiye û dem û dever nîşan nekiriye. Tiştêkî din heye Ebdul-baqî Huseynî dibêje: "Dema me ji Seyda dipirsî ka te ev serpêhatî ji devê kê girtine?" Wî gotiye: "Min ji civatan girtine." Bêyî ku navê kesekî/ê bibêje. Û herwekî ku di wan serpêhatiyên de dixuye zimanê wan zimanê devkî ye. Mîna van çend gotinên jê... mi=min, dibê=dibêjin, wa=wan, dî=dît, hwd. Huseynî dibêje herdem me ji seyda re digot: "Zimanê nivîsandinê ne wek zimanê devkî ye, lê Seyda ji ya xwe danediket." Û digot: "Wilo bihêlin." Ev rêbaza ku Seyda

Ew, di temenê xwe de kalemêr bû, lê berê dara evîna wî naz e, ciwan e. Xweştir û ciwantirîn helbes-tên evîniyê honandine, û li ser hezkirin û evîndariya keç û xortan û yar û dilberan lorandiye. Seyda ne tenê li ser hezkirina keç û xortan nivisandiye, lê belê rola keç û xortên xwendevan di rêvebirina kar û xebatê de mîna serê rimê dibîne û bi dengekî bilind hawar û gaziya xwe digihîne xortên xwendevan û ji wan dixwaze ku bi rola xwe ya dîrokî rabin.

di berhevkirinê de bi kar aniyê di dema wî de nehatiye famkirin, lê îro em dizanin ku ev rêbaza ku Seyda di deşifrasyonê de pejirandiye û bi kar aniyê yek ji rêbazên berhev-kirina berhemên folklorîk ên zanistî ye.

Dema ku Kovara Zanîne ji derxistina ji bo Kovara Zanîne ji ev angaşt armanc kirine û gotine: "Folklor armenceke ji armencên Kovara Zanîne ye. Parastina Zargotina(folklor) Kurdî û nivîsandina wê yek ji armencên kovarê ye." Dîsa Ebdul-baqî Huseynî gotiye ku: "Seyda berhema xwe ye bi navê Serpê-hatîyên Kurdan bi tîpên Erebi nivîsandibû, lê me guhert tîpên Latîni."

Xatirxwestina Seydayê Tîrêj

Seydayê henûn û kezebşewitê welatê xwe, bê rawestan piştî ewqas kar û barên siyasî, çandî, edebî û folklorî ku li pey xwe hiştin û di dilê peymayîna xwe de cihê xwe çêkir pê ve roja Şemîya 23'yê Adarê ya 2002'yan de berî niha bi 13 salan li Nexweşxaneyê Dr. Îsam Bexdê ya li bajarê Hesîçe'yê çû ber dilovaniya Xwedê. Hezar rehmet li gora wî be ku mîrate û keleporeyek li pey xwe hişt û çû.

Çavkanî:

- S. Tîrêj, Serpêhatîyên Kurdan 1., Pêşgotina Ebdul-baqî HUSEYNÎ ya Kovara Zanîne 1
- Azadiya Welat, Hejmara 24'ê Adarê 2015'an
- Wîkîpediya, Murat Bora(Xerzî Xerzan) Ji bo bîranîna helbestvanê mezin Seydayê Tîrêj, 24'ê Adara 2015'an.

Berhemên wî yên çapkirî ev in;

- Dîwana Xelat, pêşgotin: D. Zengî, Beyrût, 1985
- Dîwana Zozan, pêşgotin: D. Zengî, Beyrût, 1990
- Dîwana Cûdî, pêşgotin: D. Zengî, Beyrût, 1998
- Serpêhatîyên Kurdan (1)
- Dîwan (Xelat, Zozan, Cûdî)

Weşanên Peywendê, Stenbol, 2014

▪ Serpêhatîyên Kurdan(1-2),
Weşanên Peywendê, Stenbol, 2015

▪ Mewlûda Pêxember, Weşanên Peywendê,
Stenbol, 2015

Berhemên wî yên neçapkirî ev in;

- Dîwanek ji helbestan.

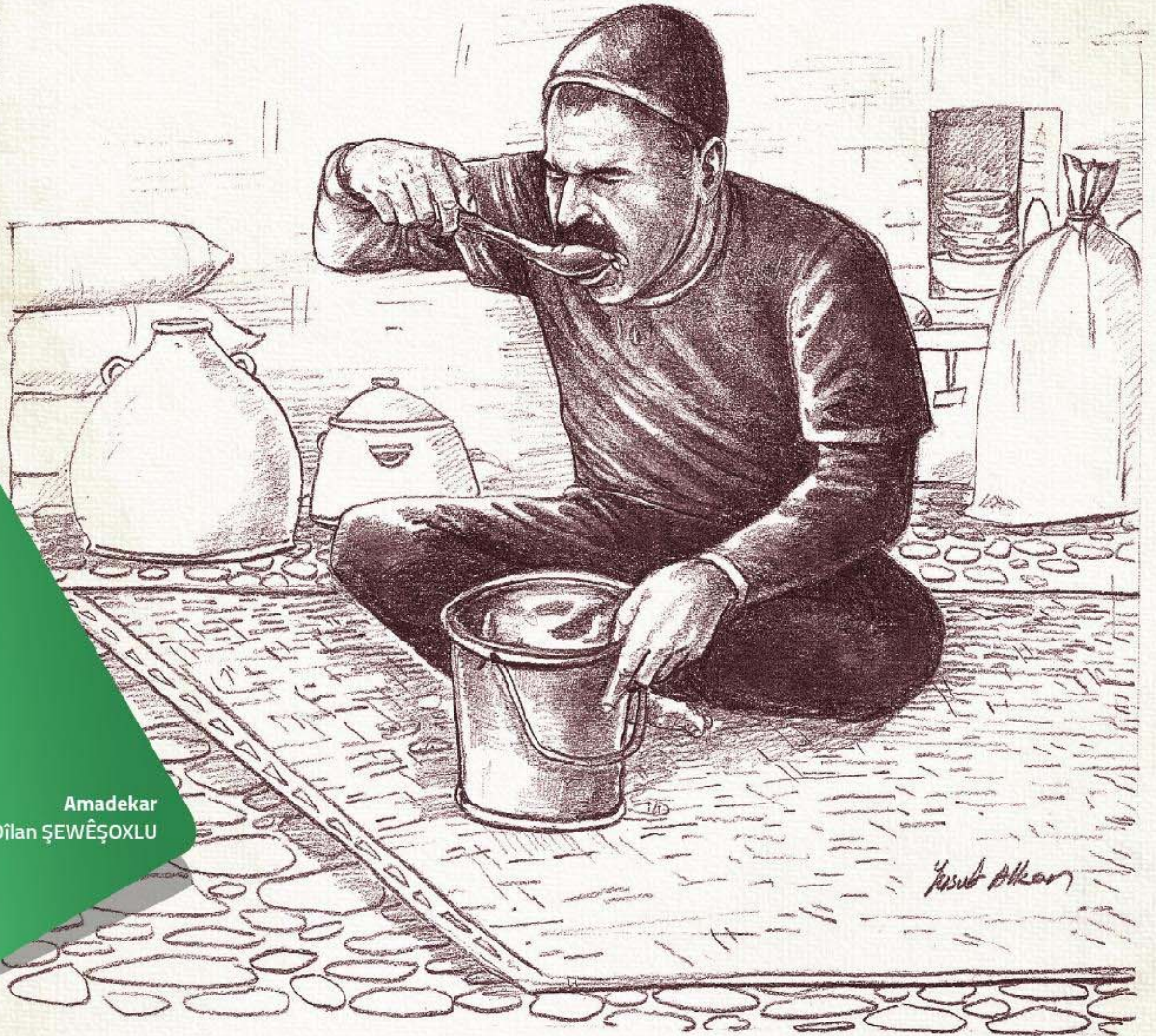
Herwiha Seyda sê caran ji hatiye xelatkirin

- Xelata Roja Helbesta Kurdî li Sûriyê 1995
- Xelata 100 Saliya Rojnamevaniya Kurdî,
Hewlêr, 1998
- Xelata Koma Helebçe ya Folklorê Kurdî li Cizîrê,
Hesîçe, 2001



MAST

û Sed Caran Mast



Amadekar
Dîlan ŞEWÊSOXLU

Carekê ji caran sê mêrik li bin darekê rûniştibûn.

Navê yekî Hopo bû, navê yekî Silo bû û yê din jî Boto bû. Boto di nav mastî de mabû, Hopo gepa wî qul bûbû, di nav xwînê de mabû û Silo jî di nav hêk û rûnî de mabû. Her sê ji malê reviyabûn, xwe dabûn li ber siya darê û rûniştibûn. Kalek di ber wan re derbas dibe û silavekê dide wan. Piştî silavê her sê bi hev re dikevin nîqaşê. Ew dibêje; "silav da min." Yê din dibêje; "na na! silav da min." Û nîqaşa wan bi vî awayî berdeham dike. Di dawiyê de dibêjin ku; "hîn kalo bi dûr neketiye em biçin ba wî û jê bipirsin; gelo ka silav daye kê?"

Welhasil diçin ba kalo, disekinînin û jê dipirsin:

- Kalo te silav da kê?

Kalo got:

- Lawo! Hema di nava we de kî herî zêde mêr be, min silav da wî.

Hopo got:

- Wî çaxî te qet silav nedaye min.

Kalo got:

- Çima, ev çi rewşa te ye tu, di nav xwînê de mayî û gepa te jî qul e xêr e?

Hopo got:

- Qet nepirse kalo, yaw ez îro çûbûm cot, ez pir westiyabûm û min got îcar ez biçim malê fîravînê bixwim.

Kalo got:

- Êêêê?

Hopo got:

- Ê, welleh ez çûm, min nihêrt xanimê kutilik çêkirine û daniye li ser kuçika agirî. Min çiqasî got ku; "kêçê! Ka yekê tenê bide min, ez gellekî birçî bûme." Neda min û got; "quzilqurtê bixwe, ez nadim heta ku hemû tev de nepijin, tu yekê tenê jî li devê xwe nadi." Welhasil ez rûniştim li ber kuçikê û heta xanim ji wir çû. Çawa xanim çû, min dest avêt kevçiyekî, min di nav qoşxaneyê kutilikan de gerand, min yek deranî û min avêt devê xwe. Gellek germ bû, heta ku min di devê xwe de sar kir, da wî alî û da vî alî, hîn sar nebû, min ji tirsan da gepa xwe, min dît ku xanimê hat û got; "kuro! Qey te kutilik xwarin?" Min got; "na hîmet ez li bextê te me, min nexwar." Xanimê got; "nexwe çima gepa te werimiye?" Min got;

"îro dema ku min cot dikir, mêşa hingivî bi gepa min veda û niha jî werimî ye." Xanimê got; "himmm! Ka were em biçin ba hekîmî û bila lê binêre ka çi bûye?" Min got; "na hîmet! Hewce nîn e. Bixwe bixwe wê baş bibe." Xanimê got; "kuro! Ez dibêjim te were, em biçin dirêj neke!"

Welle ji tirsan min newêrî ku bibêjim kutilik e û xanimê bi darê zorê ez birim ba hekîmî. Dema ku em çûn, hekîmî lê nihêrt û got; "tiştêk nebûye tenê werimî ye, edab girtiye û ez ê cilêtekê lê bixim wê baş bibe." Çawa hekîmî cilêkê lê xist kutilikê got; "vişşş!" Û ji gepa min re derket. Xanimê dît ku kutilik e, dîn bû û got; "ker kurê kerî! Tu bêyî min kutilikan dixwî û tu derewan jî li min dikî." Welleh li min xist, ez jî reviyam, hatim binê vê darê û ez niha jî newêrim biçim malê.

Kalo got:

- Wîî! Heyla tu nemaî, nemêro!

Piştî meseleya Hopo, Kalo vêca berê xwe da Silo û got:

- Te xêr e? Tu çima di vê rewşê de yî?

Silo got:

- Xalo! Meseleya min jî xirab e û ez belengazekî Xwedê me.

Kalo got:

- Ka bibêje te çi kir?

Silo got:

- Xalo! Min nêzikî pêncî mirîşkan heye, rewşa min a aborî jî baş e û vê sibê ez ji xew rabûm. Dilê min pir diçû hêkerûnê. Ez rabûm û min got hevjiha xwe:

- Canê ka du heb hêk ji min re çê bike, bike hêkerûn, ez ê bixwim û biçim kar.

Canê got:

- Gû bixwe! Dev û lêvên te yên hêkerûnê ne?

Silo got:

- Keçê! Temam xwe hêrs neke ez ê çê bikim.

Canê got:

- Naa! Tu jî çê nakî, rabe here û min hêrs neke.

Canê nehîşt ez çê bikim û bixwim. Wê jî kar û barê xwe dikir ew çû li ser kaniyê da ku balavê bike. ⁽¹⁾ Min jî xwe li malê mijûl kir heta ku ji malê derket, ez rabûm û çûm.

(1) Karê şûstina serê zarokan û cilan li ber avê(çermî), berav



Min li koxika mirîşkan nihêrî, min du heb hêk dîtî, piştre ez beziyam medbexê, hinekî rûn û miqilk jî min bir, çûm li ber kuçika agirî û min agir pê xist. Çawa agirê min pê ket, min nihêrt dengê hevjiina min tê, hema min ji tirsan rûn bi şalwarê xwe de vala kir, min hêk jî kirin kûmê serê xwe, min miqilk avêt kunekê û ez rûniştim li ber agirî. Canê hat û got; "kuro silo!" Min got; "hey libê cana min!" Canê got; "tu li ber vî agirî çi dikî?" Min got; "wel-leh hema ez îro çûm kar, kar tune bû, ez jî hatim malê û li ber vê kuçika agirî ji xwe re rûniştî me.

Çawa min wisa got, hêdî hêdî rûnê ku di şalwarê min de heliya, hat xwarê û şalwarê min şil bû. Canê dît ku şalwarê min şil bû, rabû û got; "heylê nemayî nemêro! Di vî temenî de bi xwe de dimîzî" û got; girimm! Li serê min xist. Çawa li serê min xist, hêkên ku di kumê min de jî şikestin û hatin xwarê. Canê fêhm kir ku hêk in, rabû ser xwe, li min xist û got; "keroo! Tu bêyî min hêkan dixwî?" Li min ba ket daran⁽²⁾, ez jî ji tirsan reviyam û ez niha jî biçim malê wê dîsa li min bixe.

Kalo got:

- Kuro tu jî newêrek î, heyla tu jî nemayî!

Piştî Silo jî meseleya xwe vegot ma Boto. Xalo vêca jî Boto pirsî:

- Tu çima wisa di nav mastî de mayî?

Boto got:

- Xalo! Ez jî ji mastî gelek hez dikim û hevjiina min qet

nahêle ez mastî bixwim. Serê sibehê ez rabûm, min ji hevjiina xwe pirsî; "mast heye keçê!" Jinikê got; "kevîrên bestê heye, tu yê bixwî? Ev çi ye her roj mastî dixwazî. Hema îro neziqumîne. Ez niha diçim malbava xwe, ez ê piştî saetêke din dê vegerim, heke tu mastî bixwî, ez dizanim ez ê çi li te bikim. Min got; "temam canê oxir be." Çawa hevjiina min çû, ez jî rabûm, çûm min li medbexê nihêrî û min sitîlek mast dît. Min sitîla mastî û kevçiyek anî. Ez ketim ser, min sitîla mastî nivî kir, heta ku min karî min xwar û yê ku mayî jî min bi serê xwe de rijand, da ku kerba dilê min vala bibe. Ez rûniştim heta ku hevjiina min hat. Çawa hat, ez di nav mastî de dîtîm, hema pitepit kir û got; "wî wî! mast, mast!" Min got; "erêêê! Maaast ox mast! Mast û sed caran mast! Jinikê got; "te mast xwar?" Min got; "erê, min xwar tu jî serê min bixwe." Çawa jinikê ez di wê rewşê de dîtîm hema dîn bû, dest avêt gopalekî û li min xist. Ez jî reviyam, hatim li vê derê û îcar te silav da kê?

Kalo got:

- Min da te lawo! Qet nebe, te mast xwariye.

Çavkanî: Xazî ŞEWÊŞOXLU

Temen: 48

Perwerdehî: Xwende

Herêm: Cizîr/Botan

Sal: 2011

[2] Bi daran lêxistin

Serpêhatiya Mala Kapreşîyan



Berhevkar: Pinar ÇAKIN YAMAN

Li gundê Kilanê yê girêdayî Erxenîya navçeya Amedê malbatek dijiya. Ji ber ku pîr caran pêxwas digeriyan, lingên wan li ber tava havînê reş bûbûn, ji ber vê yekê ji wan re digotin Mala Kapreşîyan.

Şevêk ji şevan dema ku malbat di xew de ye, bi dengê repîna simên hespan bi xwe dihesin. Guhdarî dikin ku hespên wan wekî ku hinek lê siwar bûne û hesp dane çargaviyan di axur de direvin. Mêrên malbatê diçin mêze dikin ku kes li axur tune ye û hesp rawestiyane. Vedigerin mala xwe û disa radikevin. Piştî demeke kurt dîsa dengê simên hespan tê diçin mêze dikin ku tiştêk tune ye. Ew rewşa han heta serê sibehê didome. Şevêk, du şev, sê şev... Malbat lê dikeve şikê ku yan kesek dikeve axura wan, yan ji tiştêk xwe digihîne hespan. Difi-kirin, dibêjin em çi bikin çi nekin. Radibin qîrê di piştê hespên xwe didin. Serê sibehê radibin, diçin axurê ku çi bibînin? Pîrewotik li ser piştê hespekî siwar bûye û pê ve zeliqîye, yeke reş e û porê wê li serê wê gij bûye. Ji ber ku pîrewotik ji hêsîn ditirsîn, tînin şûjinê di ber sînga wê re dikin û tînin malê. Demeke dirêj pîrewotik bi wê malbatê re diji. Karê wan dike, şîva wan çêdike, kincên wan dişo, nanê wan lê dixe. Gora ku qal dikin, dibêjin ku; destê wê pîr sivik û bibereket bû. Ji hinek arvan gellek hevîr çêdikir û gellek nan lê dixist. Çend meh bi vî awayî derbas dibin. Rojekê pîrewotik dibêje ku:

- Qey mala min heye, mêrê min û zarokên min hene û li malê li benda min in. De hûn min berdin ez herim mala xwe.

Malbat dibêje:

- Temam em ê te berdin. De ka bibêje, mala te li ku derê ye? Em ê çawa te bigihînin mala te?

Pîrewotik dibêje:

- Mala min di binê çêm de ye. Min bibin ber çêm.

Radibin wê dibin ber çêm. Pîrewotik dibêje:

- Ez ê niha xwe biavêjim nav avê, heke ku kefa spî bi ser avê bikeve, hûn ê bizanin ku mêrê min ez efû kirime. Heke ku xwîna sor bi ser avê bikeve, hûn ê bizanin ku mêrê min ez kuştîme.

Gurm û xwe diavêje nav avê. Piştî çend deqeyan mêze dikin ku xwîna sor bi ser avê ket. Fahm dikin ku mêrê wê ew efû nekiriye û wî ew kuştîye.

Çavkanî: Nazîfe ÇAKIN

Temen: 51

Perwerdehî: Nexwende

Herêm: Gundê Girya/Erxenî/Amed

Sal: 2014



DIMŞA TORÊ

Kurdan ji serdema ku dims, bastîk, benîyan(xarûzan) çêdikin re digotin "milbex" di dema berê de milbex sî yan jî çil rojan didomiyan. Niha bi saya teknolojiyê dema milbexan jî kin bûye. Niha em werin çêkirina dimsê. Pêşî beroşên xwe yên 10-15 cêr av digirin û ji sifir hatine çêkirin, yek li pêş û ya din jî li paş dixin.

Kurdistan welatekî tev xêr û ber e. Di nava vê xêr û berê de dimsa herî navdar a Torê jî cih digire. Dimsa Torê bi hezar salan jî aliyê dê û bavên me ve tê çêkirin, lê mixabin di derbarê çêkirina dîroka dimsê de dîrokeke ku em bizanibin tune ye, lê tê xuyakirin ku mirovên hilberînên xwe yên zêde wekî; tirî, hêjîr, tû, zebeş.... hwd. jî bo ku ji xwe re bihêlin zivistanê hişk kirine û ji wan dims çêkirine.

Çêkirina Dimsa Torê:

Dimsa herî baş û ji tenduristiya mirovan re qenc jî tiriye mezrone çêdibe. Tiriye mezrone cureyek jî tiriyan e. Di meha cotmehê de digihîje û ji çêkirina dimsê re amade dibe. Dims çima ji tiriye mezrone çêdibe? Ji bo ku şîreya tiriye mezrone ji wan cureyên tirî pirtir e. Li gellek heremên Kurdistanê jî bilî tiriye mezrone cureyên tiriye wekî zeytî, gurnîk, tiriye reş, tayfî hwd. jî çêdibe; lê şîra wan wekî tiriye mezrone zelal û tenik nabe.

Ava ku ji wan cureyên tiriyan derdikeve wekî tiriye mezrone baş nabe. Lewma ji tiriye mezrone re dibêjin "şahê tirî", tiriye şîra/şîre jî jê re tê gotin. Hem xwarina wî xweş e, hem jî dimsa wê bêhempa ye.

Kurdan ji serdema ku dims, bastîk, benîyan (xarûzan) çêdikin re digotin "milbex" di dema berê de milbex sî yan jî çil rojan didomiyan. Niha bi saya teknolojiyê dema milbexan jî kin bûye. Niha em werin çêkirina dimsê. Pêşî beroşên xwe yên 10-15 cêr av digirin û ji sifir hatine çêkirin, yek li pêş û ya din jî li paş dixin. Kûrîka êgir û dora beroşan bi heriyê xweşik diseşînin.

Piştê jî pale diçin tiriye mezrone jê dikin û tinin mahsertê, ango di hewtê de berdidin telîsê mezin û bi potinê dieciqînin. Heta ku av tê de heye dieciqînin û dîguvêşin. Ava ku ji tirî derdikeve xwe berdide hewta binî û di hewtê de ava tirî dizele. Piştê bi cêran dadigerin û safokan li ser beroşên xwe yên sifir dikin ji bo ku sîsikê

tirî û qaşilên tirî nekevin beroşên sifir. Bi şûn de di nav her beroşekê de kulmek nikarê⁽¹⁾ davêjin û agirê xwe didin binê kûrîkê. Nêzî 30-40 deqqe kef bi ser beroşan dikeve divê yek wê kefê bi rêya kefgirê bigire û berde lîsikê. Lîsik ji bo ku ew kef tê de biwerive⁽²⁾ û bi ava tê tirî ziyar nebe tê bikaranîn. Lîsik ji zembîleke kevn çêdibe ku hew bi kar were. Nava zembîlê bi botafa hişin xweşik dadigirin û zembîlê dadinin li ser du daran paşê ew kefa ser beroşan berdidin lîsikê û beroşeke datînin binê zembîlê ji bo ku ava biwerive bikeve nav. Ava ku diwerive bi wê teknîka Kurmancî ziyar nabe. Ava tirî ku saetekê keliya ji beroşên sifir vala dikin beroşên din û ew nikara ku avêtine beroşan, beroşên xwe paqij dikin. Ku paqij kirin ava xwe ya kewitî⁽³⁾ dîsa nêzî 3 û nûn yan jî 4 saetan dikele. Mirovên ku di çêkirina dimsê de bûne pispor radihêjin kefgira xwe ya sifir û di nava beroşan da dikin paşê kefgira xwe bi ava ku bi kefgirê (kewaşkê) ve dibe bilind dikin jor hinekî dûrî beroşên xwe dikin ji bo bice-mide dikeyînin û dimeyînin. Heke dimsê xwe ji kefgirê wekî pelê çilo berda, hingê dimsa me hatiye hedê derxistinê. Dimsa ron û tîr li ser kelandina zêde ye. Ku hûn zêde bikelînin yê dims tîr bibe, lê ku em kêmî 4 saetan bikelînin wê demê dimsa me yê ron bibe. Ku dimsê wekî pelê çilo xwe ji kefgirê berda divê wê demê agir bes bê dadan. Beroşên kûr ku ji bo dimsê ne, tînin û bi kodan dimsa xwe li ser êgir vala bikin beroşên din. Dema tê valakirin divê dims tê de biqerise. Ku bi germ vala bikin nav metarayan⁽⁴⁾ an jî cêran dê dims tîrş bibe.

Fêdeyên Dimsê:

Pispor dibêjin di nava 100 grama dimsê de %79 karbonhîdrat(şekir) û 324 kalorî heye. Her wekî din jî hesin, fosfor, qalsiyum, potasyum mîneral jî tê de hene.

Dims ji sermayê re, kêmxwînî, ji çêkirina xwînê re, ji mejî re ji jinên ducanî re, ji nexweşiya tûberkîloz re ji sedî sed derman e. Ji xeynî wan nexweşiyên me li jor jimartin li ser şixulandina gurçîk, rovî û mî-deyan(aşîk) jî bandoreke erênî dike.

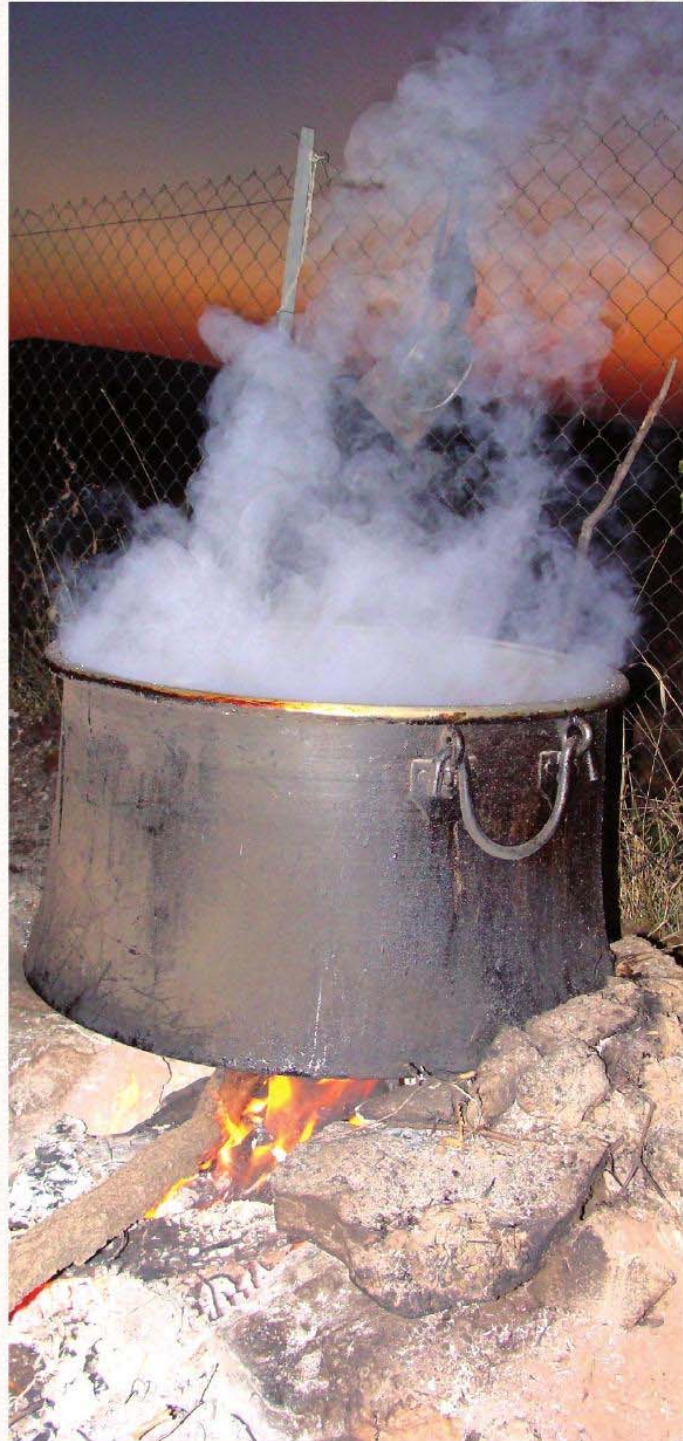
Va zivistan hat. Ji bo ku em nexweş nekevin divê em serê sibê di xurîniyê de nûn qedeh ji dimsa Torê (Kercewsê, Hesarê, Tilhesenê, Stewrê) vexwin.

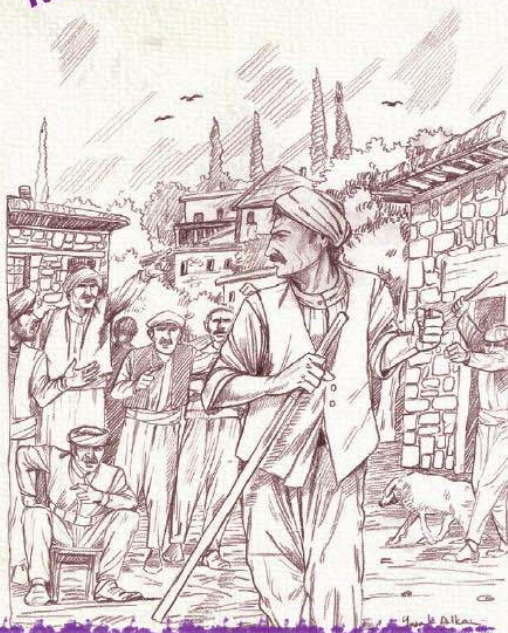
[1] Axa spî ya ku ji bo kelandin û paqijkirina şîreyê tê bikaranîn.

[2] Dawerivîn, dalêpîn

[3] Ava keliyayî ya ku bêhna xwe berdaye

[4] Bîdon





ELOYO ZÏRKER

Arêkerdoxe: Derman UNGUR

Ca beno nêbeno yew Elo beno yew zî dew bena. Elo tim zir keno a dew se kena nêkena tede sere nêşêna. Yew roj Elo sey her wext vono nê hawa biyo a hawa biyo ziro keno. Dewijî her yew, yew ca ra vonê; rîyê to sîya bo Elo' û yê fetelênî dew re teber kenî. Elo dono piro şon yew dew di hirê roj ra pey agêreno dewe xo. Elo keye reseno ku leyîrê dewijon şîyî gîyê xo kardî lûcînde yê pir kardî. Elo hindî ke hîrs beno vono; 'ya willahî ez se ke ez senî hawa yew film biyero sereyê ên dewijon kê ez heqê xo yên ra bigîro û ez pêrên re bixeleso. Elo kayê xo hadre keno.

Elo warizeno aye gî mî lûcîn re vejîyeno û wişk keno, dekeno yew pêlek, herê xo ser nono û şono dewe re geyreno û vono:

- Guvguvik mîro omew rotîş, guvguvik mîro!

Milet çew nêzone guvguvik mîro çine wo Elo ra parsenî; 'guvguvik mîro çine wo senîn o?'

Elo vono:

- Ne erîyeno ne zî roşîno.

Elo raşt vono ne erîyeno ne zî roşîno. Di tenî yewbinan ra vonê bê ma tiki bigirê ma hey weynê çine wo ên mîrat. Tiki ginê ewnenê ti ra, ay toy rind wişk nêbiyo destê mirdek re sawino mirdek qîreno vono:

"Willay ên gîyo Elo ma xapîno." û dest xo senî weşî-neno dest yê gunen kera re gîştê dejena û gîştê xo arzeno fektê xo. Gîştê xo reyde gî zî dekeno fektê yê xo pêze de vono; 'willay min ên gî ward ez ênkey vajo gî yo nêbeno, ez yên ra vajo şîrîn o wa yê zî borê wa min re nêvajê to gî ward. Ay binon ra vono willay şîrîn o.' Elo dono piro şono dewanê binon ra geyreno û yerey heq-be-yî pir kelmel agêre-no dewe xo. Dewijî ti ra parsenê vonê:

- To se kard Elo, ti şîyî sere?

Elo vono:

- Min ay gi bard rot û min pey kelmel girewt perey gi-rewt û ez omewo.

Dewijî vonê:

- Herew to gi senî hawa rot?

Elo vono:

- Willay min pêrên rot.

Dewijî xo mîyonê de vonê; 'a hawaye se ma zî sibe şîrî biroşî'. Roj bîn yê zî gî xo gî nê û benê rotîş. Yê sey Elo nêzonê vajê şonê vonê:

- Gi omewo rotîş , gi omewo rotîş.

Milet pey re fetelene vone "gi senî roşîn!" derbonê xo wenê û pey ser yenî dew. Hindik hîrs benê vonê ma gere şîrî Elo bikişî. Senî ma îna hawa xapîna. Elo zono awa kenê yê senî yenî Elo remeno yê zî

dime nonê. Elo pey dewe de yabone ewneno kê yew şone ha bizo çirayneno. Şone senî Elo weyneno ti ra par-seno:

- Se biyo ên çî rê to fetelnenê, çî wazenê to re?

Elo vono:

- Têmedi, ay min re vonê îllehem keynaya paşa bigîri ez vono ez nêgîno aye seme min dime nonê.

Şone vono:

- Bê ma cilon xo bibedelnê ez keynaya paşa bigîro.

Elo vono:

- Beno.

Şone cilonê Eloyê pay keno û dewijon vere vaz dono

û vono "Ez gîno, ez gîno!" Dewijî vonê ti çine gînê kutikê zayê kutikî û yew êzim hawanonê donê orteyê seredê yê. Mirik weyre mireno benê arzenê ro miyon û şonê dew.

Tarî beno Elo bizon şonê xo ver şoneno beno dekeno axurê xo. Nimaj wardene kê Elo ha dewe de û yew dina zî bizê yê bîyî. Dewijî parsenê:

- Elo ti kure re omey ma eyn to kîşt eşt ro miyo ti senî hawa vejîyayî?

Elo vono:

- Lila tew şîma ez eşt kinare, şîma mîn bieştin aye orte min di hind êno biz ardin. Şîma min est kinare haye min êno xelesna. Aye kî orte di bî ez nêresawo bide. Werrekna şîma min tîkîna aver bieştinî.

Dewijî şaş benê û vonê:

- Biz senî hawa binê awe de monenê?

Elo vono:

- Willay binê royî pir bî.

Dewijî vonê:

- Ma zî şêrî xo rê biyerî.

Elo vono:

- Şêrî yalniz şîma kê xo eşt vejî leweyê kera ser û xo pête bişidinî û xo biarzê, kom şêro hete ortê ay zaf ono.

Dewijî roj bîn wardenê têreyde kuwenê û şonê royê ver. Yew yew cilon xo vecenê, vejînê leweyê kera ser û xo şidînenê arzenê royî miyo. Tekek xo arzen esnaw nêzonê vonê "bil bil bil" kuwenê binê awe fetesînê. Yew dapîre feqîr weyre monena. Vengo bil bil a dewijon yeno dapîr, Elo ra parsene vone:

- Lajim ayê vonê se

Elo vono:

- Ayê vonê dapîr ma to rê kolinon biyerê, no qoçinon biyerê?

Dapîr vone:

- Wa ey min kolin bî, qoçin pîşe min dirnenê.

Elo vono:

- Beno dapîr.

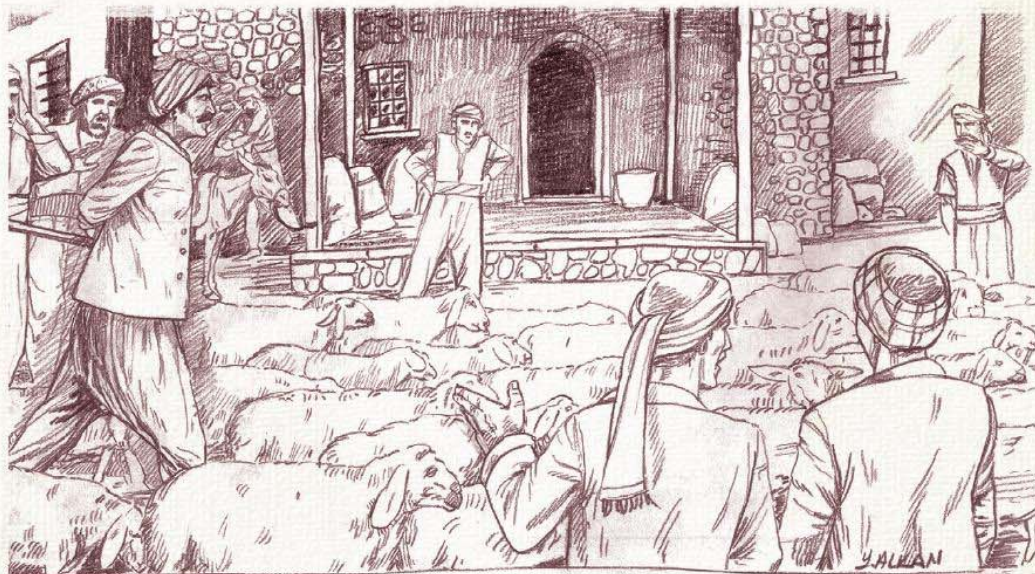
Guda dapîr zî gîno arzeno royî miyo. Elo agêreno şono keye, a dew yê rê monena. Elo pey zironê xo yew dew qezenç keno.

Çime: Hacı UNGUR

Serrê aye: 50

Herêm: Hacıson/ Pîran/Amed

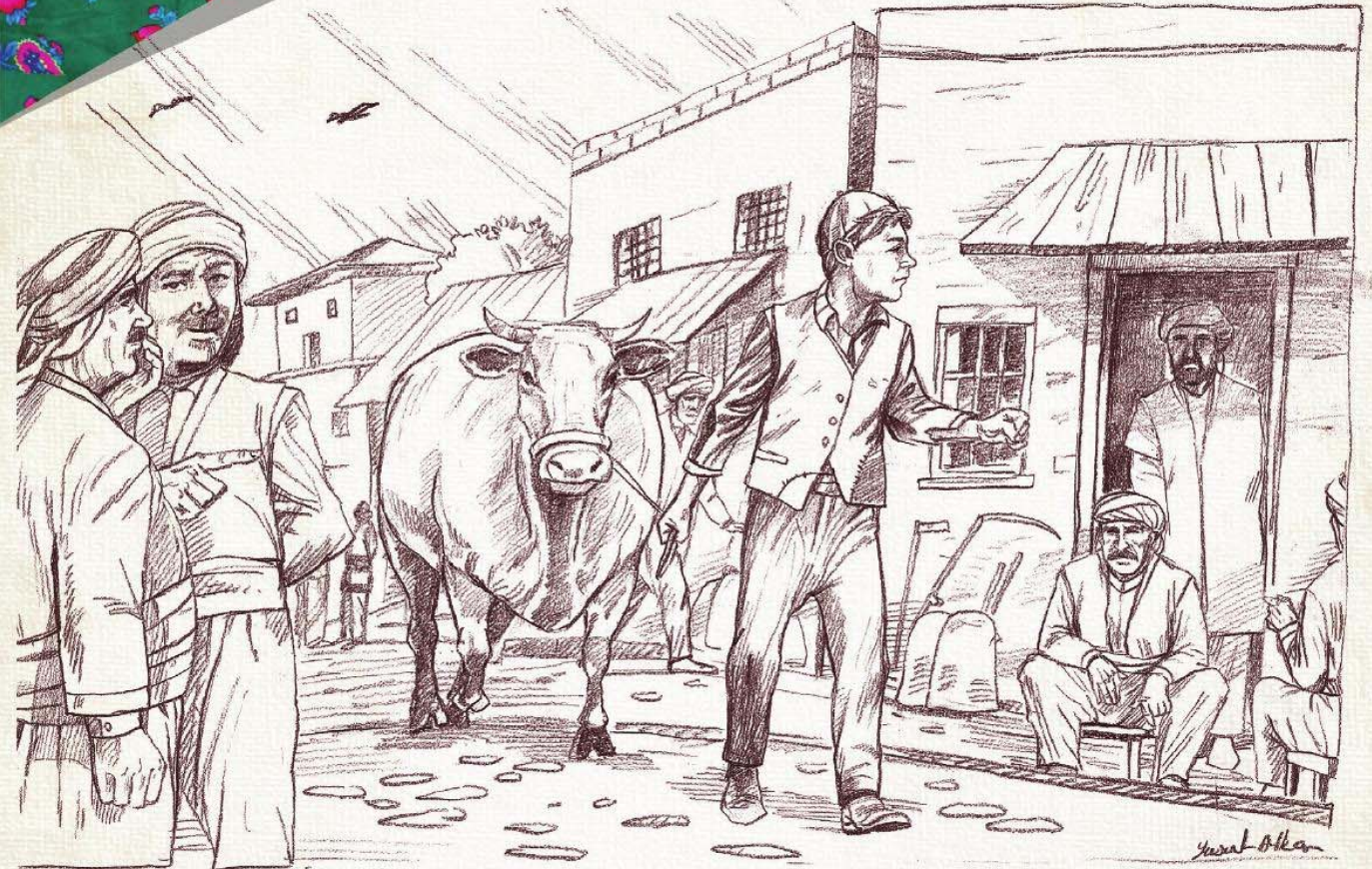
Serre: 2015



Peyayê Sivik

Amadekar
Kurdjan SORÎ

Çavkanî: A.Wehabê Silêmanê Haciyê Remê
Temen: 47
Perwerdehî: Nexwende
Herêm: Gundê Eynê/Mişar/Bohtan
Sal: 2014



Dibêjin di wextekî de Koseyek hebû, lê tobe kiribû û ji dev Kosetîyê berdabû. Rojekê çêlekekê teslîmî kurê xwe dike û dibêje:

- Kurê min, vê çêlekê bibe bajêr û bifiroşe, lê nebî tu ji sê zêran kêmtir bidî.

Kurik dibêje:

- Baş e bavo. Tu mereq neke, ez zêdetir nedim kêmtir nadim.

Kurik, çêlekê dide pêşîya xwe û dikeve rê. Diçe bajêr çêlekê dibe cihê celebvan û qesab û celebvan lê tên hev û dibêjin:

-Xorto, tu vê çêlekê difiroşî?

Kurik dibêje:

-Erê. Ez vê difiroşim.

Dibêjin:

-Çiqasî ye?

Kurik dibêje:

-Çar lib zêr.

Yek dibêje:

-Ev çi ye? Ma hespê rehwan e!

Yê din dibêje:

-Hespê rehwan jî ne vî buhayî ne.

Kurik dibêje:

-De ka, bila ji we re sê zêran be.

Yek dibêje:

-Bi sê zêran ez dikarim sê çêlekan bikirim! Ew jî çêlekên ciwan. Ma ev çêlek? Ev çêlek pîr bûye, qey niv zêr anî.

Kurik dibêje:

-Ez ji sê zêran kêmtir nadim.

Zelam xwe jê didin alî. Heta êvarê dimîne, tu kes pirsra çêlekê nake. Ji xwe re dibêje; "Îro nehat firotin, ez ê îşev ji xwe re herim li xanekê razêm, sibê belkî muşterîyek derkeve." Diçe xanê, cihekî ji xwe re û yekî ji çêleka xwe re digire. Ji çêlekê re hinek ka û ceh dikire, datîne ber. Ew jî diçe xwarina xwe dixwe û radize. Sibehê radibe dîsa çêlekê dibe celepxaneyê. Heta nivro tu kes lê nanêre. Bi nivro re yek tê cem dibêje:

-Te çêlek nefirot?

Kurik dibêje:

-Hêca⁽¹⁾ muşterîyê wê çênebûne.

Zelam dibêje:

-Tu nafiroşî min?

Kurik dibêje:

-Belê weleh, kê bikire ez ê bifiroşim wî.

Zelam dibêje:

-Tu yê çiqasî bifiroşî?

Kurik dibêje:

-Sê zêran?

Zelam dibêje:

-Binêre xwarzî! Tu heyveke din jî bimînî vî bajarî tu vê çêlekê bi sê zêran nafiroşî. Tu guneh î. Şevê li xanê dimînî. Heqê xanê, yê ka û cê, yê xwarina te, welhasil tu du rojên din bimînî li vî bajarî, tu yê zehf zerer bikî. Vêca were çêlekê bifiroşe. Heke tu bidî min ez ê du zêran bidim te.

Zelam diçe li alîyê din yê celepxaneyê disekine. Kurik difikire û ji xwe re dibêje; "weleh xebera vî zelamî ye. Ez şeveke din bimînî li xanan, çêlekê çar zêran jî bifiroşim dîsa wê xisara min ji karê min zehftir be." Gazî zilêm dike:

-Xalo, ka were dêmekî ev qismeta te ye!

Çêlekê didîyê û du zêrên xwe distîne û diçe. Êvarê digihîje mala xwe. Bavê wî dibêje:

-Te çi kir kurê min?

Kurik dibêje:

-Min çêlek firot bavo.

Bavê wî dibêje:

-Te bi çiqasî firot?

Kurik dibêje:

-Weleh roja ewil nehat firotin, ez çûm xanê. Roja din jî heta nivro muşterî lê derneketin. Ez fikirim, şevê niv zêrê min diçin heqê xanê. Min got; "ez du şevên din bimînî li bajêr yê nivê pereyê min here xanê." Ji lew re muşterîyek derket û du zêr pê da, min jî firot.

Bavê wî dibêje:

-Baş e kurê min.

Du sê roj diborin, Kose dibêje kurê xwe:

-Kurê min, sibê conegayê reş bibe bajêr, bifiroşe, lê nebî tu ji pênc zêran kêmtir bidî.

Kurik dibêje:

-Bila bavo.

Kurik kebara⁽²⁾ sibehê radibe, conegê dide pêşîya xwe û berê xwe dide bajêr. Rast diçe celepxaneyê. Sê çar zelam lê tên hev û jê dipirsin:

-Xorto, ev conega yê firotinê ye.

Kurik dibêje:

(1) Hîn

(2) Berbeg, spêde

-Belê, yê firotinê ye.

Zelam dibêjin:

-Çiqasî?

Kurik dibêje:

-Pênc zêran.

Yek dibêje:

-Wey! Ne du ga vî buhayî tên firotin!

Yek dibêje:

-Min duh, gayek du zêran kirî!

Yek dibêje:

-Ga çi ye?! Min hesp kirî du zêran.

Yek dibêje:

-Min, çêlek û ga zêrek û nîvî kirîn!

We li kurik dikin,⁽³⁾ gêj dibe. Herkes xwe dide alîyekî. Heta êvarê êdî kes lê napirse. Êvarê berê xwe dide xanê. Heqê xanê, yê xwarinê, ka û ce... Xanvan, zêrekî jê distîne. Kurik difikire, ji xwe re dibêje; "heqê xanê jî giran bûye. Ez şeveke din bimînim dê heqê conegayî hemî ji destê min here." Roja din, dîsa conegayî dide pêşîya xwe û dibe celepxaneyê. Hir de wê de, soxînê⁽⁴⁾ xurtî û kotekî bi sê zêran difiroşe û vedigere malê. Bavê wî dibêje:

-Va ye dixuyê te conega firotîye.

Kurik dibêje:

-Belê bavo.

Û meseleya xwe ji bavê xwe re vedibêje. Kose dibêje:

-Xem nake.

Heftetek dibore, bav hespekî dide pêşîya lawik û berê wî dide bajêr. Dema diçe celepxaneyê dîsa lê tên hev û welhasil wî jî buhayekî erzan jê distînin. Êvarê tê malê. Bav dipirse, dibîne ku hesp jî erzan jê standine. Koseyê tobedar, piştî du rojan kerekî pişturmî dide pêşîya xwe û berê xwe dide bajêr. Dema nîzingê bajêr dibe, zêrekî têxe paşîya ker de. Digihîje kevîya bajêr zelamek tê pêşîyê û dibêje:

-Tu vî kerî nafiroşî?

Kose dibêje:

-Belê.

Zelam dibêje:

-Çiqasî

Kose dibêje:

-Sed zêran.

Zelam dibêje:

-Ma ev balafir e!

Kose, gopalekî li kemaxa ker dide. Zêr ji paşîya ker dipeke û ker diçe. Kose, li zêr nanêre jî û dimeşe. Zelam, zêrê ji ker ketî ji erdê hiltîne û dikeve pey. Kose, zêrekî din têxe paşîya ker de. Pêşvetir diçe. Zelamekî din tê pêşîyê û dipirse:

-Ev ker ê firotinê ye?

Kose dibêje:

-Erê.

Zelam dibêje:

-Çiqasî?

Kose dibêje:

-Sed zêran.

Zelam dibêje:

-Qey ev keştî ye!?

Kose, qet napeyive, gopalekî li kemaxa ker dide û dibêje; "dêh". Dîsa zêr ji paşîya ker dikeve, li ser kuçên reqifandî gêr dibe û zingînê jê tê. Kose, şûn xwe ve nanêre û rîya xwe de dimeşe. Zelam ecêbmayî dimîne û xwe ditewîne zêr ji erdê hildide, vî alî dizivîrîne wî alî. Rengê wî, nivîsa wî, wêneyê li ser dinêre. Zêr e. Dide ber didanê xwe û li seqa⁽⁵⁾ û nermahîya wî jî dinêre. Wê hîné re zelamê din jî tê û dibêje:

-Tiştê min dît, te jî dît?

Zilam dibêje:

-Erê weleh. Ev zêr ji ker wî derket.

Herdu, dikevin pey Kose. Kose pêşvetir diçe zelamekî din rastî wî tê û dipirse:

-Tu vî kerî nafiroşî?

Kose dibêje:

-Belê. Ez difiroşim.

Zilam dibêje:

-Çiqasî?

Kose dibêje:

-Sed zêran.

Zilam dibêje:

-Malmîrat! Ne garanek dewêr sed zêran tê kirîn. Tu çawa ji vî ker pişturmî re sed zêran dixwazî?

Kose, dibêje:

[3] Wiha li kurik dikin ku

[4] Dawîya dawî, talî

[5] Qalîteya çêkirinê, hiskî

-Çooo!

Û gopalekî li ker dide. Zêr dipeke û ew dimeşin. Zelam, zêr dibîne û çavên wî fireh dibin serê wî tevlihev dibe. Li der û dora xwe dinêre kesek nizîng tune ye. Dest davêje zêr hildide dinêre, sexlem e, zêr e. Herdu zelamên din jî digihîjinê. Her sê dikevin rex hev û didin pey Kose. Ji hev re dibêjin; "divê em vî kerî jê bistînin." Li pey Kose dilezînin û diştexilin. Peymana xwe girêdidin û dê bi hevparî ker bikirin. Digihîjin Kose û dibêjin:

-Ka bisekine. Em muştêrî ne.

Kose nasekine û dibêje:

-Hûn muştêrî bin perê xwe bînin, ker bibin.

Zelam dibêjin:

-Camêr, ka bîstekî bisekine.

Kose dimeşe û dibêje:

-Karê min heye. Heke hûn bikirin, zêrên xwe derxin, hey ne; min mijûl nekin.

Zelam zêrên xwe derdixin, sed zêran didin Kose û hev-sarê ker digirin û dikişînin. Kose dibêje:

-Camêrno, divê hûn ker bibin sê qetê. Bin re sê qet mehfûr deynin û têra sê rojan ce û av jî deynin ber. Ji sê rojan zûtir jî balê ve neçin. Piştî sê rojan herin û we şixul pê tune be.

Kose, xatirê xwe ji wan dixwaze û diçe. Zelam ker dibin, çawa Kose ji wan re got, welê çêdikin. Têxin mezeleke rayêxistî de û av û ceşê wê datînin ber û dêrî lê digirin. Herkes diçe mala xwe. Nav xeyalan de ne. Dema zêr çêbin ka yê çî pê bikin û çî bikirin!

Kose vedigere malê li ser karê xwe. Dizane ku wê roja sisîyan mêhvanên wî werin. Du kêrvoşkê⁽⁶⁾ wî hene ku mirov wan ji hev nas nake. Roja sisîyan dema diçe coht, kêrvoşkekî rex xwe dibe û ji jina xwe re dibêje:

-Nîvro mêhvanên me hene. Tu yê firavîné filan û bêhvan xwarinê çêkî.

Piştî sê rojan, xwediyên ker, bi kelecaneke mezin deriyê mezêlê vedikin. Dema derî vedibe, ji bêhna zibil hema hema gêj nabin. Ker ji ber ko zêde ce xwarîye û av ser de kirîye; vijikî bûye û jûr⁽⁷⁾ mehfûran⁽⁸⁾ ve tev kirîye zibil. Heta gellek deran re avêtîye dîwaran jî. Zelam dîn dibin! Ewqas zêr, ka û ce, ne bes bû û mehfûrên hêja... Piştî demekê, ser xwe ve tîn û hişê wan tê serê wan.

Berê xwe didin gundê Kose. Li gund pirs û pirsyarî nava rêz de Kose dibînin. Hêca ji dûr ve Kose diçe pêşîya wan. Xêrhatina wan dike, keyfxweşiyê li wan dide û welê çêdike ku nahêle behsa ker bikin. Dibêje:

-Hûn ji bajêr heta vir hatine, ez bêxwarin we rê nakim. Divê em herin firavîné.

Kêrvoşkê ji rikeha⁽⁹⁾ wê derdixe. Yek ji wan dibêje:

Zelam dibêjin:

-Dostobira ew çî ye?

Kose dibêje:

-Ev? Ev peyayê Sivik e.

Zelam dibêjin:

-Peyayê Sivik kêrî çî tê?

Kose dibêje:

-Ez ê niho bişînim malê. Yê ji jinbira we re bêje firavîné çêke heta em herin malê wê firavîna me amade be.

Li ber guhê kêrvoşkê dibêje:

-Here malê, ji jinaxaya xwe re bêje; "axayê min gotîye mêhvanê me hene. Bila ji me re qazekê sor bike, birin-cekî li ber çêke, xweşav û biçirkan jî deyne ber. Firavîna me amade bike, heta em hatin. kêrvoşkê berdide. Kêrvoşk li xwe dide û berê xwe dide ervaz⁽¹⁰⁾. Yek ji wan dibêje:

-Dostobira, ev ne alîyê gund ve çû. Vê berê xwe da çiyê?

Kose dibêje:

-Ew peyayê Sivik e. Ew dizane yê bi kû re here. De kerem bikin em herin. Heta em bigihîjin gund, wê firavîna me hazir bibe.

Berê xwe didin gund û dikevin rê. Têne malê, dinêrin wê kêrvoşk mal de girêdayî ye. Firavîné datînin ber wan, dibînin ku Kose ji Peyayê Sivik re çî got, hemî bê kêmasî amade ne. Zelam li hev dinêrin û Kose derdikeve. Nav xwe de xeber didin. Dibêjin em çî bikin divê em peyayê Sivik ji vî zelamî bistînin. Dema Kose tê dibêjin:

-Dostobira, divê tu peyayê Sivik bidî me.

Kose dibêje:

-Ew ji min re lazim e. Ez nafiroşim.

Zelam dibêjin:

-Weleh yê zehf karê me pê biqedin. Divê tu bifiroşî me.

Kose dibêje:

[6] Kîvroşk/kergusk

[7] Ode, mezêl

[8] Xalîçe

[9] Qefes

[10] Hevraz, berjor



-Hevalno, ew ji min re lazim e. Ez wê nafiroşim.
 Zelam dibêjin:
 -Em ê pêncî zêran bidin te.
 Kose dibêje:
 -Ez hemû karê xwe bi wê didim kirin.
 Zelam dibêjin:
 -Bila sed zêr be.
 Kose dibêje:
 -Gidîno! Vê, li min nekin. Ew dest û piyê min e.
 Zelam dibêjin:
 -Ji bo navê havaletîyê divê tu wê bidî me.
 Welhasil Kose êdî zane bazar germ bûye û dibêje:
 -Bi Xwedê, we du sed zêr ji bidana min, min nefirota lê madem we got; "li ser navê havaletîyê" bila ji we re be. Sed zêrî didin Kose û kêrvoşkê dibin diçin. Rê de dikevin nava bazarê. Dawîyê, li ser hefteyekê li hev dikin. Her hefteyê wê li cem yekî be. Diçin bajêr û herkes diçê ser karê xwe. Kêrvoşk hefteyekî li cem yekî ye, hefteya din li cem yê din e. Zehf qedrê kêrvoşkê digirin. Rojekê mêhvanê yekî ji wan tê û kêrvoşk ji li cem wî ye. Kêrvoşkê vedike û jê re dibêje:
 -Here malê, bêje mêhvanê me hatine. Bila şiveke xweş ji me re çêkin. Kêrvoşkê berdide û kêrvoşk li xwe dide, li nava sûkê de nav dikan û dezgehan re direve diçe. Êvarê, mêrik mêhvanên xwe ve tê malê, jina wî, wî dibe medbexê û dibêje:
 -Camêr, madem mêhvanê te hebû, te çima xeberek neda min? Min ne şivek çêkirîye û ne tu.
 Zelam dibêje:
 -Çawa min xeber neda te? Ne min Peyayê Sivik şan-dibû.
 Jinik dibêje:
 -Camêr, Peyayê Sivik çî ye?
 Li ser mijara Peyayê Sivik, bi xir û cir, axaftina wan dûv-dirêj dibe. Dawîyê re, nîskeke datînin ber mêhvanên xwe û ew şev welê dibore.
 Roja din, zû diçe ba hevparên xwe û meseleyê ji wan re dibêje. Nû pê dihesin ku careke din hatine xapandin. Berê xwe didin gundê Kose û dikevin rê... Êvarê re digî-hîjin mala Kose. Kose jina xwe tembîh kirîye. Dema mêhvan tîn, rûvîyekî pêz tijî xwîn dike û weke ristikekî dixwe stûwê xwe. Piştî xêrhatinê li wan didin, dibe xir û

cira wan. Gotinek ji Kose, yek ji jina wî û dibe şer. Kose bihêrs ser jinikê de diçe, kêrikekê derdixe û davêje stûwê jinikê. Xwîn diherike ser kulav û berikan. Jinik xwe di erdê re dirêj dike û lingên xwe dipertîne û ruh ji xwe dibe. Weke kuçekî hişk û birink⁽¹¹⁾, dimîne li wê erdê, nava xwînê de. Çavên Kose ji hirsê sor bûne! Zelam matmayî, ji tirs û kelesanê deng ji wan dernakeve.

Piştî demeke kurt, Kose radihêje bilolê⁽¹²⁾ û hêdî hêdî bilolê lê dide. Mêhvan hê pêtir şaş dibin û ji hev re dibêjin; "vî malmîratî jina xwe ser jê kir û rabûye bilolê lê dide!" Dema dengê bilolê li jinikê diçe, jinik xwe dilivîne. Çiqas diçe dengê bilolê zêde dibe û lebata jinikê jî zêde dibe heta radibe ser xwe. Jinik radibe, heçko tu tişt ne-bûye radihêje karê xwe û ji mêhvanan re şîvê datîne. Mêhvan ji tirs, hêrs, şaşbûnî û mereqê bêdeng mane. Soxînê yek ji wan ji Kose dipirse:

-Tu bi Xwedê kî, ev çawa çêbû? Ka vê meseleyê ji me re jî vebêje.

Kose, bi dengekî sakîn dibêje:

-Ev bilol bisêhr e. Dema kesek nû miribe û yek bilolê lê bide ew mirî sax dibe. Vêca ez tu carî hêrsa xwe nahêlim di dilê xwe de. Dema ez hêrs dibim, yê pêşberê min kê dibe bila bibe, çî ji destê min bê ez dikim. Heke ew kes bimire, ez bilolê lê didim, ew ji nû ve vedije û heta hingê hêrsa min jî xelas dibe. Ev jinika hûn dibînin belkî çî caran min kuştîye û bi vê bilolê ji nû ve vejinandîye. Mêhvan, bêtir mereq dikin lê her tişt bi çavên xwe dîtine. Ji lew re doza xwe jî ji bîr dikin û nizanin çî bibêjin û bêdeng dimînin. Piştî şîvê, dibe pistepista wan û qeloq⁽¹³⁾ in. Di cihê xwe de nasekinin. Bi hêceta destavê yek derdikeve yê din dide pey, ew tîn û yê din diçe. Welhasil, yek ji wan xeberekê ji hir ve tîne yekî ji dera din ve û mijarê tînin ser bilolê. Yek ji wan dibêje:

-Dostobira divê tu vê bilolê bidî me.

Kose dibêje:

-Ev tiştê hûn dixwazin tu carî nabe. Hûn çî ji min dixwazin, bixwazin, lê ya bilolê nabe.

Zelam dibêjin:

-Em bajêr de, di nava stresê de ne. Bilol ji te bêtir, ji me re pêwîst e. Vêca buhayê wê bêje. Te çî bivê em amade ne.

Kose dibêje:

-Na. Qet nabe. Canê min bixwazin, lê bilola min na.

Yek ji wan dibêje:

[[11] Ji bo asta hişkîyê ya herî zêde tê gotin

[12] Bilûr

[13] Kes an jî tiştê ku li ciyê xwe ne rehet e.

-Te ker da me, hêca me tu xêr jê nedît cihûmî. Te Peyayê Sivik da me, hefteya duduyan de kesekî an jî kesina dizî. Vêca divê tu vê bilolê jî bidî me, qene hema em xwe pê ji bîr vekin. Em ê du sed zêran bidin te û weke şîrê dîya te li te helal be.

Yê din dibêje:

-Em ê sê sed zêran bidin.

Kose dibêje:

-Hevalno, vê li min nekin! Ser vê dinê tenê sebra min bi vê bilolê tê!

Zelam dibêjin:

-Li ser bextê hevalêtîyê, divê tu, wê bidî me. Me va yên din de xisar kir ^[14], qene em xwe ji bîr vekin.

Kose dibêje:

-Bi Xwedê ne hûn bûna, min nedida tu kesî, lê madem bextê hevalêtîyê ketîye erdê, hûn çî bêjin bila weke we be.

Roja din diçin bajêr. Sê sed zêran tînin, didin Kose û bilola xwe dibin, diçin. Bilolê jî weke Peyayê Sivik têxin dorê de. Her hefte wê li cem yekî ji wan be. Dora ewil jî pişk dikin û yek ji wan dibe. Rojekê yê bilol li balê aciz dibe. Ew û jina xwe digirin hev û dibe xirecira wan. Gotinek ji wî û yek ji wê, zelam hew xwe digire û darekê li serê jînikê dide û dike. Cixara xwe berdidîyê ^[15] û pal dide. Heta cixara wî xelas dibe, radihêje bilolê û lê dide, lê belê ne pêjin ji jînikê tê û ne lebat. Ji wî ve ye ku wê jînik rabe ser xwe. Çiqas lê dide, tu tevger û lebat ji jînikê nayê. Meqam û melodîyê diguherîne, deng stûr dike, zirav dike. nivz ^[16] dike, bilind dike û heta sibeyê lê dide, lê tu tevger û lebat tune ye. Zelam nû bi xapandina xwe dihesê û digirî. Radibe bi xef cesedê jina xwe dibe vedîşêre. Piştî du rojên din bilolê dibe dide hevalê xwe. Hevalê wî dibêje:

-Hêca wextê te hebû. Te çîma anî?

Zelam dibêje:

-Weleh ez van rojan gelekî baş im. Min got, belkî tu aciz bibî û ji ber wê min ji te re anî.

Hevalê wî dibêje:

-Çawa ye? Te ceriband?

Zelam dibêje:

-Erê. Gelekî baş e. Me bi kirîna vê bilolê îşekî gellek baş

kir. Mirovî re qet stresê û enirandinê nahêle.

Zelam bilolê distîne û bawer nake ku yê kengê bibe êvar. Dema dibe êvar, bi lez û bez dikana xwe digire û berê xwe dide malê. Li hêcetan heyrîye. ^[17] Dema jina wî dêrî vedike, têxe qelebalix û dibêje:

-Va ye saetek e ez li ber dêrî me, tu çîma dêrî zû venakî? Jinik çiqas nerm diştexile, mêrik bêtir ser de diçe. Gotinek ji wî yek ji wê, hema zelam radihêje kêrikekê li nivê dilê jînikê dide û têxe erdê. Demekê bêhna xwe vedike û paşê radihêje bilolê û lê dide. Weke şivanekî bi bilolê dilorîne. Weke hevalê xwe, ew jî heta nivê şevê li bilolê lê dide lê feyde nake. Bilol û mirîyan sax bike! Paşê hişê wî tê serê wî û fêhm dike ku, hem Kose û hem jî hevparê wî ew xapandîye. Ew jî weke yê din, jina xwe dibe vedîşêre û delîlan ji holê radike. Roja din bilolê dibe, dide hevalê din. Hevparê wî dibêje:

-Hêca ji dora min re hefteyek heye. Te çî zû anî?

Zelam dibêje:

-Weleh birayê min, ev tişt ne sitresê mirov re dihêle, ne kîne ne jî rikê. Rojekê ma li ba min lê tu dibêjî qey hemû sinîrê min ji laşê min kişandine. Ez ewqas pê rehet bûme, salekê jî ji min re ne lazim e. Dema tu biceribînî, tu yê min fêhm bikî. Hadê bi xatirê te.

Şîrikê sêyem gelek keyfxweş dibe. Demek dibore, muşterîyek tê dikana wî, tiştina bazar dike, lê nakire. Tiştêkî din dipirse, yekî din, ya dîtir welhasil qasî du seatan dikanê tevlihev dike, lê tu tiştî nakire û ji dikanê derdikeve. Zelamê me ji acizbûyîne haxta ^[18] bifetise! Bêhna wî, tê serê pozê wî. Radihêje tevşoyekî û berê xwe dide muşterî, li derê dikanê, di nav nivê sûkê de, bi tevşoyan dikeve ser serê muşterî û têxe erdê. Heta xweyîyên dikanên din tînin, zelam dimire. Çiranên wî gazî polêsan dikin. Polês tînin, destê wî kelepçe dikin da bibin, ew dibêje:

-Bisekinin ez ê niho wî sax bikim.

Polês dibêjin:

-Te nîyet e tu birevî! De hadê bimeşe!

Zelam dibêje:

-Na weleh. Ez ji dil dibêjim. Ez ê wî vejînim.

Polês dibêjin:

-Tu yê çawa vejîni?

[14] Di yên din de

[15] Cixara xwe pê dixê

[16] Nizm

[17] Li hincetan digere

[18] Hindik maye, wext e

Zelam dibêje:

-Pê bilolê. Bilolek a min a bi sêhrî heye, dema mo⁽¹⁹⁾ lê dide mirî sax dibin.

Polês dibêjin:

-Bilo! Tu bilolê lê didî û mirî sax dibin?!

Zelam dibêje:

-Heke hûn ji min bawer nekin, ji filankes û bêhvankesê jî bipirsin.

Navê herdu hevalan xwe jî dide wan û dibêje:

-Herduyan jî jina xwe kuştin, lê dema bilolê dixistin dîsa jinên wan sax bûn û ji nû ve vejyan.

Polês wî digirin û diçin herdu hevalên wî jî digirin û tînin. Piştî dadgehkirinê hersêkan ceza dikin û wan davêjin zîndanê.

[19] Mirov



KELA DIMDIMÊ

Bi taybetî rewşa jinê ya di nav kelê de gellekî bala mirov dikişîne. Careke din tê xuyan ku rewş û timtêla jina Kurd di çanda Kurdan de rist û roleke mezin dilîze. Tê gotin ku di serî de jin, hemû niştexihên kelê têt perwerdekirin. Dîsa di nav şer de jî lehengiya jinê bi rastî jî hêjayî pesn û serbilindiyê ye. Jin di şer de bi moral û biryariya xwe, ji civakê re pêşengiyê dikin. Li vir jî di bin şexsiyeta diya Mîrxan Guhar (Asîma Xanim) û jina wî Stî de jina Kurd dîrokê dinivîse.

Mustafa BORAK



Destan û taybetmendiye wan

Di wêje û çanda hemû gelan de destan girîng in, lewre destan ruh û giyana gelan in. Destan, vegotinên anonîm ên herî kevn in. Di destanan de şerên giran, tofanên mezin û rewşên pir awarte tî honandin. Lehengên destanan kesên bêhempa ne. Zêdetir bi awayê helbestkî(manzûm) tî gotin. Destan, rewş û ramana gelan a hevpar radixin ber çavan. Mirov ku li destanên gelan mêze dike; di derbara çand, edet, dîrok, ruh, hişmendî dad û hiqûqa wan de agahdar dibe. Di gellek zimanên Ewropî de ji bo destanan bi piranî peyva yewnanî ya "epos"ê tî bikaranîn. Peyva destan bi xwe jî peyvek ji zimanê Farisî-Kurdî ye. Di zimanê Erebi de "esatir", di yê rojava de "myth" tî bikaranîn.

Mijarên destanan bi piranî li ser Xwedawend, gernas û qehremanan, li ser evîni, şer, alîkariya jar û mexdûran û hwd. in. Taybetmendiyeke destanan jî ew e ku bi zimanê neteweyî tî vegotin.

Destana herî kevin, Gilgamiş e ku li Mezopotamyayê BZ. di 3000^î de ji hêla Babîl, Akad û Sumeriyan ve hatiye vegotin. Wekî tî zanîn destanên Yewnanîyan yê herî navdar Îlyada û Odyssea (BZ 11-12) di cîhanê de pir bi nav û deng in. Ev destan ji aliyê Homerosî ve hatiye komkirin û bûye bingeha edebiyata gelê Yewnan. Dîsa mirov dikare bibêje ku destana Şahname di hebûna gelê Faris de cihekî bêhempa digire. Destana Finlandî Kalevala di şerê wan ê azadiyê de bûye meşale û pêtala Finîyan. Dîsa destana Îngilîzan Beowulf, a Almanan Nibelûngen, a Spanyoliyan El Sid, a Hindûyan Mahabharata û Ramayana, a Rûsan Kîlama Bandoya Îgor, a Fransîyan Kîlamên Roland, hemû jî afirandin, giyan û nîrxên gelan in.

Gellek caran ji bo azadî û rizgariya gelan destan û lehengên wan dibin model, dibin manîvela û sînerjiyekê di nav gellan de pêk tînin. Destan, hestên civakê bi heman rengî ve boyax dikin û yekîtiya civakê, xurt dikin.

Destanên Kurdî

Destanên Kurdî jî wek yê cîhanê ji gelek aliyan ve taybetmendiye rewşa civaka Kurd radixin ber çavan. Destanên Kurdî bi piranî helbestkî ne. Ji ber ku zêdetir dengbêj dibêjin, geh bi stranan(bi helbestkî), geh jî wek pexşenan rasterast tî vegotin. Gellek caran dema ku dengbêj destanan vedibêjin, di navberê de jî tekstên wek: "Di vir de çekî dest davêje kerika guhê xwe û ji lawîk re wiha dibêje:" ew beş wekî stran berdewam dike. Piştî stranê dîsa vegotin didome. Girîngiya deng-

bêjan a di destanan de tim li pêş e, lewre di çanda Kurdan de dengbêj hem afirîner hem berhevkar hem parêzvan û hem jî li gor dem û serdemê veguhêzerên çandê ne.

Destanên navdar û belavbûyî yê di nav neteweya Kurd de em dikarin weha bi rêz bikin; Memê Alan, Siyabend û Xecê, Kela Dimdimê/Xanê Lepzêrîn, Zembîlfiroş, Kerr û Kulik, Binefşa Narîn, Ristemê Zal, Mîr Mihemed, Sitî û Ferxî, Evdalê Zeynikê, Derwêşê Evdî, Filîtê Quto û hwd. Li gor naverokê destanên Kurdî ji du beşên sereke pêk tînin:

1. Destanên Qehremanî: Rustemê Zal, Kela Dimdimê, Derwêşê Evdî, Kerr û Kulik, Filîtê Quto û hwd.
2. Destanên Evîni û Dildarî: Memê Alan, Siyabend û Xecê, Zembîlfiroş û wd.

Destana Kela Dimdimê

Wek destan û bûyerên dîrokî, destana Kela Dimdimê jî bi her awayî model û nîşaneyê berxwedan û xwedî derketina serbestî û azadiyê ya gelê Kurd e. Ev destan heta sedsala 19. bi saya dengbêj û çîrokbêjan nîfş bi nîfş hin caran bi beytan, hin caran bi bendan bi zaravayê Soranî û Kurmancî heta roja îroyîn hatiye. Ya ku tî zanîn heşt guhertoyên (varyantên) wê hene.

Destana kela Dimdimê cara yekemîn ji hêla balyozê Îris A. Jaba ve hatiye nivîsandin û çapkirin. A. Jaba ev xebata û yê li ser zargotina Kurdî ji Mele Mahmudê Beyazîdî daxwaz kiriye. Mele Mahmudê Beyazîdî ku alimekî mezin bûye. Di wê demê de hem li ser dîrokê, hem li ser nijadnasiyê (etnografayê), hem jî li ser zargotina Kurdan gellek xebat kirine. Mele Mahmudê Beyazîdî guhertoyek ji wê herêmê ji dengbêjan û ji çîrokbêjan girtiye, bi tîpên Erebi ew nivîsiye û daye A. Jaba'yî. Wî jî di sala 1860^î de bi tevî hin xebatên din bi çar rûpel nivîsek pexşenî ve ev destan weşandiye.

Destana Kela Dimdimê jî wek gellek destanên cîhanê bûyereke dîrokî û rast e. Tenê ew beşa ku tî gotin: Xano çûye li ba şivan şîr vexwe, bûye şahidê xewna şivan û meseleya mêş û bilûr û şîr û zêrên şikeftê û meseleya postê ga, em dikarin wek efsane binixînin, lê di dawîya dawî de ev qewimîneke rast e û dîrokî ye. Heke mirov bala xwe baş bidê, dikare tîkiliyên dewletên wê demê, tîkiliyên Kurdan, îxanet û mîrxasî û rewşa wê demê bibîne.

Dîroknasê Kurd yê mezin, Muhammed Emîn Zekî Beg bi awayekî rasteqînî û bi çavekî dîrokî û bê tîfirandin ew

bûyer di pirtûka xwe ya bi navê Dîroka Kurd û Kurdistanê de, di 13 rûpelan de aniye zimên. ⁽¹⁾

Ji Kurdên Qafqasayê lêkolînanê hêja Qanadê Kurdo ew destan wek têza xwe ya doktorayê bi kar aniye û bi salan şûnde jî di nav destan û berhemên zargotina Kurdî de weşandiye. Nivîskarê Kurd ê Sovyeta Berê Erebe Şemo jî ew destan bi navê Kela Dimdimê kiriye roman. Ne tenê ew, di heman demê de radyoya Kurdî ya Erîwanê jî ev destan wekî radyo kompozîtor (şanoya radyoyê) bi awayekî pir serkeftî pêk aniye û gellek caran di vê radyoyê de weşandiye. Dîsa Kurdê Rojavaya Kurdistanê nivîskar Jan Dost bi formata helbestî ve lehen-gên wek Dosto û Sînem û hwd. ve ew hinekî xemilandiye û di sala 1991 de weşandiye. ⁽²⁾ Ji bilî wê di derbarê Kela Dimdimê de gellek makale û nivîs derçûne.

Bi kurtasî çîroka destana Kela Dimdimê:

Kurdek bi navê Xano serkar û berpirsaryê hespên Şah Ebbasê Îranê bûye. Xano mirovekî pir zana, wêrek û xurt bûye. Li çîya û baniyan hespên Şahî dide çêrandin û bi pûtedanî li wan dinêre.

Rojekê dilê Xano zehf şîr dixwaze. Li çiyê rastî keriyek pêz tê. Çavên xwe li şivan digerîne ku tasek şîr jê bixwaze. Piştî demekê dibîne ku şivan qasîkek şîr dotiye daye ba xwe, bilûra xwe jî daniye ser qasîka şîr û li wir di xew re çûye. Berî ku bang bike şivan demekê li şivan û dorhêla wî dinêre. Di wê navberê de dibîne ku mêşek ji pozê şivan derket çû ji hundirê bilûra li ser şîr, ji nava bilûrê re derbas bû û çû li hember çiyekî ku wek şikeftekê ku latên mezin û deviyên daran li ber şîr bûne kete hundir û winda bû. Xano vê yekê bi balkêşî dişopîne.

Di wê navberê de şivan ji xewê şiyar dibe. Dema ku Xano li pêş xwe dibîne, gellekî hêrs dibe û dibêje:

“Te çima ez şiyar kirim?”

Xano dibêje:

“Min tu şiyar nekirî. Tu bi xwe şiyar bûyî!”

Şivan dibêje:

“Min xewneke pir xweş didît. Di xewnê de ez li ser behreke spî ji pireke heft çavî re derbas bûm. Ji wir jî min

xwe gihand cihekî wekî şikeftekê. Dema ketim şikeftê min dît ku hundirê şikeftê tijî zêr û zubar e.”

Xano, ew dîmena ku berî şiyarbûna şivan dîtibû, careke din di serê xwe re derbas dike û ji şivan re dibêje:

“Heke Şah Ebbas vê xevna te bibihîze, tu jî dizanî ku dê serê te lêxe. Sond bixwe ku tu ji tu kesî re nebêjî!” ⁽³⁾

Şivan wê demê pezê xwe dide hev û ji wir diçe. Piştî ku şivan diçe, Xano tê li ber çiyê wek şikefta ku mêş ketiyê. Dema ku latên mezin yên li ber şikeftê radike, dibîne ku bi rastî jî şikeft tijî zêr û zubar e. Dîsa wan latan dide ber şikeftê û diçe nav hespên Şah. Di wê navberê de cerdeke pir mezin davêje ser hespên Şah. Xano li hember cerdevanan şerekî dijwar dike. Di dawiyê de bi dehan cerdewan tên kuştin û birîndarkirin, yên mayîn jî karwanê xwe yê mezin dihêlin û direvin, lê di wî şerê dijwar de ji ber lédana şûrê cerdewanan destekî Xano diqete. Xano, bi wî awayî karwanên wan cerdewanan û hesp û devyên wan wekî xenîmet hildide û diçe qesra Şah Ebbas.

Şah Ebbas ji ber wê qehremaniya Xano û wê xenîmeta giran gellekî kêfxweş dibe. Dûre jî hemû zêrkerên xwe digihîne hev û bi maharetekî mezin ji zêr destekî ji Xano re dide çêkirin. Di heman demê de Şah payeya Emîrtiyê jî dide Xano. Navê Xano dike Emîrxan, lê di wê şûnde zêdetir ji Xano re Emîrxanê Lepzêrîn tê gotin. ⁽⁴⁾

Piştî demekê Emîrxanê Lepzêrîn derdikeve hizûra Şah û wekî postê gayekî şûnek erd jê dixwaze. Şah jî destûrê didê. Xano, çermê gayekî zehf mezin dike nava avê heft rojan dide sekinandin û çerm baş nerm dike. Piştî heft rojan wî çermî wekî bendekî zirav zirav jêdike û li dorhêla çiyayê Dimdimê digerîne. Ben li çîya û baniyan digere, deşt û zozanan dide ber xwe û di dawiyê de çar tilî jî zêde dimîne. Xano dest pê dike li vir kelahekê çêdike.

Piştî ku nav û dengê kelê û yê Xanoyê Lepzêrîn belav dibe, mîr û begên Azerîyan û yên Farisan pir diqehirin, lewre Xanê Lepzêrîn hem Kurd e û hem jî Sûnî ye. Ji ber wê jî tim li ba Şah fesadiya wî dikin. Yên ku li hember Xano fesadiyê dikin yek ji wan jî walîyê Tewrêzê (Tebriîz)

[1] Muhammed Emîn Zekî Beg. Kûrtler ve Kürdistan Tarihî, Nûbihar Stembol

[2] Jan Dost, Kela Dimdimê. Melsa Yayinlari 1991 Stembol

[3] Di guhertoyek din de Xano ji şivan şîr dixwaze. Şîr vedixwe. Lê ji ber ku pir westiyaye hema li wir dikeve xewê. Di xewnê de wê bûyera mêş, şîr û şikeftê dibîne û dû re jî dema ku şiyar dibe, xevna xwe dişopîne û wê şikefta zêran dibîne.

[4] Di hinek guhertoyan de ji ber ku Xano pir merd bûye, dema ku Kela Dimdimê daye çêkirin, her meh çengek zêr daye hosteyên xwe, toma navê wî bûye Xanê Çengzêrîn. Di hêla din de li gor guhertoyên destanê gellek navên Xano hene. Wek Xano, Mîrxan, Emîrxanê Lepzêrîn, Xanoyê Destzêrîn, Xanoyê Çengzêrîn û Emîrê Çolaq û hwd.

Pîr Bodak Xan e. Bi taybetî Pîr Bodak Xan gellek ji Kurdan û ji Emîrxan diqehire. Ji Şah Ebbas re dibêje: "Emîrxan vê kelê ava dike ku li hember te derkeve û serxwebûna xwe îlan bike."

Şah ji ber van gotinan gellek caran sîxuran dişîne kelê. Casûsên ku di dilqê dewrêşan de dikevîne kelê, ji hêla Kurdan ve tîn ferqkîrin û bi êxdamê tîn mehkûmkîrin. Ev yek jî dibe kêrta kêvir. Di dawiyê de Şah Ebbas nameyekê ji Xano re dişîne û dixwaze ku Xano dev ji çêkirina kelê berde û ji wî re qûltiyê bike. Di nameya xwe de Şah wiha dibêje:

Min bihîstiye ku, te bêaqilî kiriye,

Te navê Şah ser xwe daniye.

Lo lo Xano tu Kurmanc î

Qebûl bike tu vî tacî

Qebûl nakî, te dikujim

Xano ji ber vê daxwaza bindestiyê gellekî aciz dibe û ew jî bi awayekî tund bersiva Şah dişîne:

Tacê te ser li serê te be,

Gû li nav mesebê te be,

Kuştina mêran wê hebe,

Lê Kurdistan bênav nabe.

Emîrxan guh nade gefxwarinên Şah û Pîr Bodak û avakirina kelê berdewam dike, heta ku diqedîne.

Xano dizane ku dijminên wî pir xedar û pir bihêz in û rojên pir dijwar li pêşiya wî ne, loma jî ji bo yekîtiyê gellek mîr û begên Kurdan û eşîran li dora xwe dicivîne. Afkariya gellek eşîr û hozên herêmê dike. Di nava Kurdan de yekîtiyekê pêk tîne. Nav û dengê wî di nava hemû Kurdan û li herêmê belav dibe. Ne tenê ew, lê ji hêla din ve jî ji bo ku hewcedarî kesî nebe di nava kelê de îmalxaneyên silahên xwe yên biçûk û mezînan û topan jî çêdike. Ji bilî wê gellek pêdiviyên wê demê wekî fera, foçik û alavên çandîni û hwd. di nava kelê de tîn îmalîkîrin.

Jixwe Şah Ebbas hincetan li Emîrxan digere. Di wê navberê de 20. 000 Celaliyên⁽⁵⁾ ku li ber dewleta Osmanî, li ber zilma Kuyucu Murad Paşa⁽⁶⁾ direvin, xwe dispêrin Şahê Îranê. Şah jî li wan dibe xwedî û ji Mîrxan jî dixwaze



ku ji wan Celaliyan 8000 kesî hilde bal xwe, lê Mîrxan vê daxwazê napejirîne. Şah Ebbas jî artêşeke mezin di bin ferdandariya Hesên Xan de dişîne ser Kela Dimdimê. Ligel artêşa Îranê 2000 jî şervanên Celalî cih digirin. Şah Ebbas ji Hesên Xan re dibêje: "Lêkolînekê bike, heke dikarî Xano bixapîne bîne bal min, na heke nebe, kela wî hilweşîne û bi erdê ve bike yek. Hemûyan bikuje, mal û mulkên wan jî di nav Celaliyan de parve bike."

Bi vî awayî li gor guhertoyêkê di sala 1608'an de şer dest pê dike. Artêşa Îranê artêşeke pir mezin e. Lawê Xanê Çengzêrî hejmara dijminan wiha tîne zimên:

Ez sond dixwim bi ser navê Yezdanê dilovan

Çadirên dijminan yên li der û doran,

Bi qasî stêrkên esmanan,

Bi qasî belçikên daran, zêde bûn.

Bi qasî qûma li dora behran.

(5) Celalî, navê xwe ji serokê serhildana Tirkmen û şîî û etewîyan Şêx Celal hildide. Ev serhildan, li Anatoliyê di sedsala 16 û 17 de di dema Siltan Yavuz Selîm, heya serdema Siltan Mehemed IV. berdewam dike. Zêdetir ji ber zilma dewleta Osmanî û rewşa aborî, bawerî, eskerî û siyasî pêk tê. Şahên Îranê jî serhildana Celaliyan destek dikin.

(6) Sedrezam Kuyucu Murat Paşa mirovan dike û cendekên wan jî dike çalan; loma ev nav girtiye. Kuyucu Murat Paşa tî gotin ku 65 hezar mirovî dike.

Subhê çûne Ecem e,
Esker rûbar û çem e,
Di pêş tê Xan Ecem e,
Girtin dora Dimdim e.

Mîrxan ji serbazên artêşa xwe re dibêje: "Ez ê heft kurên xwe bişînim ser mirinê lê Kurdîstanê ji şan û şerrefê kêr nakim. Her çiqas bimirin jî şêr û egîtên me, ji şan û şerrefê namîne Kurdîstana me."

Li hember artêşa mezin a Hesên Xan keç û xortên Kurdan xwe dixin agir û pêt û li hember dijminê xedar li ber xwe didin, bi egîdiyeke pir mezin şer dikin. Bi taybetî cengewarên Kurd bi şev xwe berdidin nav artêşa dijmin û bi şerê gerilla wan perîşan dikin. Di dawiyê de artêşa Îranê têk diçe û vedikişe. Di vê navberê de Celalîyên ku alîkariya artêşa Îranê dikin jî hêdî hêdî qefle bi qefle dirvevin diçin ba Osmanîyan.

Şah Ebbas di demeke kurt de vê carê di bin fermandariya Wezîr Mutemud Devle artêşeke din dişîne ser Mîrxan, lê li hember Kela Dimdimê ku wek pola saxlem e, ew jî nikarin bi ser bikevin. Bi vî awayî şerr bi mehan berdeyam dike. Şah tê digêhêje ku bi riya şer bi Kurdan nikare, dest davêje dek û dolab û listikan. Ji ber wê jî dixwaze Kela Dimdimê ji hundir ve fetih bike. Bi vê mebestê bi yekî ku navê wî Mehmûdê Mekanî ye re dikeve têkiliyê. Ku Mehmûdê Mekanî di çêkirina kelê de jî cih girtiye û bi kelê beled e. Mehmûdê Mekanî bi bertil û pereyan dixapîne, ew jî bihur û gêdûkên kelê yên veşartî û nepenî nîşanî wan dide, lê ya herî girîng jî şûna bihur û borîyên avê yên di bin erdê re tînin kelê jî dijmin re dibêje.^[7] Fermandarê artêşê riya avê ya dervayî kelê vedike û xwîna heft gayan berdide nav ava kelê. Şûna avê xwîn diherike.

Ji ber ku ava kelê tê birîn, kal û pîr û zarok ji ber tîbûnê can didin, lê dîsa jî gel teslîm nabe û bi lehengî li ber xwe dide. Ev rewş 21 rojan berdeyam dike, lê 21 roj şûnde baran dest pê dike, bi rojan dibare. Çal û firaqên kelê tije av dibin. Bi vî awayî pêdiviya kelê ya şeş mehan pêk tê, lê piştî wê jî artêşa Îranê şer berdeyam dike. Demeke dirêj şûnde Ecem bircek kelê dixin destê xwe, lê di vê navberê de jî Wezîr Mutemud Devle dimire. Şah li şûna wî Mehmûd Beg dike fermandar. Mehmûd Beg jî demek dirêj şer dike. Di vê navberê de Xanê Azerîyan Pîr Bodak Xan bi xwe jî wek fermandar tevî şerê Dim-

dimê dibe. Di dawiyê de Pîr Bodak jî bircekê zevt dike. Di encama şerekî giran de, çend bircên din jî digirin. Ji bo her bircekê bi rojan şer tê kirin. Kurd bi xwîna xwe her bircê diparêzin. Di dawiya dawî dijmin dikevin birca ku Xano lê dimîne, Birca Narîn. Xano bi milekî xwe bi tevî heft lawên xwe, şervan û jinên kelê bi rojan şer dike. Bi hezaran eceman dikujin. Dema ku leşkerên Şah dikevin hundirê kelê, jin an xwe jî bircên kelê davêjin xwarê, an jî jehrê vedixwin, lê teslîmî dijmin nabin. Diya Xano Guhar (Asîma Xanim) û Stî'ya bûka wê ya du canî(jina Mîrxan) dinêrin ku êdî Kela Dimdimê ji dest diçe, bi barût û teqemeniyên ku berê amade kiribûn ve kelê dipeqînin û ne xwe ne jî kela xwe bi silametî naxin nav destên dijminên xwe.

Kuştin Xan û Mîran

Bi tiveng û top û tîran

Serqut in mislê şêran

Laş bûne mîna gêran

Artêşa Şah, Kurdên mayîn qetil dikin û eşîrên li hawirdor kelê jî sirgûn dikin. Li gor hinek guhertoyan nêzî du salan, li gor hinekan heft salan şer berdeyam dike. Di vî şerî de sê fermandarên artêşa Îranê tînin guherandin.

Di nav rasteqîniya dîrokê de Kela Dimdimê

Di pêvajoya dîroka xwe de dewletên Osmanî û Safevîyan tim kevnepîniya talan, bac û xeracê bi awayekî hovane meşandine. Ji ber wê yekê nakokiyên di navbera wan de jî qet bi dawî nebûne. Ji ber qarekterê dagirkeriyê, şer û pirsgerîkên wan jî tim berdeyam kirine. Bi taybetî jî li ser serê gelê Kurd û welatê wan Kurdîstanê şer û şetele qet kêr nebûne. Lewre Kurdîstan nava riya bazirganiyê û li şûnwarek stratejîk bû, loma jî çavên dewletên mezin tim li ser Kurdîstanê bû. Împaratoriyan tim erîşî Kurdan kiriyê, Kurdan jî tim li hember wan li ber xwe daye, ji bo azadiya xwe şer kirine.

Piştî mirina Şah Tahmasp, Osmanî dixwazin herêma Êrmiyê tîxin bin desthilatdariya xwe. Şahê Îranê Şah Ebbas jî dixwaze împaratoriyeke mezin ava bike, lê ji ber ku Kela Dimdimê li ser riya bazirganiya rojhilat e, ji Safevîyan re dibe asteng. Ji wê sedemê Şah dixwaze mîr û begên Kurdan bixwe bin bandora xwe.

[7] Mehmûdê Mekanî, ew kesê ku sîxuriyê dike, di hinek guhertoyan de tê gotin ku, rojekê dereng ji xewê radibe, ji ber ku di dema xwe de nagihêje tastê birçî dimîne, loma difroşe. Lê Şah ba dikê ku xelatê bidê, lê wî dixwe devê topê û bi guleya topê ve parçe dike. Di hin guhertoyan de jî Şah dibêje: "Tê ji bo tasiyek sibê ji gellê xwe re îxanet kiriyê." Wî di navbera du qantiran de girêdide û dike du parçe.

Xanoyê serokê eşîra Mûqriyan, êla Biradostan tê gotin ku ji bakurê Kurdistanê ji herêma Hekariyê ye. Ji ber nakokiyên navbera xwe û Osmanîyan, Xano bi tevî gellek eşîrên din alîkariya Şah Ebbas dike. Li dijî Osmanîyan dikeve nav şerekî giran. Di encamê de Osmanîyan ji wir bi dûr dixin. Di vî şerî de destekî Xano bi şûr tê qutkirin. Ji ber lehengî û egîdiya Xano, Şah Ebbas destê Xano bi yaqût û zimirûtan dide çêkirin. Di heman demê de nîşaneyên "emîr" tiyê jî didê Xano. Navê Xano dibe Emîrxanê Çengzêrîn. Piştî wê jî Şah Ebbas herêma Ûrmiyê dide bin mîrnişîya Emîrxanê Çengzêrîn.

Serhildana Kela Dimdimê, her çiqas zêdetir bi ser navê eşîrên Mûqriyan bê xuyan jî, lê di esasê xwe de ev serhildan ji bo gellek eşîrên Kurdan ên wê herêmê dibe hêvî û baweriyêke mezin. Ne tenê li hêla bajarê Ûrmiyê û li deverên Tergever, Mîrgever, Biradost ve Ûşniyê lê ji sînorê rojhilatê Kurdistanê bigire heta bakurê Kurdistanê, Botan û Serhedê û dorhêla wê jî bandoreke mezin pêk tîne. Piştî avakirina Kela Dimdimê Kurden ku heta wê demê tim bi hev de dikevin û bi hev re şer dikin, yekîtiyêke pêk tînin. Gellek hoz û eşîr xwe dispêrin Mîrxan.

Wer tê xuyan ku hinek axa, beg û serokên eşîran jî di derbarê yekîtiyêke de pejinkar bûne. Tê gotin ku wê demê serokê eşîrêke ku berê bi Xano re pir şer kiriye ji bo alîkariya wî tê ba Xano. Xano hêrs dibe û dibêje: "Ez bi te bawer nakim, lewre te her dem dijminatîya me kiriye. Te leşkerên min qir kirine. Ji ber wê jî pêdiviya min bi te û leşkerên te tune ye."

Lê serokê wê eşîretê Xano wiha dibersivîne:

Rast e, di navbera me de hebû şerê malê dinyayê, şerê birakujiyê,

Lê niha dest pê kiriye şerê Kurdistanê, şerê rizgariyê.

Em tev dijminên Kurdistanê têk bibin.

Piştî şer, ez dûrî te, tu dûrî min.

Xano bi dadmendî û qoçaxbûna xwe ve deng dide herêmê. Roj bi roj desthilatdariya xwe fireh dike. Li gor Îskender Munşî, ^[8] Emîr Xan di dema xwe de yek ji navdarên Emîrên Kurdistanê bûye. Gellek hoz û malbatên mezin ên Kurdan xwe bi Mîrxan ve girtine û ketine bin emrê wî. Mîrxan hinek eşîran li Urmîyê û li kelê niş-

tecîh dike û çek û sîlehan dide wan. Şerê Dimdimê yekîtiyêke di nav Kurdan de pêk tîne û di dawîya dawî de li dor hêla Dimdimê di nava Kurdan de yekîtiyêke wek konfederasyona eşîretan pêk tîne.

Ligel wê yekîtiyê, dîsa jî dîrokzan di derbarê pêkanîna yekîtiya Kurdan de Xano pir qels dibînin. Dibêjin ku di derbara yekîtiya Kurdan de xebata ku pêwîst e pêk neaniye.

Avakirina Kela Dimdimê

Li çiyayê Dimdimê berê jî kelahekan Kurdan bi navê Kela Dimdimê hebûye. Berî Îslamiyetê ew kela hatiye xirabkirin. Mîrxan li ser bingeha wê kela kevin a Kurdan kelayeke nû ava kiriye û navê kela xwe jî kiriye Kela Dimdimê.

Mîrxan dizane ku çavên Îran û Osmanîyan li ser wî ne. Ji ber wê jî bi her awayî amadekariyên xwe dike. Mîrov ku cihê kelê, stratejî û teknîka wê dinêre, zanebûn û dûrbîniya Mîrxan dertê holê, lewre hostexaneyên kelê wekî fabrîqeyan îmaletxaneyên topên leşkerî çêdikin. Di vir de top, şûr, qeme, tîr, gurz û mertalan çêdikin. Ji bilî amûrên şer, pêdiviyên wek fera û foçikan û hwd. jî îmal dikin. Jixwe Şahê Îranê bawer nake ku serokê Kurdan topan çê bike. Lê sîxurên Îranê tîn nava kelehê û çêkirina topan di cih de, bi çavên xwe dibînin.

Kela Mîrxan mîmarek, serhostayekî Ermen çê dike. Ev mîmar hosteyekî pir mezin û zana bûye. Berî ku Kela Dimdimê çêke, jî Şah re keleyeke bêemsal çêkiriye. Kela ku çêkiriye keleheke pir muhteşem bûye. Piştî ku kelê diqedîne, Şah meraq dike û ji hostê dipirse: "Hosteyê hêja, tu dikarî keleheke ji vê kelê baştir çê bikî?" Hoste dibêje: "Şahê min, heke derfet û dem hebe, dikarim keleheke ji vê çêtir jî çê bikim." Şah ji vê bersivê pir aciz dibe û ji bo kelaheke ji ya wî baştir çêneke, ferman dide ku bi şevqê re serê hostê bê lîxistin, lê hoste her çawa dike, wê şevê ji destê Şah direve. Ew hoste tê, xwe davêje ber bextê Kurdan û dest pê dike bi tevî 500 hosteyan Kela Dimdimê çêdike. Piştî wê jî heya roja mirinê li bal Kurdan di wê kelê de dijî.

Di wî şerê giran de li hember top û cebirxaneyên Şah kela bi awayekî qewîm sekiniye, lewre kevîrên dîwarên kelê yek rast yek çep hatine danîn û di navberê de jî gulle wek sîngan di nav de hatiye helandin.

[8] Îskender Munşî Berîya bibe misteşarê Şah Ebbas defterdariya wî kiriye. Dûre bûye dîrokzan û bûyernivîsê wî. Navê pirtûka wî, "Tarixe alem araye Abbasi" ku ji çend cildan pêk tîne. Ev pirtûk wek salname hatine nivîsandin. Mûnşî bi xwe jî di pirtûka xwe de pesnê berxwedan, lehengî û şervaniya Kurdan kiriye.

Tê pejirandin ku Kela Dimdimê bi stratejî û aqilekî bê-hempa hatiye pîlankirin. Di bin kelê de bihur û gêdûkên veşartî hene. Ji bilî bîr û birkên (hewzên) ava kelê ji der-vayî kelê jî di bin erdê re bi qanal û boriyan av hatiye girêdan. Kela Dimdimê ji pênc beşan pêk tê. Di nav wan de embarên gênim, sarincên avê, îmalatxane jî hene.

Li Dimdimê rêveberiya demokratîk

Piştî ku di kelê de jiyan dest pê dike, ji bo Kurdan dibe warekî rehet, stargeheke biaram û cihekî dadmed. Li hawîrdora kelê hilberîn dest pê dike. Di vê serdemê de bazirganî pêş ve diçe û bi teşeyekî navendî li hawirdor belav dibe. Edalet û pêşengiya Mîrxan di nav herêmê de deng vedide. Her ku diçe desthilatdariya wî di nav Kurdan de belav dibe. Di serdema Emîrxan de gellek eşîr û serwêrên Kurd ên li herêmên hawirdor xwe bi desthilatdariya Dimdimê ve girêdidin. Kela Dimdimê ji Kurdan re dibe stargehek. Kurdên ku ji ber zilma Safewî û Osmanîyan direvin jî li nav mîrnişîna Dimdimê bi serbilindî dijîn. Ji bilî Kurdan ên wekî Suryanî û hwd. jî xwe bi Dimdimê digirin.

Mîrxan lijneyeke demokratîk ango Meclîsa Rûspiyan ava dike. Biryarên girîng di vê meclîsê de tên dayîn. Wer tê xuyan ku Mîrxan di gellek biryarên xwe de, bi gel şewiriye û li gor wê tev geriyaye. Wek mînak, berî ku şer dest pê bike Mîrxan bi ciwanên kelê dişewire û ji wan fikra wan dipirse. Ciwan bersiva Xano wiha didin:

Heke Xan bi me dişewire,

Mirin ji qûltiyê çêtir e.

Dîsa diya Xano Guhar (Asîma xanim) jî ji bo berxwedanê ji kurê xwe re hizra xwe wiha tîne zimên:

Mehêla dijminê bêîman

Ku saxesax li me bibe xwedan

Rind e, te bibînim bi mirî

Ne ku bi qeyd û bi zincîrî

Bi taybetî rewşa jinê ya di nav kelê de gellekî bala mirov dikişîne. Careke din tê xuyan ku rewş û timtêla jina Kurd di çanda Kurdan de rist û roleke mezin dilîze. Tê gotin ku di serî de jin, hemû niştecihên kelê tîne perwerdekirin. Dîsa di nav şer de jî lehengiya jinê bi rastî jî hêjayî pesn û serbilindiyê ye. Jin di şer de bi moral û biryariya xwe, ji civakê re pêşengiyê dikin. Li vir jî di bin şexsiyeta diya Mîrxan Guhar (Asîma Xanim) û jina wî Stî de jina

Kurd dîrokê dinivîse.

Tê gotin, Şah Ebbas, piştî ku kelê zeft dike, li hawirdorê kelê digere, dema ku gellek cenazeyên jinên Kurd ên şer kirine û xwe ji kelê de avêtine dibîne, li xwe mikur tê û dibêje: "Ez nikarim bibêjim ku em di vî şerî de bi ser ketine."

Mîrateya Kela Dimdimê û berxwedana Kobanê

Di dîroka gelan de rabirdû, kesayet û çand pir girîng e. Destana Kela Dimdimê jî mîrate û kelepora gelê Kurd e. Haya mirov ku ji berxwedana Kela Dimdimê hebe, berxwedana Kobaniyê zêde lê ecêb nayê. Ev berxwedana Kurdan a Kobaniyê ku li çar aliyê cîhanê deng veda, bin-geha xwe ji Kela Dimdimê digire.

Kasım Engin⁽⁹⁾, di navbera Kobanê û Kela Dimdimê de tēkiliyekê datîne û wiha dibêje: "Dibêjin; dema ku kela bi teqînê xera dibe, li jor ewr deng vedidin û bagerek dest pê dike. Bager bi baskê xwe bûka Asîma Xanimê ya ku ew tenê xelas bibû difirîne û dibe gundekî Kurmancan. Ji wê bûkê kurek diwelide û mezin dibe. Wê rojê pê ve her salê li hember Eceman serî radike. Belê, neviyên Emîrxan niha li Kobanê dîsa li hember dijmin serî radikin. Wek kalê xwe, tenê erdekî qasî çermê ga dixwazin li ser rûyê cîhanê. Û ji bo wê şer dikin û tîne kuştin."

Çavkanî:

- Kürtler ve Kürdistan Tarihi, Muhammed Emin Zekî Beg. Nûbihar Stembol
- Dimdim Kalesi. Erebb Şemo. Çeviri, Edib Polat. Evrensel Basım Yayın. Mayıs 2005 İstanbul
- Kela Dimdim, Jan Dost, destan, weşanên Rewşen û Melsa, Bonn 1991, Stenbol 1991, Şam 1995
- Dimdim, Erebb Şemo, roman, weşanên Lis,
- Dimdim, Heciyê Cindî, lêkolîn û tēkst (Yêrêvan, sala 2005 û Êrbîl, sala 2007), Yazar: Ordîxanê Celîl (Doktora Tezi)
- Dimdim, Ordîxanê Celîl Yayîmevi: AVESTA YAYINLARI
- Walter J. Ong, Sözlü ve Yazılı Kültür, Weşanên Metis, Stenbol, 2012, r. 189.
- Kela Dimdim Tosinê Reşîd NETKURD 2008an bilkin "Sala Eposa DIMDIM".
- Dimdim Kalesinden Notlar Abidin Parilti Radikal Gazetesi 30/10/ 2009
- Xanoyê Çengzêrî û Kela Dimdimê 30 Ağustos 2013 Çiya Mazi

(9) Kasım Engin, Yeni Özgür Politika



Birzo û Felemez ⁽¹⁾

Berhevkar
Rêdî SEÎD

Birzo û Felemez
Tîtî mîtî avê Mehmûdiya
Mekrê Mekremiya
'Elîkê bendewar
Payîz ço (çû) ma bihar
Sosin û beybûn
Û riñan û hêndeko
Di mêrga de bûn çopal
Em ê werin ser hêkeyeta Rostemê Zal.

Men im menan im
Men im cangîrê cihan im
Men milûkê qehreman im
Men im Rostemê Zal
Zal kuçê Qar
Qar kuçê Sem
Sem kuçê Mewliye
Mewliye kuçê Nebînuh
Nebînuh kuçê bavê ma Adem.

Felemend û rexş û xazî
Kunis ewe Rexşêbelek deranî
Miñes û gelweşin kirin
Zendikê pola rakutane nav milî
Gizuziyê pêrsiyê pê ve çêkirin.

Birzo, Felemez her du kuçê Rostemê Zal bûn. Du jinê Rostemê Zal hebûn. Birzo ji Guhderziya bû û Felemez ji Newzeriya bû. Rostemê Zal jî Rexşêbelek emîn Cibraîl ji befrê deraniye, aniye nal kiriye, Rostemê Zal lê siwar bûwe. Kes nikare mazinahiya Rostemê Zal û Rexşêbelek bidin. Wextê ku diçû 'ezman d' bin sikê (zikê) wî de xuya dikir, hewqa gir bû. Rostemê Zal jî gurzê wî neh ritil û nîv ritla mazoranê bûn, yê pê şer dikir. (A digo li Îranê ye, vêga jî digo her sal carekê ew dikin di 'erdê de diçe xarê, hingî gurzê wî mazin e.)

Her du kuçê Rostemê Zal bûn, rojekê bi hev re çone ref û nêçîrê. Wextê çone ref û nêçîrê dibê, li derekî şî ⁽²⁾ xwe re rûniştin ser nanê xwe. Dibê, lê rênd ⁽³⁾ xizalek ji ber piyê hespê wa rabû. Dibê, dane pay xizalê dibê, Birzo ketiye vê şeqa dinyayê û Felemez vê şeqa dinyayê de ye. Dibê, xizal ji ber piyê hespê Birzo rabû û dibê, û da pay. Em ê bêjin di Giresira ⁽⁴⁾ de avête 'Êrmiyew avête Bilêderê ûl' ba Tilmiz binê Qîra lê rênd biray wîl' wir e lê rênd ku va xizal tê hespê wî li paye, li vir deh qebza kêma dike dera ha pazda go, Xwadê zane va biray mi hat û xizal ji ber direve ê xilas bibe, lê werne hev em ê xizalê bikujin lê ser jê nekin bila Birzo bi destê xwe xizala xwe şer jê ke, wextê ku wûn (hûn) ser jê bikin ê zorê Birzo here bê we çima nêçîra mi pêşiya mi hilanîne. Dibê, li pêşiyê sekinî Felemez tîr avêtê xizal da 'erdê dibê, ser sekinî xizal bi destê xwe şer jê kir û rahişte hîaletê herbê û hîcûmê birayê xwe kir. Dibê, wexta hîcûmê birayê xwe kir dibê, sêla sor ser

[1] Têbinî: Nîsanên transkrîpsiyonê yên ku di nivîsê de hatine bikaranîn: Ev nîsana "h" yê beranberî tîpa erebîya ya "ح" yê dide, nîsana "x" yê beranberî tîpa erebîya ya "خ" ê dide, apostrof/dabirra ['] ku li jor tîpan tê danîn jî, tîpa 'erebî ya "ع" ê ye, herwiha nîsaneyên "t, k, p, ç, r" jî stûr têne bilêv kirin. Ligel van tîpan, nîsaneya "û" yê dengêkî nêzikî "ü" ya tirkî dide.

[2] Ji

[3] Nêrîn, mêzekirin

[4] Di çirokên getêrî de çirokbêj dema ku navên cih û warên ku di çirokê de derbas dibin nizani be, ji dêlva wan navên herêm, bajar, gund hwd. minak dide. Di vê çirokê de jî çirokbêj navên gundên derdora herêma xwe minak daye.



serê hev sar kirin dibê, xetê 'erdê weke mojorê 'erd ûlo⁽⁵⁾ qelaşt ji ber hûkmê wa. Dibê, Newzerî, Guhderzî ketne ba wa dibê, wa ji hev dana alf. Birzo li dera ha sekinî serê xwe danî ser jîma xwe dişûnce kir (fikirî), Felemez jî xwe da dera ha, ewî jî jîma xwe çikand 'eniya xwe danî serê. 'Insanê baqil bûn, Felemez go; "wey li min be ûl' zilamiya mi be! Birayê min ê xizala xweb' destê xwe bikuştâ mi xizala wîş' pêşiyê hilanî û 'izir ji qebhâtê mastir û mi destê herbê jî ji birayê xwe re hilda. Ez ê bi çi rûyî herim dîwana bavê xwe. Ez ê çawa li nav zilama rûnim û ez ê xeber bidim. Ez çawa bikim baş e. Lazim e, ej' 'erdê Êyranê derêm welatekî ve herim kes nizanibe bê guhê mij' ku we. Ewî ev qerar şî xwe re da." Birzo go; "belê birayê min î piçûk bû û xizala min da 'erdê, e çom ser mib' destê xwe nêçira xwe ser jê kir û ser wî hâlî re jî e çom birayê xwe re saweşlemîş bûm (herb kir). Ez ê bi çi rûyî herim oda Kêxuserê Bimbarek, Tûzênavezşa, Gêwêguhderz, Rostemê Zal, ez ê çawa herim xebera mi bikeve nav xebera. Lazim e, ej' vî memleketî derêm, terke watan (welat) bibim." Ewî jî ev qirar

da. Dibêne, her du çone rûyê hev û xatir ji hev xwastin. Birzo kete vê şeqa dinyayê ço û Felemez kete vê şeqa dinyayê ço.

Newzerî û Guhderzî her du hatin efwalê way ku kirî mazinê wa Tûzênavezşa bû, di pay de Rostemê Zal bû, pay Rostem de Gêwêguhderz bû, kuşê Guhderzê Pîr bû; dibê, guhekî xwe dixist bin xwe yek ser xwe de dikir. Dibê, şî heftiyê Gêwê teşaş nebana pirça wî wulo bi 'erdê ve dixirîya. Dibê, gava boşînî vedana dibê, teyr, ba ber perê wa nediket weka ewka digo, gum weka séva ji darê bikeve diketin. Pîrek ba heywan ba gava boşînî veda wê 'insanê hêmra xwe şavet. Dibê, ewka wa gotin û dibê ketne dinyayê. Birzo çî go? Go; " 'ahda mi Xwadê re be, ku piştîj' watanê bavê xwe derketime ez ya çiqasî pêrekî mazin hebe ez ê berê xwe bidmê lêdim bişkinim." Heçî Felemez bû, Xwedêyo dora hevindka dora vî çiyayê Maba ûş' xwe re rûnişt, 'eşîra xwe ve bi her du sed siwarî xwe ve rûnişt şî xwe re ewk kirin, berxwudan dan. Dibê, Birzo lê da heta gihate 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê. Mazinê Tûraniya 'Evdilsiyab bû. Sonda wa digo; "tîzk im

[5] Wilo

mîzk im rayê firîzk im serê zîlamê pîs kim." Sonda wa ev bû. Sonda mala Zalê Zêrîn jî, bi Xwudanê şev û roja bû digo: "Xwudanê şeva dibe roja tîne, roja dibe şeva tîne yek Xwudê ye." Sonda wa ew bû. (A ha vêgav Tirkîye ha jî ji wa ne ji wî toximî ne, şî toximê 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê, Tûranî ne.) Dîbê, gihate wî dibê, ciwab dane 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê go, yek ketiye vêdê evî mîlet qeland; ne şivan hîştin ne gavan hîştin ne pisiwar şûnda peya hîştin... Go:

-Bîşîne pay bila bê."

Dîbê, hat wextê da devê derî, go:

-Esselamû'elêykim.

Dîbê, zîmanê yekî lê negeriya weka pîreka bikevne hêyda dibê, her kesî cihê xwe de çevîzî. Dîbê, rûnişt. Wextê rûnişt dibê, bû çul û derd jê re, go:

-Filankes.

Go:

-Ha.

Go:

-Filankes, ez ê pîrskî şî te bikim.

Go:

-Ya 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê Pîr!

Go:

-Bêje ya peyê delal!

Go:

-Pîrsa te di cî xwe de be bêje, pîrsa te ned' ciyê xwe de be, ez pê 'aciz bibim bi Xwudanê şev û roja ez ê qîçekî bidim ku hêft roja bajarê te here-were weke deydikê. ⁽⁶⁾

Go:

-Wele mi dibê te ev 'insanê hay ez zanibim tuş' ku yî, tu kuşê kê yî.

Dîbê, qîçek da dibê, dê weledê ber singa xwe xweyî nekîr.

Go:

-Ancaq tu karî li ba mi rûnî xwarinê bixwî, 'esl û fêslê mi, ez ku me, kuşê kî me tu nîkarî ewk bikî!

Dîbê, ma usa. Dîbê, bû çul û derd jê re ka ev ş' kîjan 'eşîrê

ye, pîrs bike koka vî deyne. Dîbê, gote xulamê xwe, du xulamê wî hebûn, Hemanê virker û Pîranê; Hemanê tim vîr dikirin Pîranê jî pîne dikir, yanê ev her du wezîrê 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê bûn. Go:

-Ya Pîran!

Go:

-Çi dibêjî?

Go:

-Kaj' mi re bêje ez ê çawa bizanibim ev şî ku we ⁽⁷⁾, 'eslê vî kî ye, şî kîjan 'eşîrê ye.

Go:

Milûkê min.

Go:

-Ha.

Go:

-Keça xwe lê mar bike. Di neqeba jin û mêr de dibê, beñir be digêje hev. Ancaq jîna wî koka wî, silala wî, 'eşîra wî şî te re denne ⁽⁸⁾. Ema, tu bêjî tiştêkî zorî here vê neqlê bike ku bajarê me hêft roja here-were, dê weledê ber singa xwe xweyî neke.

Dîbê, Birzo newe hundiro ne xulam û rênçber û ne axa û ne ti kes xwarinê naxwe. Gava şî xew rabe ê were, ê dest û rûyê xwe bişo û ê rûne hînu civatê bigere qeñwa xwe bixwe, ê xwarina xwe bixwin. Dîbê, wextê hat rûnişt dev û rûyê xwe şuştin, xwarina wî anî xwar, go:

-Ya peyayê delal!

Go:

-Bêje 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê Pîr.

Go:

-Mi dibê ez hêvîkî şî te bikim, tu nexeydî.

Go:

-Wellehî ku bizanibî ê cusseyê mi pê nexweş bibe, bi Xwadê ez ê bikim kud' nava hundirû de hesa serê we weka mêşa lev keve, yek ji we di vî hundirû de nemîne.

Go:

-Mi dibê keçeka mi heyê bi hedîye olerak (wek îlat) tuş' xwe re qebûl bikî.

[6] Dardergûs, çencik

[7] Ew jî ku derê ye

[8] Dañe

Dibê, dişulmîş (fikirî) bû, me'lûme kuçê Rostem e. Go:
-Willehî va her sê mihê çile ê lehêfa mi germ be, em ê bi hev bisitrin. Ema, ku bibe bihar ha serê xwe bişo ji vir zêr were ji vir zîv were ez teşkilî xwe nakim. Çimkî mi'ada ez tiliya xweş' kuştinê neberdim ile ⁽⁹⁾ li hêdefê mazin digerim.

Go:

-Baş e.

Dibê, gazî kir dibê, heft şev û heft roja da'weta Birzo li dar danî. Dibê, go; "kî mizgîniya keça mij' mi re bîne kuj' wî pêlwanî bi hêmle ye, bila zilamê ha bikevne silala mi de, ez ê heta li ber deynime ser tereziyê heta li ber were ez ê zêra bidmê." Dibê, rojekî keçik hat, go:

-Baba.

Go:

-Ha.

Go:

-Mizgîniya mil' te zaroka mi çar mehî ye.

Dibê, heft şev û heft roja de'weta hêmle keça xwe ji li

dar danî. Dibê, kete biharê, şevêkî gazî kiriye gote keça xwe, go:

-Ka tu koka wî nadernê, kaş' ku we, şî kija 'eşîrê ye, famîla wî çî ye, em nas bikin.

Dibê, ma'lûme ûlo şev e, êvarê şîv dixwin ûlo sehbetê şî hev re dikin, go:

-Kuço.

-Ha, bêje hermet.

Go:

-Ez ê pirsêkî şî te bikim.

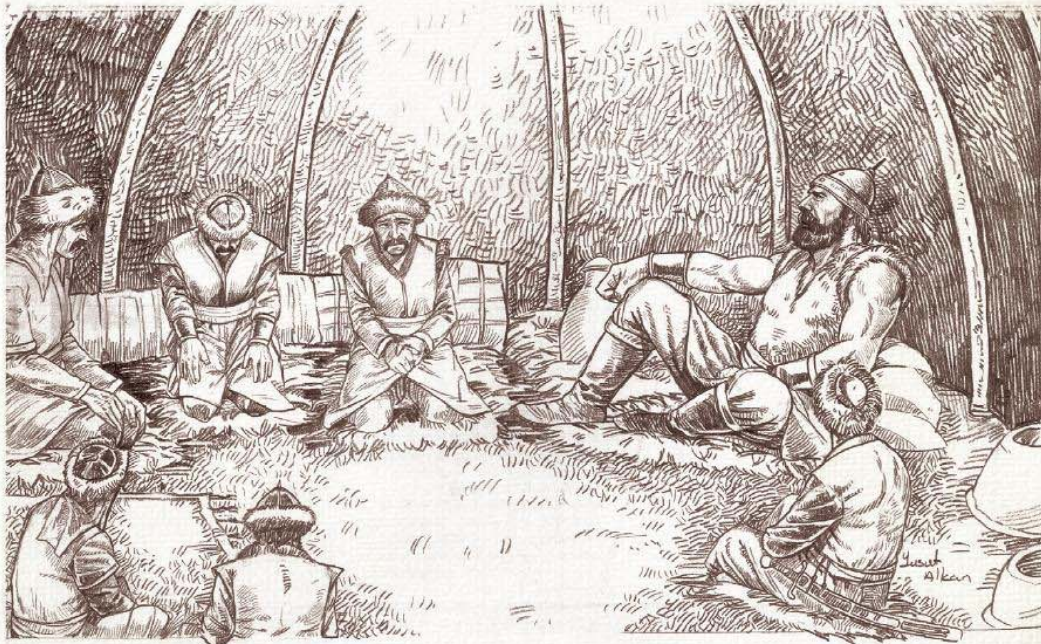
Go:

-Pirseki bêje pirsê te çiyê xwe de be, pirsê ted' ne çiyê xwe de be ez ê tiliya xwe bêxme ber vî rayî -bi 'Erebî dibê rayê hebil werit- ez ê dîtina te û dê-bavê te me roja qiyametê.

-Wele mi zaniba tuş' kîjan 'eşîrêy û tu kuçê kê yî, navê te çî ye.

Dibê, ba xwe ve anî teşîfek lê da dibê, çol' dîwar ket dibê, wulo damarê piştê wê berda. Dibê, hîl hîla xwe kir, sibe

(9) Îlehîm, tim



ço gote bavê xwe, go:

-Bavo bi Xwadê yek tēh'fek avêtîm li dîwar da. Hema Xwadê rojê mi hê nehiştîbûn ez timam nebûm. Tiştêkî ji min re gotiye ancaq tu karibî li ba mi xwarinê bixwî ûd' nav çiyê mi de razê. Hewqa şî te û bavê te re zêde ye.

Êvarekî gazî kiriye, rûniştin, bû wextê xewê, go:

-Ĥerme ez ê pîrskî şî te bikim.

Go:

-Kerem ke, ustadê mi bêje.

Go:

-Ez ê rabîm herîm, dîtina min û te îşev maye. Ez ê derkevîm, ev bazbenda min hedîye êb' te re be. Ĥemla te keçîk be gud 'ilba wê de jî weka ya te, ku kuçîk be bazbenda min milê wî yê rastê ve bike. Em mala Sabîqirana şî kesî re nabne bav û bira. De qena roşkî ez û kuçê xwe laqay hev bibin, em hesinê sar ser serê hevûdî nekelîn em kûra hêdada ser serê hev nedadin.

Kire zarzar de'êfek lê da û go, terq derî lê dada ûl' hespê xwe siwar bû terke dinya bû. Dibê, ço. Em ê werin ser mesela Ĥemla keçkê. Dibê, midetê wê qediya dibê, Xwudê kuçek dayê de dibê, neqeba va her du birhê wî dibê, sê bost bosta qoqî bûn. (Ka bosta qoqa çiqase ye.) Wextê jî diya xwe ketiye de sê bosta deyne neqeba her du birûa dêmek serî wî hewqase ye. Navê wî danîne Teymûn. Dibê, Teymûno bû Ĥeft salî dibê, wextê tibab jî terezîyê zêdey tînekî giraniya wî heye. Di dinyayê de tîneş zarokêkî nerûniştîye 'ile'î li civatê zilama rûdinişt, gohê xwe dida xelqê, xebere di serê xwe de not dikir di-hate ba diya xwe. Rojekî Yemanê Kuçê Pîrê hebû di wî bajarî de Ĥîzûra zaroka jî destê wî tune bû go, mi bitûnê zarokê wî bajarî xistine bin destê xwe heke mi evê ha jî bixisita bin destê xwe min dinya zatîm dikir. (Me digo gomeg, carê em zarokî gomeg dileyîstîm.) Dibê, ço darêy xwey gomakê dayê go, ka tu lê birêne 'emrê wî pênc salî ye diçe tîneş ewka... Piçûk e fêma şuxîlê mazin şî xwe dike. Dibê, hema a ha tiliya xwe da vê çena wî, ah wekîl dibê, berî wî kete piştê wî stûyê wî kete vî şeqî, bero-paşo bû. Dibê, kire qîr bi ser de ço. Go:

-Kî hawel kuçê mi kiriye!

Gotin go, wele Teymûno kuçê te berî wî fitilandiye pa-şîya wî. Hat go, kuçê milûka hawe kiriye, p'ane milûk go-

tiye kuçê min e. Dibê, pîrê go:

-Ne kuçê milûk û ne ti! Yeka dil'ê didîma nav li'êfa diya wî de raza bû, pîçê ser serê me!

Dibê, kuçîk civata xwe xira nekir l' 'eynê xwe nederanî nego vê pîrê ev tiştê ha gotiye. Ĥeta civat peşkirî. Wextê civat peşkirî hate malê. Go:

-Dayê.

Go:

-Ha.

Go:

-Bavê mi kî ye?

Go:

-Kuçê mi bavê te 'Ebdilsiyabê Kuçê Horengê Pîr e.

Go:

-Dayê raj mi re bêje ⁽¹⁰⁾ ez bi Xwudanê şeva dibe roja tîne, roja dibe şeva tîne yek Xwadê ye, ez tiliya xwe bêxme ber vî rayê Ĥebil werîd ez ê dîtina te û 'Ebdilsiyabê Kuçê Horengê li te me qiyametê, ras bêje bavê mi kî ye?

Go:

-Weleh bavê te çî kes be ûş' kû be çawa dizanî ez... Zilamekî weka batlekî bû, te lê rînd te digo wextê dirûnişt te digo çiyak e. Û wele sê miha nav li'êfa mi de razaye. Wextê ço jî go, vê bazbendê hedîya min e, ku Ĥemla te keçîk be gud 'ilba wê de, ku Ĥemla te kuç be vê bazbendê milê wî ve bike. Em mala Sahîpqirana nabne bav û bira şî kesî re, de qene ez û kuçê xwe laqay hev bin em aşê mencinîkê ser serê hev daneynî, kûra hêdada ser serê hev germ nekin.

Aaa go:

-Dayê eva temam. Go, ez nanê Îsa naxwîm salawata li Mûsa nadim. Wextê e ne zişuyeta Tûraniya me, eş' Ey-raniya me, dêmek. Mutleqe ev tiştê te'j' mi re ornek kirî (mînak dayî) ev ne Tûranî ye. Betlê hawa Tûranî de tun in.

Xatir jê xwast bû qîra wî dibê, go:

-Dayê zarzarê neke, di mala te de nema tînim.

Dibê, ço gote bavê xwe:

-Ĥal meselê Teymûn ev e.

[10] Ji min re rast bibêje

Dibê, şîna reş deranî, cotarî derê şîn kiriye, ga derê şîn kiriye, 'insan derê şîn kiriye, şîna 'erebî ji bonî Teymûno li dar daniye. Dibê, wextê Teymûno kete dinyayê û ço go, Xwudê gotiye fîş destê vala nekiriye. Eva sîleha mi tune ne. Dibê, gihate, rokê weke rûyê şanzê kêranekî ji vayê pênc-şesş bost 'ewlê milê xwe lê pêça go, çerq ji qurm kişand. Ew şeqatekî jê kir û da destê xwe. Til' Teymûno dişênî dibê, çiyak e, til' dar dişênî tu karî xanîkî li ser wî tayê dara ava kî, wextê til' Teymûn dişênî çawa şivkekî bide destê xwe, sîleha wî ya herbê bû ew. Dibê, ketê des mêraniyê kir dibê, heta di welatekî de derket. Dibê, wextê bi çav Teymûn ketin dibê, ew millet hemî ji dest hilanîn ket. Dibê, qesta mala wa kir go:

-Filankes.

Go:

-Ha.

Go:

-Tu çi kesî?

Go:

-E çi kes bim serê we ve nes'eliqî ye. Min bav şî xwe re nedîtiye.

Go:

-Wextê te bav şî xwe re nedîtiye, tu mi bavîti qebûl dikî?

Go:

-Hûn Tûranî ne an Eyranî ne?

Go:

-Wele em ne Tûranî ne.

Go:

-Belê, ez te bav qebûl dikim. Kerem ke.

Dibê, bav şî xwe re qebûl kir. Dibê, sed zilam xiste bin emrê wî, çar heb xulam jî danîne ber destê wî; Reyso, 'Arib, Çeko, Qoqî. Va her çar jî kirne xizmetkarê ber destê wî, 'istekê (xwestekê) wî pêk bînin. Dibê, Teymûno rojekî li mala xwe rûniştiye Çeko 'Arib, Reyso, Qoqî balê ne, lê rênd qij civata wa qerebalix hat. Go:

-Çeko 'Arif...

Go:

-Libê ya milûkê min.

Go:

-Xwe bigîne dîwanê bila weka kera xeber nedin, nekne

qîr! Bila yek gava xeber da guhê xwe bidnê ka çî gotine. Gava êvarê werin qarbin jina xwe re bêjin an jî erqedaşekî (hevalekî) miclisî de nerûniştî bê îşev miclisê ev hebû, ev proxram danê de. Weke kera herkes dema xwe de xeber bide, e tişkî hewa nebînim bêje wa, bi Xwudanê şeva dibe roja tîne yek Xwadê ye, gava ez qîrekî bidim ez ê bikim ku hemî weke mêşna gēj wê dê tiray 'erdê bin.

Go:

-Milûkê min.

Go:

-Bêje.

Go:

-Li qisûrê neşene, ev bajarê ha d' bin hukmê 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê de ye. Salê çar bar zêr xercelişxa xwe, xercelişxa vî bajarî jî 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê re dişeynin. Îdî me'lûm e, îşev ixracê wa hatine ku top bikin, îdî hinek dibê wile te zehf jî mi standiye hindik şî filankes standiye... Ehwala heqê xwe dikin dibê, gorî quweta wa bidne...

-Ebdilsiyabê Kuşê Horengê çi tişt e?

Dibê:

-Wele mazinê Tûraniya.

Dibê:

-Ê sibê d' ku de herin?

Dibê:

-Wele di vê de hada herin.

Dibê, Teymûno mûyê wî tûj bûn weke bijwê baraz kurk û qapûtî de avêtin dibê, bû xirêna çoda singa wî qadir hê weke zîzi bêje terq û biteqe. Hetta sibê weke feqey necîr 'elamê bixwune nava hundiro de ço û hat ka ê kengê sibe were. Çûka sibê xwend dibê, Teymûn ço di newalê de di wîrajê de sekinî û rûnişt. Dibê, ev Hemanê virker û Pîranê her du serçêlê wane, bi wan re ne, çar bar zêr bi wan re ne ûb' şipka xwe bi wan re xeber dide, dibêje wî tu ne taze xeber didî, ha wa ye. Dibê, bi fîafê ketin çil 'insan in. Dibê, wextê bi çav ketin her çil jî mêranî ketin. Lê dişênî çawa çiya diherike ser rê. Go:

-Kuşo.

Go:

-Bêje.

Go:

-Wûn çî kes in?

Go:

-Em xulamê 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê ne.

Go:

-Ev çî ye li pêşiya we?

Go:

-Ixraca bajêr e.

Go:

-Vegerin, wele ez karim hespê we jî ji we bistînim, ez we peya naşeynim, lê belê ûn (hûn) herin ji milûkê xwe re hawa bêjin.

Go, weke ew betlê wî ye, ewka wî ye, bi Xwadê em herin sîr û pîvaza kelandiye, em jî çîl hêb in ew yekî tenê ye. Dibê, wextê usa go dibê, hema ew der hawa fitiland yekî tenê sax nema. Ew Hemanê virker ber darineka xwe şewand filitî û dibê, ço. Wextê ço 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê çavê wî lê ye dûman bi ewkê ket, go:

-Kuşo la va Heman hat li hêviya hevalê xwe jî nesekinye.

Dibê, wextê ço go, gurm û ket. Dibê, 'Ebdilsiyabê go:

-Ne Heman bû ew hat?

-Ho ho Heman e, va du se'eta ruhê jê ço pîrek ser digrîn.

Go:

-Çîma?

Dibê, hatine ewk li dev û rûyê wî kirin bi ser hişê xwe ve hat.

-Kuşo çî ye?

Go:

-Milûkê min, mi dîtiye, tu nebîni! Wele ti bana, du rojê dî jî ranedibûy. Milûkê mi hema weke dîwarekî bîni deynî ser wê rê, tel' darê dirên te karîbû xanîkî ser wî darî ava kî, ber gûcî weke şak şivik bû. Welehî yek carî şivka xwe fitiland yek ji me sax... mij' paş ve bazdaye.

Efendimî sera dibê, tîzkîm mîzkîm rayê firîs kim, serê zilamê pîs kim, sonda mirovê bêdewlet kim dibê, çîqa yazerê (katibê) wî hebûn danîne ser ewka û dibê, er-zoñal ser erzoñala nivîsand go, eman û sed eman em hatine agihê giran ev girara me dîtî gelek avê hilde. Dibê, çîl sirm jî 'insan girêda û dibê, hat şerê wî. Dibê, bi şev Teymûno qey desmêja wî nexwaş bû derket lê dirên

çîqaaah çavê difitilîne, şî xwe ceyran nebû, hêmî 'elek-trîk in û fanosnû 'çira ne. Dibê, Teymûno gote wa, ew zêr vegerandin herkî da xweyê wa. Dibê, Teymûno bavê wî go:

-Zanî çî ye?

Go:

-Çî ye?

Go:

-Rabin qetkekî bi rêx bixne stoyê mi de û hinek tenê weke hêka 'eydê mi nexişkîne ez ê herim xwe bavêjme rikêba 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê belkî Xwadê ye em 'efû kirin.

Hayê wî jî jê tune. Dibê, wusa li xwe kir dibê, qetê xiste stoyê xwe pê girtin birne balê ço rikêb, go:

-Rabe! Tu xatirê wê hêlê xwe bî, te xwe xistiye vî hêlî mi te 'efû kirî. Lê wî zilamê li ber barê mi rabûy...

Go:

-Hooo... Serê milûk jî, sêwîkî guhê va da bû mi terk kir ço.

Dibê, ço dibê, neqla dî hatin dibê, çîl bar zêr avêtne ser wa. Dibê, dîsa bû qerebalix miclisê go:

-Reyso, Qoqî, Çeko 'Arîm.

Go:

-Bêje siltanê min.

Go:

-Ev çî qerebalix e dîsa ji hundirû tê?

Go:

-Milûkê min, bavê te neqla dî qepkekî bi rê xiste stoyê xwe de weke hêka 'eydiyê xwe nexiş kir û qetkê bi rîx stoyê wî de ço rikêba Hemanê virker maç kir. Ê îro ha-tiye şûna çar bar zêr çîl bar zêr avêtne ser wa. Çîl bar zêr ne hinek in. Vêca jî wê xel efiwalê xwe gazint dike dibê, quweta me tune hawe ye.

Go:

-Ev nabe.

Go:

-Belê, bi serê bavê te.

Dibê, xew bi çavî vî neket. Dibê, mûyê wî tûj weke biwjê bask kurk û qapûtê bû xirêna şoda singa wî qedehê bêjê

terq û biteqe. Şevaqê go:

-Êb' kê rê de herin?

Go:

-Ha di vê rêya ha de herin.

Dibê, çu kete pêşiya wa sekinî. Gazî wa kir go:

-Filankes.

Go:

-Ha.

Go:

-Ka çar heb îlerî gelenê (mezinê, rûspiyê we) we werne vir.

Dibê, çar heb hatin. Dibê, hawe dest avête zimanê yekî kişand, ew ji qurm rakir avêt. Û yê di jî anî dibê, milê wî girt hêlqek dayê ev mil çu ma bi milekî ew jî avête... Yê din jî kêr avête vê de piştta li vir zêde hebû hilkir û go:

-De herin ser patronê (mezinê) xwe ve.

Hemanê vîker baz da dibê, bê riñ li devê derî ket. Go:

-Çi bûwe?

Go:

-Wele her çil bar zêr şî pêşiya me deranîn milûkê min û pozê me jê kir û serê te hîal mesele ev e.

Dibê, dîsa 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê dibê, çar şev û çar roja 'esker kişande nava bajarê Kengê. Û dibê, 'esker kire sinif, çil sinif jî 'insana girêda dibê, çu hawîrdorê wî danîn. Dibê, Teymûno çu ba hêdeda, go:

-Gurzê mala Zala Zêrîn çiqas bûn?

Go:

-Heft ritil bi ritila mazoranî.

Go:

-Neh ritil bi ritila mazoranî gurzê mi çêke. Ez Xwudê kim ev şûrê mi ji almas e, hesin dibîre ku e lê bidim çiyê şûrê mi jî tê de çêbe ez ê serê te hilkim. Lazim e hesin mifriq be, hesin lê îşlemîş (nexebite) nebe. Haş' te re sed zêrê zêr.

Dibê, jê re çêkir anî dibê, teslîm kir. Dibê, hingê xelk bi



'istekê (li ser daxwazê) diço şerê hevudî. Mesele digo bila filankes were şerê min. Dibê, ewî beyreça (ala) xwe ço çiqand. Go:

-Navê min Teymûn e, ez baximsiz 'insan im (bi serê xwe me); diya min û bavê min ez nizanîm, ez hatime dinyayê mi wa nedîtiye. Navê min Teymûn e.

Dibê, wextê derket sibê weke conagay hêchê bedlek şe mayî kete hâlê, go:

-Bila were şerê mi 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê Pîr.

Ê wextê di nava Tûraniya de kesî nikaribû şer ji 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê bixwaze. Wextê kete navê dibê, ketne ewka de dibê, hatne serê bi deha, pazda... Go:

-Ez wî dikim Xwudanê şev û roja, kuz' wa hawa xilas kim ez we xilas nakim. Sibê, ez ê qahwaltya (taşteya) xwe bikim bikevme nav wan hêta êvarê ez ê bi vir de herim û di vî alî de vegeerim.

Dibê, wextê diçe çawa qirêder rê bide bi vî milî leşa dide 'erdê wî milî leşa dide 'erdê, şeqa dî te tê hewqa... Êvarê tê ewka xwe de rûdine. Dibê, wusa bû kevçihilgir şî Tûraniya neman. Rabû 'Ebdilsiyabê Kuşê Horengê çî kir? Go:

-Tîzkim mîzkim rayê firîz kim, serê zilamê pîs kim, eke kuştina vî bi destê me be, ê deh hêzar sal dene he-yama Rostemê Zal de du sed salî hê nû 'insan kamil, balix dibû, nehsed sal, hêzar sal, hêfsed sal 'emir tikirin. Vêca neyar hewceyî neyar dibe. Em xwe hewaley mala Rostemê Zal nekin, ev îmdada me de newin ê kevçihilgir ji me bikne derba.

Dibê, rabû kaxizek nivîsand û hinek girî û hinek bi rezîlî, tê de nivîsand hewalê xwe gotin dibê, ji Rostemê Zal re birin. Dibê, wextê Rostem kaşiz xwend dibê, stêrka da çavê wî. Kêxuserê Bimbarek go:

-Xwadê mib' qurban wa stêrkê çavê te bike. Te kuştina Birzo sehî kir an ya Feremez hêta stêrkê ji çavê te hatin.

Go:

-Na wele, haj' te bixwîne.

Dibê, wextê xwend dibê, Kêxuserê Bimbarek jî giriya. Dan destê Gêwo. Dibê, Gêwo qîrek da dibê, sed xanî ço hat ji ber qîra wî. Go:

-De rabin em herin şerê wa.

Dibê, bitûnê Eyranê dibê:

-Tîti mîti avê Mehmûdiya,

Mekrê Mekremiya

'Elîkê bendewar

Payîz ço (çû) ma bihar

Sosin û beybûn

Û rihan û hendeke

Di mêrga de bûn çopal

Em ê werin ser hêkeyeta Rostemê Zal.

Felemend û rexş û xazî

Kunis ewe Rexşêbelek deranî

Miñes û gelweşin kirin

Zendikê pola rakutane nav milî

Gizuziyê pêrisiyê pê ve çêkirin.

Men im menan im

Men im cangîrê cihan im

Men milûkê qehreman im

Men im Rostemê Zal

Zal kuşê Qar

Qar kuşê Sem

Sem kuşê Mewliye

Mewliye kuşê Nebînuhî

Nebînuhî kuşê bavê ma Adem.

Li Rexşêbelek siwar bû metrê xwe xwend û bitûnê Ey-raniya dane pay. Dibê, wextê hatin çadirê Tûraniya li vir in û yê Eyraniya li vir in. Hele yek kuşik li vir e, ewa jî bir çadirê xwel' wî alî danîn. Dibê, serê şevqê hêta nivê şevê bû borbora Teymûno, ço hat nava çadira xwe de. Serê sibê çûka sibê nexwendibû derkete meydanê go:

-Bila bê şerê min Rostemê Zal!

Ê me'lûme wextê (ji) Rostemê Zal şer xwast nava Ey-raniya de bû zelzele dê weledê xwe xweyî nekir, berxê xwe neda mêşinê, xwe neda ser berxa xwe. Di dinyayê de hewqa hêrb Êranî, Tûraniya de çêbûn kesî nikaribû şer ji Rostemê Zal, Kêxuserê Bimbarek, Tûzênavzerşa, Gêwêguhderz bixwaze. Çimkî, na 'îşê ku sed û du sed û hêzar herne wa, hêta bi 'istekê bixwazin. Dibê go; "dêmek mirina me nêzik bûwe û ev pêlewan pêlewanekî zêde ye hêta ev şer ji Rostemê Zal xwendiyê." Kî jî bixwasta mecbûr bû ew kes here şerê wî. Dibê, wextê

siwar bû nava Eyraniya de bû zelzele go; "çawa yekî weke Rostemê Zal xel 'istekê sewaşê bike (şerê jê bixwaze)." Dibê, pîrek tema şîn girêdan, bû zûrzûrê wa zarokê xwe şîr nedana wa ji kerba Rostemê Zal. Dibê, wextê dageriyane meydanê dibê, destê xwe dane hevûdî, me'lûm e, 'ewirî teqle destê hev digirtin. Dibê, wextê milê wî hejand gob' Xwudanê şeva dibe roja tîne, roja dibe şeva tîne yek Xwudê ye. Heke vî hevqeka dî bida milê min ji dûvka min heta milê mi çi rav hebûn êb' destê wî ve biçû av. Roja ez ji nav lepê vî derêm, vege-rime malê ne îro ye, lê ema ez ê xweb' hîlê ji nav lepê wî xilas kim. Go:

-Herê Teymûno go, çira bavê Teymûn go, Xwudanê şeva dibe roja tîne, roja dibe şeva tîne yek Xwudê ye, 'emrê yazde ye nebûwe duwazde. Eke tu bûwa duwazdaw pazdaw bîst, di tu tewleta (dewlet) de kesî nikarû bi te re sewaşê bike. Ema, hêrba Rostemê Zal Xwudê neyne serê guşê çiya, guşê gune ne. Te yanîşî (bi şaşî) navê mi xwendibe ez ê herim bila yekîl' 'imsalê (hinkûfê) te were.

Go:

-B' Xwudanê şeva dibe roja tîne, roja dibe şeva tîne... Ew 'insanê bikeve nav lepê Teymûno ew nevegeriya ba jina xwe negote kuşê xwe kuşê wî nego babo. Ez ê vêga aşê hîdada li ser serê te dadime ez ê bikim ku çil metreyî li ber lingê Rexşêbelek bibe xedeq, ez ê tûra ewkê baêjme stûyê te, ez ê zincîrpêçê binê çadirê bikim.

Dibê, go:

-Derba xwe dawêşîne.

Go:

-Ez hatime vî 'imrî destê mi dar girtiye heta mi hêletê hêrbê çêkiriye mi 'ewilî gurza xwe nedaniye kesî. Kerem ke.

Dibê, Rostemê Zal ling lingekî berda dibê, ew gurzê hêft rîtil û niv rîtla mezorane bire ber hewalê kela mejî wî kir. Dibê, vêra 'emûdê berqilê lê da, vêra şûrê şîn lê da, vêra tasa merçalê beşa hilda dibê, kire derb û mîsal avête serê çiyayê bihîvê. Dibê, di neqaba wî û ewkê de dibê, ronahî nema. Belkî çil çon ax bire hewa derba wî. Dibê, go:

-'Insanê ji axê mi tu kirî ax.

Dibê, ser bû ronahî go:

-Herê Rostemê Zal, ez Xwudanê şeva dibe roja tîne, roja

dibe şeva tîne yek Xwudê ye. Ku nivê miha biharê kermêj gezekî li devêhê çî bidê ê çî zirar bigêjê, derba te hewqa zirar daye min. Xelqê digo derba Rostemê Zal kes nebîne, de dêna xwe bide birazyê xwe ez ê derba xwe deynim, derb xelq çawa datîniyê de.

Dibê, vêra derb ling lingekî re spî kir sivik kir dibê, ew gurzê neh rîtil û niv rîtla mazoranê hewaleyî kela mejiyê Rostem kir. Vêra 'amûdê barqilê lê da, vêra şûrê şîn lê da, vêra tasa merçalê beşa hilda hîvde şivkê pola ş' tasa merçalê şikandin kire şara bêjingê xiste stûyê Rostemê Zal. Dibê, xetê kotanê li ber sing singa hev vekirin, aş aşê mencenîqê ser serê hev dadan. Qulbane derba dor bê, herkî pêncî mîrkut vayê derba dorê pê singa hevdi dan yekî tib yekî nekir. Rostem go:

-Herê Teymûno!

Go:

-Libê, 'çira bavê Teymûno.

Go:

-Me hêq li xwe heye me hêq li va hêqwanê bin xwe de tune. Xema kerbendê ji mi re bavêje ez jî xema kerbendê şî te re bavêjim. Ya tê mi zincîrpêçê binê çadira xwe bikî yan ez ê te zincîrpêçê...

Go:

-Wele min ê ev bigotana ema di yaşê (salê, temenê) te de mi qêmîş nekir vê kelîmê şî te re bêjim.

Dibê, xema kerbendê avêtê û dibê, rikêb da hespê xwe. Wextê rikêb da hespê xwe çawa tu kelemperê bavêjî ser avê dibê, Rostem pey Teymûno heşîkî. Dibê, wextê heşîkî leqa kelehekî kevira bû weke çil çonî dibê, da ber singa xwe dibê, hawe lê rênd guyê hespê wî hejijyan l' xwe fîtilî. Go:

-Herê Rostemê Zal!

Go:

-Çîd' bêjî 'çira bavê Rostem.

Go:

-Wî kevirî rak wî keleyî ra'd neke neyne nex... Ez Teymûn im, tu dest bavêjî çiyayê hûdê ez ê te zincîrpêçê binê çadirê bikim.

Dibê, qederekê gîha dibê, bû xirxîra ewka wî dibê, hawe lê rênd ku xema kerbenda wî dike ku bibire. Go:

-Herê Rostem!

Go:

-Çid' bêjî.

Go:

-Ez Xwudanê şeva dibe roja tîne, roja dibe şeva tîne yek Xwudê ye. Tu çil salî di ser de bibî gava tu şûrê xwe hildî tu nizanî te çil cara mid' nava ava mifrûqo û pola de hildaye. Dev ji wî sin'etî berde ez ê te zincîrpêçê binê çadirê bikim.

Qederekî çu dibê, Teymûn bi aqilê xwe şewirî gob' Xwadê qismê mala Zalê Zêrîn ez bime ez yekî nakuşim, ez ê wa bêslêmîş bikim (xwedî bikim) ez ê qîmet bidime wa, ez ê hûrmeteke zehîf mezin bidime wa. Ema Rostem îro ez hêsirê binê çadirê bikim, e tu tişkî pê nekim Rostemê bime. Çimkî, Rostem tu car hêsirê binê çadira kesî nebûwe. Ê bibe kul û meraq pê re êşa elemê, ê bi wî derdî bimre here. Îca ez ê tişkî baêjme berê xel nebêjne hema Rostem ji nivê rê berda çu, bila here xel (xelk) nebêje Rostem hêsirê binê çadirê bû. Go:

-Herê Rostem!

Go:

-'Çira bavê Rostem.

Go:

-Tuj' ya mi bikî herba min û ya te ya du zaroka nîn e, em ê bi sala miha li ber hev bidin. Îja tuj' yan mi bikê em ê xema kerbendê ji hev sist bikin em ê herkes herne mala xwe.

Dilê xwe de go; "ew Xwudayê xistî dilê te ez b' qurbana wî Xwudayî bim." Go, çerqq kilîl lê da ji ber singa xwe vekir, wî jî vekir. Dibê, di nava Eyranîya de keyfxweşî çêbû heta hingê zuşîyan go, wa Rostem hêsirê binê çadirê dibe.

E çî sinc serê we bêşînim dibê, lê da di qismê Eyranîya jî heta bi Kêxuserê Bimbarek ewî hemî hêsirê binê çadirê kirin. Yê dibe binê çadirê jî yekî jî nakuje. Hemî rojê sê car goşt û birincê dide wa, bi şuştin û ewkê wa ewk dike.

Dibê, deng ji wê dê çu gihate bavê Birzo, kal' kîjan welatî bû. God' neqeba Eyranî û Tûranîya de şer derketiye, yek şexsekî tena Îranî, Tûranî hemî girtine, kuştine. Eyranî jî

teslîm kirine deh hezar 'insan hemî belîbaşê (giregirê) wa girtine hêsirê binê çadirê kirine û pay hat. Xel bi şev diraze, şev û roj xew jî bi wî re tune. Ka kengê here bigêje vî şernî. Dibê, wextê derkete hêfê lê rênd ku wa çadirek tenê li wir e, yê Tûranîya li wir in û yê Eyranîya li wir in. Dibê, wî jî çadira xwe li wir qurmiş kir (vegirt). Dibê, heta nivê şevê, nivê şevê nebûy dibê, Birzo di nava wê meydanê de çu bû borbora weke gamêşê hêç. Dibê, Teymûn di xew de razaye dibê, gazî kirîyê de, dibê:

-Çeko 'Arim, Reyso, Qoqî go, werin îşev em ê li ser mirîyê xwe bigrîn hê nemrî.

Go:

-Çawa?

Go:

-Roja ku evî des şer kirîye⁽¹¹⁾ mêra herb jê nexwastiye, jî êvarê ve yek ketiyêw nej' Tûranîya nej' Eyranîya ye. Îşev binê çadira xwe nekete vîqasî sawaşê dixwaze. Bi Xwadê roja em îdî Teymûno bibînin çiyê herbê vegere îro ye. Îja em ser bigrîn hê mirîye mel' ba me.⁽¹²⁾

Dibê, lê rênd ku va her çar dorê rûniştine digrîne îstirê⁽¹³⁾ wa diketin ser çavê wa. Dibê, ha kir go:

-Xêr e law!

Go:

-Wele hêl meselê mi ev e.

Go:

-Tiştekan nabe. Qey çîqa mo (mirov) mêr be ji mo mêtîr hene.

Dibê, wextê derket dibê, çone meydanê, destê xwe dane hevûdî her duwa. Destê hev teqilandin dibê, çawa di zêra bavê ser minzîna zêr qema destê her duwa bûwe yek. Dibê, Birzo go:

-B' Xwudanê şeva dibe roja tîne, roja dibe şeva tîne yek Xwudê ye, tiştê ez zanim xeyrî meya mil' diya vî negerîyaye û kitibê me dibêjin dibê, heta 'insan ji çilî nebore ji derba xwe nakeve ku ew kuşê mi be, ew bibe çî ez ê îllim deynim ser dezgê.

Go:

-Gurzê xwe deyne min.

[11] Dest bi serî kirîye

[12] Li ba me

[13] Hêsir

Go:

-Ez gurzê xwe nadeynime te, tê gurzê xwe deynî min.

Dibê, ew gurzê neh ritl û niv ritla mazoranê bie ber pe-ravê 'ezmana hewaley kêle mêji wî kir. Dibê, vêra amûdê biqî lê da, vêra şûrê şîn lê da, vêra tasa merçalê beja hilda... Hivde şifkê pola ş' tasa merçalê şikandin kire çara bêjîngê xiste stûyê wî de. Dibê, go:

-Zanî çî ye?

Go:

-Çî ye?

Ew bi xwe derba lê nade, dil nade lêde, nas dike lo. Zane ku ew pêlewan nej' va 'eşîra ye. Go:

-Ka em destê xwe xema kerbendê ji hev re bavêjin.

Dibê, dest avêtê wextê jîma xwe bilind kir, go:

-Ez karim Xwudanê şev û roja sond bixwim ku xeyrî meya mil' diya te negeriyaye.

Rahişte 'çengê wî ûl' ber zîn ber xwe danî û berê xwe da binê çadira Rostemê Zal. Dibê, wextê danî 'erdê çoka

xwe xiste sikî ku şûr bavêje stoyê bire. Go:

-Bavo mala xwe xira neke, bûk jî ji me ye zava jî ji me ye, ev jî nebyê te ye.

Hê nûka dibê bi hev hîsiyan, îcata xwe eşkere kirin kî kuşê kê ye, şî kuwe, çî mesele ye. Eyranî hatne mala xwe, Tûranî çone mala xwe û rehîmel' dê-bavê hîzira.

Agahiyên Din: Reşîdê Evdilkerîm ev çîroka, beriya 57-58 salan ji mirovên zane û şevbêrvan^[14] iyan girtiye. Reşîdê Evdilkerîm ji xeynî çîrokbêjiya xwe dengbêjekî hoste ye û di nav gel tê naskirin û 20-25 sal berî niha gellek band dagirtine.

Çavkanî: Reşîdê Evdilkerîm

(Ferdekî Mala Elî ye û bi eslê xwe Torî ye)

Temen: 71

Perwerdehî: Nexwende

Herêm: Gundê Hiseynî/Misircê/Êlih

Sal: 2012

[14] Kesên ku beşdarî sevbuhêrkan dibin.



GULAL

Ca beno ca çi nêbeno, yew gulal bena. Gulal rageray şî, va willay ez xo rê şona zewejina. Şî şî şî... raştê yew şûnê amey. Şûne vat:

- Gulaley gulale xatuney, şimik zerrey, rek-
rekiney ti şona kore?

Gulale vat:

- Willay ez xo rê şona zewejîna, şûne.

Şûne vat:

- Ti mi nêgina?

Gulal vat:

- Ez tu gîna. Roj ma bişehynê(bide pê ro) ti
mi pey çi kuwenê?

Şûne vat:

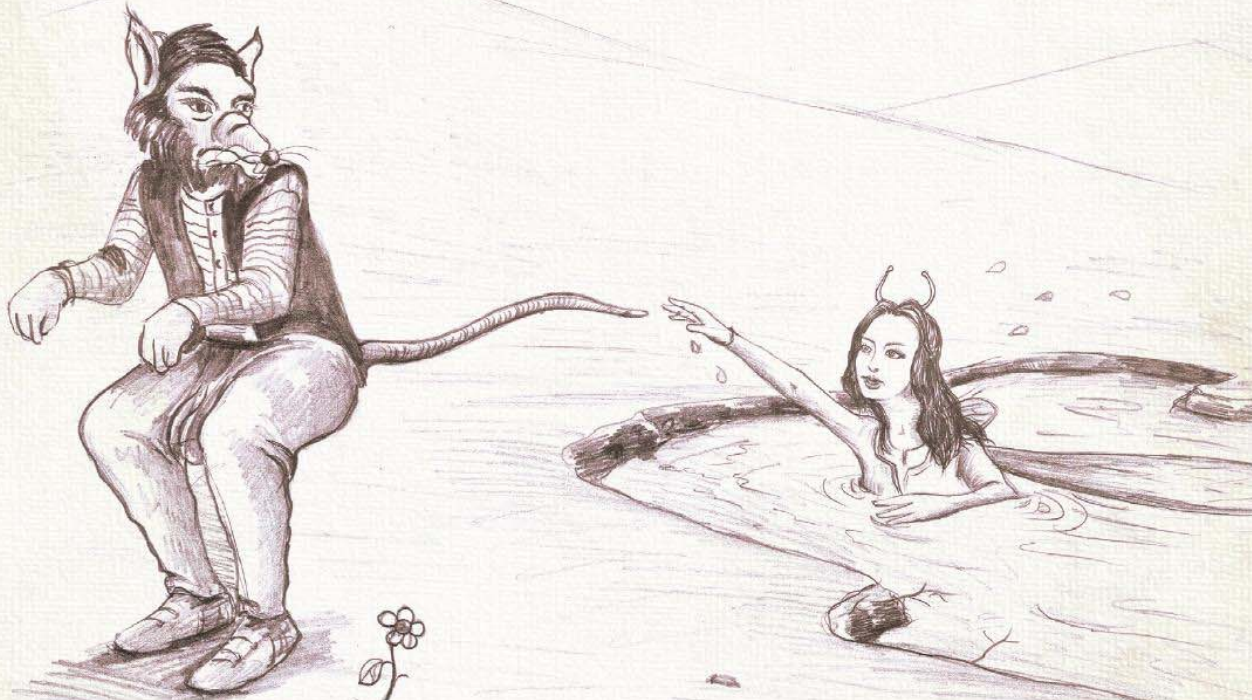
- Ez tu pey çîwa xo kuwena.

Gulal vat:

- Willay ez deyamîşî çîwa tu nêbena.

Zaf zamon tûy zamon şî, raştî yew citêr
amey. Citîr vat:

- Gulaley gulale xatuney, şimik zerrey, rek-
rekiney ti şona kore?



Gulal vat:

- Willay ez xo rê şona zewejîna, citîr.

Citîr vat:

- Ti min nêgina?

Gulal vate:

- Ez senî tu nêgîna, ez xo rê şona zewecîna. Roj ma bi-şehynê ti min pey çî kuwenê?

Citîr vat:

- Willay ez pey misasê xo tu kuwena.

Gulal vat:

- Willay ez deyamişî misasê tu nêbena.

Guale şî şî şî... raştî yew merre ameyî. Merre xo çenkeno qeyme. Merre vano:

- Gulaley gulale xatuney, şimik zerrey, rekrekeye ti şona kore?

Gulal vat:

- Willay ez xo rê şona zewejîna, merre.

Merre vat:

- Ti min nêgina?

Gulal vat:

- Ez tu gîna. Roj ma bişehynê ti min pey çî kuwenê?

Merre vate:

- Ez tu pey bûça xo, tu kuwena,

Gulal vat:

- Willay ez deyamişî buça tu bena.

Merre û gulale mare kerd. Gulale vana ma leymîn û lişin biyê, ma şîrê xo bişiwê. Merre va ha ma şîrê. Şonê şonê raştî yew ro yenî. Vonî willay ino ma rê qîm nêkeno. Şonê şonê raştî yew laya yenî. Vonî

willay ina laya zî ma rê qîm nêkena. Şonê şonê yew raştî simî herî ameyî. Awke debîya pir biya. Hih... Va ina ma rê besa û gulale tencireyî xo adir serna ki xo bişiwê. Dî ki yew espar, heway vayê yeno. Merre vazdeno vernîya esparê. Espar gemî estura xo kaşkeno û esture edilneno. Merre perseno; "ti kore şonî?"

Espar va:

Siçan axa, willay dewa Gulzone di veyve esto, ez şona

veyve.

Merre va:

Ez zî yena veyve. Ma pîya şîrê.

Espar û merre şonî, Gulal vanda merrê dona, vana: Helle vindi vindi,

Merre vano :

- Çi yo ?

Gulal va:

- Wextî ki ti ameyî. Mi rê tikî tirşî û yew kateyî guşt be-yarî.

Merre şono veyve, govende kaykeno. Tirşî onî ronên. Merre tirşî veno. Wextî wardeno. Tikî tirşî dekeno ha-konî xo, kate gîno xo feke ra keno û raymoneno. Raştî yew merdim yeno, tera perseno:

- Herro ti kore ra yenê, yew gulale tu vera nêbî. Cay ti raştî yew gulale nêameyî?

Merdim vano:

- Willaye yew gulale. Rinda rindonê bî, ponceyî pirdê de şîbî

Merre vano:

- Se bî?

Merdim vano:

- Dekewtî bî awka simî herê

Merre vazdeno vazdeno... Kate fekî ra kuweno. Xo çen keno çen keno hakî yî teli ra monenî dirênî û tirşik ri-şena. Yeno ki gulale zerrey awke da, tiro şona vecîna. Merre vano:

- Destî xo bîdi mirdeyî xo.

Gulale destî xo derg kena merre rê. Merre piro beno destî gulale tewşeno. Enê kaşko teber. Girmo dekweno awke. Wirdî piya tiru şonê vecînî û awka simî herê di xeqînê.

Çime: Hezoya HÛSÎ

Serrê aye: 67

Perwerdeyî: Nêwende

Herêm: Dewa Gulzan/Pîran/Amed

Serre: 2015



Wekî gelek neteweyên qedîm neteweya Kurd jî xwediye çandeke dewlemend a gelêrî ye. Yek ji van dewlemendiyan jî lîstikên li xêl/dawetan tên lîstin in. Hinek ji van lîstokan li ser bizariya/teqlîda tişteki tên nîşandan û xwediye peyamekî ne. Lîstokên bi vî şiklî rasterast dibin bingeha şanoya gelêrî ya Kurdan.

Arîstoteles ku ew mijara agahîdayîna zanîna şanoyê de feylesofê yekemîn e. Di pirtûka xwe ya bi navê "Poetîka" de derheqê derketina şanoyê de ev agahî daye: Şano, teqlîda hereketan e. Û şanoya yekemîn li Yewnan'a Kevin, di şahiyên berhevkirina tiriye nav rezan de derketiye holê. Dema tirî dihat berhevkirin ji bo ku bereketa mehsûlê zêde be, ayînek olî tê çêkirin û vê ayîne de oldar hawara xwe digihîjinin Dyonissos'ê ku Yezdanê Bereketê ye. Şanoyê, cara yekem ji teqlîda vê ayîna ji bo bereketa tirî hatiye lidarxistin de dest pê kiriye. Her wiha hemû şanoyên gelêrî jî di heman şiklî de derketine holê. Di şanoya gelêrî ya Kurdan de jî heman rewş heye. Di lîstikên ku tên lîstin de teqlîda tişteki heye û xwediye peyamekê ye, ango ne tenê ji bo bihorandina wextî tê lîstin bi lîstokê peyameke watedar jî derdikeve holê.

Di vê nivîsarê de em ê lîstikekeku li gundê Eynê ya girêdayî Sêrtê tên lîstin bidin nasîn. Gundê Eynê, girêdayî navçeya Dihê ye û gundê herî mezin ê Deşta Mişarê ye. Di vî gundî de edebiyata devkî hîna jî pir xurt e û zindî ye. Xêl û dawetên Eynê, wekî dawetên hemdem ji rêzê nabihorin. Govend û dîlan herdem banga yekitiyê, jiyîna bi hev re û mildana mil bi mil didin. Çi ciwan û çi kal, bi hev re wê çanda gelêrî didomînin û lîstikên ku kalan nîşanî wan dane, ew jî nîşanî nîfşên nû dikin. Navê lîstika ku em ê bidin nasîn "Kurtê Kelaşan" e. Beriya ku em zagon û awayê lîstikê vebêjin hinekî li ser navê vê lîstikê agahî bidin:

Kurt, navê çûkeki ye. Ev çûk bi xwarina goştî debara xwe dike. Navê wê yên Kurmancî li gorî herêman diguhere û

Li Gundê Eynê Şanoyeke Gelêrî: Kurtê Kelaşan

gelek navên wê hene: Sîqalk, keçelok, sîqalka gurî, kergez, kexxur, sîsark, sîsarîk, sîsyareka gurî, sîsalk. Navê latînî yê vê çûkê goştxwar Vultur monaehus e.

Kelaş, ji ber ku peyveke belave ye û pir tê zanîn bi kurtasî em dikarin bêjin laşê mirî ye ango kelax e. Bi Erebi jê re cesed tê gotin.

Belê navê vê lîstokê Kurtê Kelaşan e û awayê hereketên lîstokê û wateya ku dide jî girêdayî jiyana Kurtê Kelaşan e. Wekî tê zanîn û jorê jî hat diyarkirin, çûka kurt, kelaşan an jî lawirên zindî, bi taybetî jî lawirên bêparastin û zêf dixwe. Di jiyana lawiran de zagona bingehîn ew e ku yên bihêz, yên zêf dixwin. Di lîstokê de jî wateya bingehîn a peyamê ew e ku di jiyandê de divê mirov bihêz be, lê bihêzbûn bi tena serê kesekî nabe. Pêwîst e mirov bi mirovên din re têkiliyê deyne û hêza xwe bike yek. Bi vê wateyê ev lîstik tê lîstin û lîstikvanên Kurtê Kelaşanê hereketên wekî çûka kurtê dikin: Lîstikvan li ser çokên xwe li gorî rîtima muzîkê(erbane/dahol) êrîşî hevdu dikin û dixwazin goştê reqbên xwe jê vekin.

Di lîstika Kurtê Kelaşan de tişteki din ê balkêş jî ew e ku rasterast hem bi jiyana çûka kurtê ve hem jî bi hêviya jiyana xweş a bûk û zavê ve girêdayî ye. Di jiyana çûkên kurtê kelaşan de tenê yek hevjin heye. Ango nêr û mêyên kurtê kelaşan dibin ê hevdu û heya mirinê bi yekî din re têkiliyê danaynin. Ev lîstik dema tê lîstin vê wateya pîroz wekî peyamê didin bûk û zavê. Hêvî û pêşniyarê dikin ku bûk û zava ji hev re gelek baş bin wekî kurtê, tenê ew yên hev bin wekî kurtê, çav bernedû tu kesên din. Wekî kurtê, heya mirina bihêz bin û tu kes nikaribe goştên wan bixwe. Wekî kurtê...

Amadekar: Muhammed Hêja KAYRAN

Çavkanî: Sadullah KAYAR

Temen: 48

Herêm: Gundê Eynê/Dihê/Sêrt

HEWT BERANÎ

Mêrikêk est o. Hewt hebî beranê cê est ê. Berananê xo beno çerêneno. Şand deyno, o yeno kê, beranî nînê. Wurzeno şino; geyno, geyno, ayneno beranî biyê vinî. Şino geyno geyno vano beranî dizdan berdê. Şino cêk cenekêk vî-neno. Cenêke ra berananê xo perseno. Cenek vana:

- Berananê to filan kê berdo, ma dî hewt hebî beranî tendir bî.

Vano:

- Ez seyîn ca bikerî?

Cenek vana:

- Şo verê beyrê cê, te ra vac beranê mi to berdê, bid.

Mêrik şino. Şino wayirê kê vî-neno. Vano:

- Beranê mi to berdê, bid.

O vano:

- Mi nêberdê.

Mêrik vano:

- Mi dî, to berdê.

O vano:

- Mi nêberdê.

Mêrik vano:

- De bê sond biwan.

O vano:

- Temam, ez to rê sond wanena.

Mêrik vano:

- Bê sond biwan, ez to ra bawer bikerî.

O vano:

- Ez sond wanena, ti gere eno sondê mi ra bawer bikerê.

Mêrik vano:

- Temam, ez misliman nîya la ez o bawer bikerî.

O vano:

- Bi tewir, bi bibir, bi mishebê serkewir, xenimê mera nelivir, tifingkî wala li mi keve, merkî mirî li mi vede carkî beranê te nebirime, nexwarime. Mêrik te ra vano:

-To berdê, pewtê, werdê. To kerdo qelî(qawirme).

Mêrik ranê sond waneno. Oyk bawer keno, şino. Şino ranê a cenek vineno. Cenek vana:

- To çîrê beranî nêardê?

Mêrik vano:

- Mêrik sond wend, mi bawer kerd.

Cenek vana:

- To ra va se?

Vano mi ra va:

- Bi tewir, bi bibir, bi mishebê serkewir, xenimê mera nelivir, tifingkî wala li mi keve, merkî mirî li mi vede carkî beranê te nebirime, nexwarime.

Vana:

- La ê sondî, sondî bî to rê wendê?

Vano:

- Ye, la sondî bî, sondî henî seyîn bê?

Vana:

- Merkî mirî maro merdo û seyîn ceneno merdimî. Tifing veng bo seyîn gûneno merdimî? To çîrê sondanê cê ver vintertî?

Vano:

- Wala sond wend, mi bawer kerd û ez amîya. Henî kê xo de nişeno ro, fek te ra verdeno.

Arêkerdoxe: Zehra GULTEKÎN

Vatoxe: Naîma ALTÛN

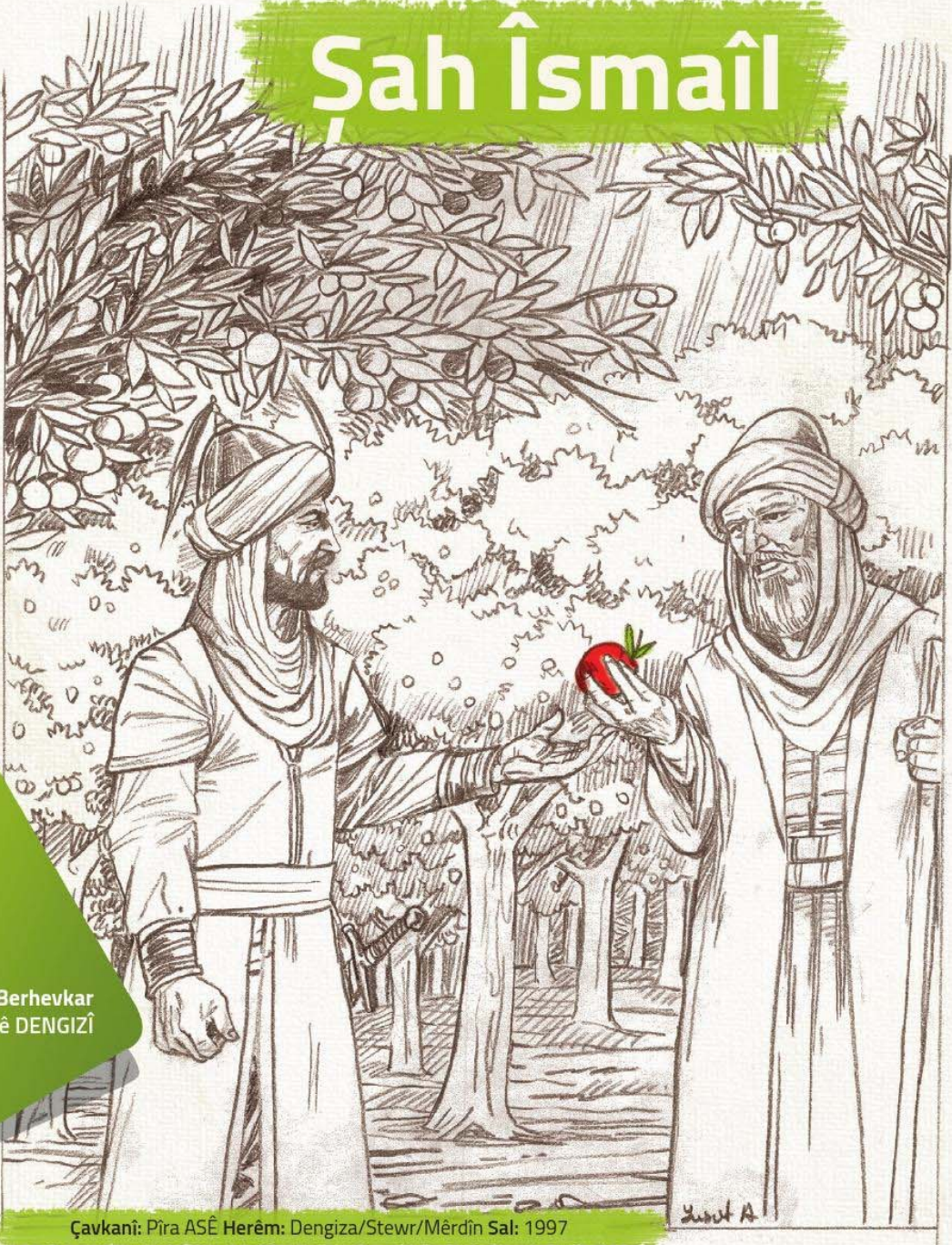
Serrê aye: 67

Ca: Kû/Pasor/AMED

Serre: 2015



Şah Îsmâîl



Berhevkar
Feratê DENGİZÎ

Çavkanî: Pîra ASÊ Herêm: Dengiza/Stewr/Mêrdîn Sal: 1997

Hebû, tune bû. Ji erd û asîman pê ve tişteke tune bû. Pê re dinya tije benîadem bû. Hebû padîşakî kordunde. Emrê wî pir mezin, lê bê zar û zêç. Ji xwe re ji bo bibe xwedî ewladekî li tixtor û dermanan digeriya. Rojekê li baxçeyê xwe, li bin siya darekê rûniştî li hale xwe difikirî û liberketî bû. Ji nedîtî ve sofiyek li ber peyda bû, rihspî, por weke pembo...Sêvek da padîşê û gotê:

- Vê sêvê bike du felqan. Nîvî tu, nîvê dinê jî bila xanima te bixwe! Qaşîkê wê jî bide hespa xwe! Wê Xwedê miradê te bike, lê ku zarok ji te re çêbû, bêyî min nav lê meke.

Û wenda bû.

Padîşa ecêb ma, lê gotin tev bi cih anîn. Zeman derbas bû, wehde hat, wehdê Xwedê. Xwedê lawek da padîşê û cenûyek hespa wî jî çêbû. Lawik mezin dibe. Xoce jê re girtin. Perwerde dît; perwerdeya ziman, edeb, şûr û mertal, rim û tîr û kevan... Lawik bû xort, emir jî panzdeh salî... Sofî nehat, law jî bênav. Padîşê miletê xwe da hev, xwarinek mezin danî û got ez ê nav li lawê xwe deynim. Di gurmîna şahiyê de Sofî got, "Selam û elêkim!" Dilê padîşê jê mabû, bi mirûzî gotê, "Tu li ku mayî heyra!" Sofî bi ken, kin birî:

- Navê lawik Şah Îsmail û navê cenûya wî jî Qemertay! Û dîsa wenda bû. Zeman ava ji kîsê xwezayê ye, diherike, derbas dibe. Rojekê Şah Îsmail ji xocê xwe re dibêje:

- Destûrê ji bavê min bistîne, ez ê herim nêçîrê, seyde. Bav destûrê dide. Şah Îsmail bi gelek nêçîrvanan re derdikeve nêçîrê. Şertê xwe jî datîne; "nêçîr di ber kê re derbas bibe bireve, ez ê serê wan jê kim." Adetê kevn e li welatê me. Nêçîra bi piranî wiha li dar dikeve; neçîrvan dibin xelekeke dorfireh û dikin qêrîn, deng pir derdixin(ji vê adetê re, ilim jî dema ku berf li erdê gelek be, dibêjin; hêle). Ji hay û wayê nêçîr radibe û dibeze. Mêrê çê wê wextê dertê holê û nêçîrê bi saxî zeft dike. Heya bê gotîneke wan jî heyê, dibêjin "Kî berde, dê bi derd e." Wê rojê sihûda wan li cî ye, xezalek radibe. Her kes ji tîrsa rihê xwe dike qêrîn û gazî. Xezal di ber lingê hespa Şah Îsmail re derbas dibe û direve. Şah Îsmail jî weke teyrê baz li dû... Ha vê derê, ha wê derê, dûr, nêzik, xezal dikeve bin konekî. Pîrekeke yextiyar ji bin kon dertê.

- Lawê min tu çi dixwazî ?

- Ez nêçîrvan im, pîrê, xezala min ket bin konê te!

- Na lawê min, ew ne xezal e. Qîza min Gulîzer e. Gulîzer,

Gulîzer were derve.

Bi banga pîrê, Gulîzer tê derve. Gava herdu hevdu dibînin, ne bi dilekî, bi heft dilan dilê wan dikeve hev û Şah Îsmail gêj dibe, dinya li dora wî digere û dibê "rep" û dikeve erdê. Hinek av li ser çavên wî dikin. Hişê wî tê serê wî. Dipeyivîn û hungulîskên xwe bi hev diguherînin. Şah Îsmail dibêje:

- Tu miraq neke, ez ê te ji bavê te bixwazim, li gorî adeta dinê.

Û vedigere malê. Çend rojan xwarinê naxwe, weke gêjan dimîne. Xoceyê wî li halê wî dipirse, ew jî dibêje hal û mesela min ev e û di dawîya peyva xwe de dibêje:

- Bila bavê min, Gulîzera qîza Şahê Ereba ji min re bixwaze.

Xoce meselê ji padîşê re dibêje. Padîşa du kesan dişîne cem Şahê Ereba, wî diezîmîne seraya xwe û qîza wî ji kurê xwe re dixwaze. Ew jî qebûl dike û dibêje:

- Hûn dest bi dawetê bikin. Piştî çil şev û çil rojên din werin bûka xwe bibin.

Û çawa vedigere malê, hema konê reş î erebî bar dike û tu li ku, bajarekî dinê li ku! Li wir Gulîzer dide kurê birê xwe û dawetêke dinê li dar dixê. Gulîzer qebûl nake. Şûşa jehrê li ber xwe datîne û dibêje; "Ku hûn ber bi min de werin ez ê jehrê vexwim!"

Em vegerin Şah Îsmail, haya wî ji bayê felekê tune ye, daweta wî jî her didome. Çil roj û çil şev diqede. Berborî (1) tîen ba konê Şahê Ereba, konê çî halê çî! Ne kon li dewsa xwe ne û ne jî Gulîzer. Bayekî gur tê û dewsa kon tevlihev... Şah Îsmail tê, wan deran qontrol dike. Kuçîkê agir ê dewsa konê bavê Gulîzer diqulibîne. Dinêre kaxîzek bi nivîs, nameyek... Gulîzer nivîsiye. Em diherin filan bajarî û ez li hêviya te me, ku tu min bixwazî were. Şah Îsmail û berboriyên xwe vedigerin malê. Şah Îsmail çekên xwe girêdide û destûrê ji bavê xwe dixwaze. Padîşa destûrê nade. Her çar deriyên bajarê xwe digire, nobedaran li ber datîne, lê Şah Îsmail qerara xwe daye, li Qemertay siwar e, ji lîngan heya serî, tev xwe bi çekan xemilandiye. Ji ber deriyekî vedikişê û tevî hespê xwe, xwe li wî deriyê dixê, derî dişkêne. Ji bajarê xwe dertê. Berê xwe dide oxirê û piştî xwe dide felekê... Dûr dihere, nêzik dihere, li qesrek gilover rast tê. Qesrek weke hêka spî û gilover. Derî û pacên wê jî tune ne. Şah Îsmail qozîyê qesrê xera dike, dinêre ku qizîyê xweşîk bi tena serê xwe lê rûniştî û çav bi girî ye. Şah Îsmail dibêje:

(1) Berbû/berbûk

- Çima tu digirî?

Qîzikê got:

- Ez negirîm wê kî bigirî.

Û domand:

- Heft birayê min çûne şerê hûtan, didu mirine. Pênc jî di tengahiyê de ne û tiştêk ji destê min nayê. Wê kî here hawara wan?

Şah Îsmaîl dibê tu rê nîşanî min bide, Xwedê mezin e, ka ku çi bibe? Qîzik rê nîşan didê û ew jî dimeşe. Dûr, nêzik, dibîne ku şerê hûtan û pênc bira... Westiyane, bêhna xwe vedidin. Şah Îsmaîl difikire, dibêje ez alîkarî wan bikim ew ê bêjin ev siwar ji me tirsîya. A rast ew e ku ez ê silava Xwedê bidim, kê bersiv da, silava min ve-gerand ez ê alîkariya wan bikim. Silav dide, pênc bira silava wî vedigerînin. Şah Îsmaîl ji wan re dibêje:

- Hûn bisekinin, ka hûn rûnên, îcar jî dora min e.

Serê Qemertay berdide û dikeve meydana herbê, dikeve qada şer. Gelek hûtan dikuje, serê wan difirîne, xwîn laşa dajo, herbê qezenc dike. Hûtan qir dike. Ew û pênc bira vedigerin qesra wan î wek hêkê. Bira dinêrin qozî-keke qesra wan hilweşiyaye, xera bûye, ditirsin. Şah Îsmaîl dibêje:

- Netirsin, min werê kiriye.

Çend rojan mêvanê wan dimîne. Ew jî dibên em ê xweha xwe bidin te, li te mahr bikin. Ew qebûl nake. Dibêje:

- Ez sozdarê Gulîzera qîza Şahê Ereba me. Kengî min ew anî, bi wî sozî ez ê xweha we jî bi emrê Xwedê bix-wazim. De ka bi destûra we, rîya filan bajarî rê min bidin.

Wî dibin serê du rîyan. Dibêjin:

- Rîyek a çûnûhatinê ye ya dinê jî ya çûnûnehatinê ye.

Şah Îsmaîl berê xwe dide ya diduya, ya çûnûnehatinê. De bê ka çi li pêşiyê ye. Qederekê dimeşe. Ez bêjim şeş roj, hûn bibêjin panzdeh roj, meşîya... Rastî mêrgekê hat. Serê Qemertay berdide mêrgê, wê diçêrîne û ew jî diçe bin şîya darekê. Demek kin dirêj derbas dibe. Xwediyê mêrgê tê. Bi awazê meydanê dixwîne, qaqibo dike:

- Lo! Lo! Ev kî ye? Ma ev mêrga bavê te ye, tu hespa xwe lê diçêrîni? Ev sedema şer e.

Şah Îsmaîl bersiv dide:

- Kafirbav, çêra meke, xebera nede! Were meydanê ka bê wê Xwedê bide kê?

Herdu xwe dikişînin hespa. Siwar dibin, şûr û mertalê xwe dikişînin û êrîşî hev dikin, weke gurên har. Heya

nîvro li ser hespa şer dikin. Şerê şûr û mertalan, şerê gurzan, ê rîman... Kes bi ser kesî naxe. Piştî nîvro bi navê dilfîzin. Heya ber êvarê. Dawiyê Şah Îsmaîl diqire. Xwediyê mêrgê bilind dike û li erdê dixwe, dikeve ser dilê wî, xencerê dide qirikê. Xwediyê mêrgê zûka sînga xwe vedike. Şah Îsmaîl dinêre ku ya bin pîrek e. Şah Îsmaîl dibêje:

- Wey xwelî li serê min be. Ji sibehê heya vê êvarê min bi kevneke jinê re şer dikir. Çawa ez Şah Îsmaîl bim û pî-rekek wiha li ber min bisekine. Û radibe, xencera xwe dixwe kalanê wê. Xwediyê mêrgê dibêje:

- Çavê xwe veke. Ez jî ne hindik im. Ez Perî me. Qîza Ristemê Zal im. Tu vê qesra hanê dibîni? Min ji serê kurê bavan, ji serê egîtên weke te lê kiriye. Tu dilê xwe bi xwe neşewitîne.

Şah Îsmaîl dibe mêvanê Periyê. Qederekê li balê dimîne. Dawiyê xatir dixwaze.

Perî dibêje:

- Min ahd kiriye, kî di şer de bi min bikaribe ez ê pê re bizewicim. Ez helaliya te me.

Şah Îsmaîl bersiv dide:

- Ez sozdarê Gulîzera qîza Şahê Ereba me. Heya ez wê neynim, ez nazewicim, zewac li min heram e.

Îzna xwe duçar dike û rê jê dipirse.

Perî:

- Tu li wî bajarî kesî nas dikî?

Ew dibêje:

- Na.

Perî dibêje:

- Wiha nabe. Ez te bi tenê bernadim. Ez ê bi te re werim.

Şah Îsmaîl qebûl dike. Bi hev re dikevin rê. Ha li vir ha li wir, digihên bajarê Şahê Ereba.

Perî dibêje:

- Em herin ku?

Şah Îsmaîl:

- Em ê serê Qemertay berdin, ew serê xwe li deriyê kê bixe, em mêvanê wî ne.

Qederekê li nava bajêr digerin. Qemertay kuça tevlihev dike, diçe li ber deriyê xaniyekî xerabe disekine û serê xwe li derî dixwe. Mal a pîrikeke yextiyar û bêkes e.

Şah Îsmaîl dipirse:

- Pîrê! Ma tu mêvanan dihewîni?

- Kurê min, welehî çiyê min tune ye.

Şah Îsmaîl zêrekî didiyê. Pîrê wan bi mêvanî qebûl dike. Çi ji wan re çê dike. Rûdinên. Gurmîniya dengê defê ye. Dengê dawetê bajêr hiltîne.

Şah Îsmaîl dipirse:

- Pîrê! Ev dengê daweta kê ye?

- Ev dengê daweta Gulîzera qîza Şahê Ereba ye. Dane pismamê wê, lê ew pismamê xwe qebûl nake. Şûşa jehrê li ber xwe daniye, dibêje ku hûn nêzîkî min bibin ez ê jehrê vexwim. Niha rewş wiha ye û ew ê bi zorê wê bikin bûk.

Şah Îsmaîl, dibê:

- Pîrê ji te re zêrekî û here sûkê satilek mast bikire.

Pîrê satila mast tîne, Şah Îsmaîl hungulîska xwe dixê nav tasek mast, dide pîrê. Dibêje bibe ji Gulîzerê re, yan bila mast bixwe yan jî tiliya xwe di nav mast de bigerîne. Pîrê weke wî dike. Gulîzerê rewşê fêhm dike. Ji pîrê dipirse:

- Xwediyê hungulîskê li ku ye?

- Li mala min e.

- Bêjiyê, bila îşev xwe bigihîne min.

- Baş e.

Pîrê tê cem Şah Îsmaîl, weziyetê dide fêmkirin. Şah Îsmaîl zêrekî dinê dide pîrê, dibêje:

- Here ji sûkê qatik cilê pîrekan ji min re bikire.

Pîrê cilan dikire. Şah Îsmaîl dibêje:

- Pîrê, here bibêje bila Gulîzerê zewacê qebûl bike.

Bavê Gulîzerê jî ilam kiriye ku kî qîza wî ji bo zewacê qanih bike ew ê barek zêr bidê. Pîrê xebera Şah Îsmaîl digihîne Gulîzerê û barek zêrê xwe distîne. Şah Îsmaîl cilên pîrekan li xwe dike û dikeve nav berbûriyên bûkê û dikeve oda bûkê, binê sedirê. Şev digere, berbûrî belav dibin, zava tê oda bûkê. Ji Gulîzerê tasek av dixwaze. Gulîzerê avê tîne, zava heya Xwedê dayê bi şid şiqamekê li Gulîzerê dixê, Gulîzerê dibêje:

- Wey mêro!. . Bi hesreta ku riya dûr nêzîk bûye, tu bi derba Şah Îsmaîl herî!

Bi wê gotinê Şah Îsmaîl ji bin sedirê dertê, şûr li serê zavê dixê difirîne û bi destê Gulîzerê digire dertê derve.

Perî, tevî hespan li pişt xênî li hêviya wan e. Bi ser hespan dikevin û di nav şevê de berê xwe didin welatê xwe. Lingo bi qurban. Qederekê diherin, dibetilin, xewa wan tê. Perî nobedar dimîne û Şah Îsmaîl serê xwe datîne ser çoka Gulîzerê û serî dixê xewê. Demek derbas dibe,

leşkerên bavê Gulîzerê bi dû wan ketine, digihên wan. Perî bi tenê bi wan re dikeve şer. Gelek leşkeran dikuje, herb dirêj dibe. Gulîzerê digirî, hêstirên wê dikevin ser rûyê Şah Îsmaîl û ew bi xwe dihesê. Dinêre ku çî ferman e! Zûka bi ser Qemertay dikeve û êrîş dike. Gelek leşkeran dikujin. Paşê leşkerên bavê Gulîzerê qada şer dihêlin û direvin. Ew jî dikevin rê û tîn qonaxa Periyê, qederekê jî li wir dimînin, paşê tîn ba her pênc bira û xweha wan jî bi xwe re radikin û tîne bajarê Şah Îsmaîl. Berî ku têkevin nav bajêr, Şah Îsmaîl xeberê ji bavê xwe re dişîne, dibêje:

- Bila bê hersê bûkên xwe bibîne.

Bavê wî tê pêşiya wan, kurê xwe himbêz dike, pîroz dike û qesrekê ji wan re hazir dike, di pey re diya Şah Îsmaîl jî diçe bûkên xwe dibîne û tê ji padîşê, ji bavê Şah Îsmaîl re dibêje:

- Weleh bûkên me zaf xweşik in, encex liyaqî te ne!

Dilê padîşê xera dibe, kurê xwe Şah Îsmaîl teslîmî celad dike, dibêje:

- Bibe derveyî bajêr wî bikuje û cilên wî yên bixwîn ji min re bîne.

Li derveyî bajêr Şah Îsmaîl ji celad re dibêje:

- Tu yê çima min bikujî? Hey bavê min fahş bûye, xurîfiye, li min hatiye xezebê! A ji te re çend zêr, hinek teyr û teba bikuje, xwîna wan li cilê min bixe û bibe ji bavê min re.

Celad qebûl dike, çend teba û hinek heywanan jî dikuje. Xwîna wan di kurtikê Şah Îsmaîl dide, kurtik bi xwe re hiltîne, lê çavê Şah Îsmaîl jî serê wî derdixê. Çavê rastê dixê berîka wî ya çepê, çavê wî yî çepê jî dixê berîka wî ya rastê û wî datîne bin darekê û dere. Wexta ku hêvî nemire, rih ji bedenê derneyê, cardin jî tîn. Çima du kevok nayên ser wê darê! Û bi hev re dipeyivin:

- Tu dizanî çawa çavên vî însanî rihet dibe?

- Çawa?

- Niha em ê bifirin. Wê du heb perikên me bikevin. Ev însan rahêje periyekî me di dewsa çavê rastê bide û çav ji berîka xwe ya çepê derxe, perê di wî jî bide û çav têxe dewse. Periyên din jî di dewsa çavê çepê bide û çav ji berîka rastê derxe û perî tê bide û têxe dewse. Ew ê her du çavên wî jî spîsax bibin.

Wiha dibêjin û difirin. Ev jî qismet e. Şah Îsmaîl zimanê wan fêhm dike û kevokê çawa gotiye werê dike; çav spîsax! Berê xwe dide bajarê bav.

Em vegerin bajêr. Bavê Şah Îsmail xeberê ji hersê bûkên xwe re dişîne. Dibê: "hûn bi min re dizewicin, bizewicin. An na ez ê we hersêyan jî bikujim." Hersê jî qebûl nakin û qîza Ristemê Zal, Perî herbê li dar dixê. Qederekê şer dike, gelek leşkerên bavê Şah Îsmail dikuje. Di vê xirecîrê de Şah Îsmail tê bajarê bavê xwe û dibe rênçberê axayekî dewlemend. Rojekê rênçber jî axayê xwe di-
pirse:

- Gelo ev çi şer e?

Axa dibêje:

- Ev şerê bavê Şah Îsmail û bûkên wî ne. Meselê jî serî heya binî jê re dibêje:

- Lawo, wele wî şerî em qelandin. Hersê bûk dibêjin "Em dimirin û gotina padîşê qebûl nakin." Perî însanê me tev kuştin. Serê malê em egîdekî dişînin şer û kî dihere ve-nagere! Rênçber dibêje:

- Ez ê herim şerê Perî.

Hespekî û şûrekî jê re tînin. Ji sibehê heya nîvro şer dikin. Nîvro her kes dihere malê. Perî jî tê û ji Gulîzerê re dibêje:

- Îro şerê çavşeqet hatiye şerê min. Derbên wî weke yê Şah Îsmail in.

Gulîzer remlê davêje û dibêje:

- Eman! Tu wî nekuji, ew Şah Îsmail e.

Ji nîvro pê ve şer dîsa dest pê dike. Herkes dibêje wê rênçber Perî bikuje. Di bêhnvedana nîvro de rênçber hesp û şûrê Şah Îsmail dixwaze û dibêje:

- Ez ê Periyê sax bigirim.

Padîşa dibêje:

- Kesî heya niha bi Periyê re ewqas dirêj şer nekiribû. Padîşê hêviya xwe bi rênçber ve girêdaye. Di şerê piştî nîvro de rewş wiha dibe; Perî û rênçber çend derba davêjin hev û meselê bi hev didin fêmkirin. Rênçber yanî Şah Îsmail, bi dizî di guhê Perî de dibêje:

- Ez ê te sax bigirim. Bibim ba bavê xwe. Ew ê li dora te here were û bibêje; "te gelek leşkerê min kuştine, çi misteheqî te ye?" Û wê çaxê tê serê wî bifirînî.

Perî qebûl dike. Hinekî din şer dikin û rênçber wê sax digire û dibe qesra padîşê. Wek ku gotibûn, Şah Îsmail şûr dide Periyê û Perî serê padîşayê bêbext û bêûjdan difirîne. Şah Îsmail li dewsê dibe padîşê. Jiyanê xweş jî nû de ava dikin.

Li hawir kulîlk vebûn av çû dara,

Silav dan payiz û biharan,

Ew gihan meqsed û qîrara,

Rihme li dé û bavê guhdaran,

Ew gihan miradê xwe

De ka em herin malên xwe.



KAYÊ ÇÛNÇUWAYÎ



Arêkerdax: Deniz MAYA

Çime: Mehmet MAYA

Serrê aye: 58

Perwerdeyî: Wende

Herêm: Hênî/Amed

Pê yew çonç, yew çuwa û pê di heb kerrayan kay beno.

Çonç: Nizdî vîst û ponc-hîris cm o. Wurd kiştê ey tuj kerde yo, hezey tîr.

Çuwa: Çuwa zî nizdî yew mêtro ya, biney çonçî ra qalinêr a.

Eno kay en toy pê di tenan kay beno, la çêher-ponc ten zî bibî pê kay beno û hîna weş kay beno.

Hêl: Cayo ke di heb kerra ronîyeno, nameyê ucaî yo.

Agoney: Des-dades mêtro hêlî ra wet, cayo ke kê çonç vera vîndenî. Armancê agoneyî çonç hawa ra tepîştîş yan zî kê hawa ra nête-pîşt çonç ginena erdî rê kê çonç erdî ra gêni û zereyê hêlî de kê donî çuwayî rê.

Kay Senîwa Kay Beno?

Kê di heb kerrayan hendeyê dergoneyê çonçî yewbînanî ra dûr ronênî û çonçê xo ser ronênî, çuwayê xo dekenî binê çonçî ra û erzenî qayme çuwa donî piro hetanî ke quwet kê est o, kê çonç erzenî dûr. O ke ha agoneyî de yo. Çonç hawa ra tepîşeno. Eşka hawa ra tepîş, kê şîni agoney, ê zî yenî hêlî(Yan zî o ke hawa ra tepîşeno). Eger nêeşka hawa ra tepîş çonç erdî ra gêno, kê zî çuwayê xo mîyon kerraya hêlî de ronênî.

Agoney çonç gêno, mîyonê hêlî de verdeno çuwayî rê eger çonç mîyon hêlî de gina çuwayî rê reyna kê pis benî(pisbîyayîş) şîni agoney, ê zî yenî hêlî.

Eno qayde tim dewr beno, kayê kê dewam kenno. Hetanî ke, kê betalîyayî yan zî kê ey ra aciz bibî kê kay kenî.

Bal: Eno kay hetê Pîranî de zî kay beno ucaî de nameyê ey Çemçîkçûwa yo.

DAMÎRÎ

Cayê bi cayê çinîbî. Di gedeyî seyê estî bî û damîrî yini rahes nêkardîne. Weleyê adîrî pewtinê danî sey û gedeyonê xo rê zî non pewtinê. Inê seyê wextî xo no zafînê gewî de vîyarnenî.

Yew roj hinê nêşînî xo tepişê û weyşaneyî ra(gistê) bermenî, ay wext zerey monga yînê rê heli-na(veşena) vona: "Şîma çîrê bermenî?" Vonê: "Hal û mesala ina wa yo damîrîya ma, ma rê rind nîya û ma ra hes nêkena. Gedeyonê xo rê non pewcena la ma rê weley adîrê pewcena inê samedî ra ma zaf weyşonî." Monga vona: "Mebermî! Bêrê inê qapaxî hewanî (biwedernî) zere de tewir tewir wer esto, çewî ra mevacî, bigîrê borê, xo mird bikê." Gedeyî seyê xo mird kenî, qapaxê sar nenî ke wa kes nêweyno.

Damîrê ewnina ke gedeyî seyê roj bi roj viraziyenê, benî rindek û gedeyê aye zî her roj peyser şonê ay samedî ra hinê non pewcena, dana seyû û wele zi pewcena dana gedeyonê xo. Ewnina ke nêbeno hema ra zî gedeyê yay apey şonê(şehtîni). Şik dekûwena zereyê damîrê, fikriyena û vona: "Inê gûre de yew çewteyê esta. Ez her çî pewcena dana gedeyonî xo la gedeyî mi her roj şehtîni, bêrûçîk benî. Çîrê ina-wa beno?"

Yew rojê kenaya xo zî seyanê dima erşawena gawanê, vona: "Keynaya mi hey şo biewnî inê seyê gewî de se kenê? Çî wenî sekenê?" Keyna vateyê maya xo kena û seyone dima şona gew û yîne ra ewnina keyneke eke seyê gewî de yew qepaxî wedernenî(hewanenî) wer wenî. Yena keye vana; "dayê, hal û mesal inawa yo." Damîrê bûnder bena ke înanê gewî de çî wenî.

Yew roj xo zûrî ra nêweş finena. Vona: "Mi hewn diyo ke, eke goyna monga mi ra bisawa ez ay wext weş bena." Inê samedî ra ma gonî monga sere birnî. Ti ra pey seyê şonî monga het vonî; hal û mesala inawa yo. Damîrê, to sere birnena û barmenî. Monga vona: "Mebermenî! Ez goştê xo yini rê tal, şîma rê şîrin kena. Şîma mirdeyê xo goştî borênê. Kateyonê mi zî berênî filan ca de dekinê binê herî. Kom wextî ke çewres roj viyart kateyê mi şîma rê benî qût û qûmaş. Şîma mirda xo cilonê piray girinê, ti ra pey şîma wazeni şêrê kam ca şêrênî."

Çime: Îbrahîm BÎRTANE

Serrê aye: 60

Herêm: Kormîg/Pîran/Amed

Serre: 2013

Arêkerdoxe
Lorîn ZAZA





Arêkerdax
Zerweş ESNAW

BIRAYO AQIL Û BIRAYO DELÛ

Di birayî estî bî. Yew aqil bi yew delû bi Û yew zî maya jin ê extîyar bî. Birayo aqil wur roj şono manga ver. Yew roj birayo delû ra vano;

- Eyro zî ti şo manga ver.

Birayo delû ay roj manga girewt şî yaban. Mangayî pabeyê yew zinarî vera day. Û vano;

- Zinar!

Seba ki veng yeno tewa zinar zî vano; zinar! (Semedo ke veng tewa yeno delû vano qey zinar ey reyde qalî keno.)

Delû vano;

- Manga pabeyê to ya.

Mangayî pabeyê zinarî vera da ame keye. Birayo aqil vano;

- To manga se kerdî?

Vano;

-Min pabeyê zinarî vera da.

Birayo aqilî zî vano;

-La kutikî biwerî?

Delû vano;

-Seki biwerî ez heqê xo kutikan ra gêna. Delû şono ki kutikan manga werda. Û serebê kutikan ser neno. Yew mêrdek vano;

-Ay çî yo law law, ay çî yo?

Delû vano;

-Kutikan mangaya min werda ez heqê xo kutikan ra gêna.

Mêrdek lajekê delûyî ra vano;

-Qamişê kutikan mebi ez cirmê to dena. Delû pereyanê xo gêno şono keye. Birayê jey vano;

- To kure ra inê pereyî ardî?

Delû vano;

-Kutikan mangaya ma werda ez şîya min zinarî ra heqê



xo girewto.

Birayo aqil vano;

-To seni hawa pereyî girewtî?

Vano; min da piro, da piro Zinar zî pereyî min rê vistî.

Birayo aqil delûyî ra vano;

-Birayê min eyro ti marda ma het bimani, marda ma qeyta biki. Ez wur roj maya ma şuwena, ti zî eyro bişuwi. Birayo aqil şono cayna, yeno ki delû awa keldaya maya xo ra kerda, maya jinî merda. Û cili miyanî naya, xiyari taş kerda ja fekenaya. Aqil vano;

-Birayê min to eyro se kerd?

Delû vano;

-Min eyro ja şito hanike cil de ya, xiyar wena.

Birayo aqil şono ki vînenno delû ja kişta, cili miyanî naya.

Vano;

-Birayê min to maya ma kişta.

Aqil vano;

-Birayê min ez şona tirbi kenena ti zî berî veji maya ma ser ni, biyeri ma deki tirbi û ma şîrî. Delû berî vejeno maya xo berî ser neno, xo dima kaş keno, tikê ca şono xo ra pey ewnîyeno maya jey berî ser ro çinî ya. Tadiyeno şono yew pîrika şarî rayirî de şona. Deno piro ja kişeno, berî ser neno, beno mezal. Birayo aqil ewnîyeno, vano;

-Bêmirad to pîrika şarî kişta.

Delû vano;

-Ez ewnîyaya maya ma berî ser ra remaya ki şona. Min ja kişt berî ser na ardi.

Û aqil vano;

-Biyari, hema lezi ma deki tirbi, wa yew ma nêvîno, ma biremî. Û berê xo gênî remenî, ay dewe ra şonî. Şonî şonî şewi bena û serd bena. Û berê xo zî gênî şonî dari ser. Şewi tayê mêrdimî yenî binê dari. Nê kerwan î. Inê xo rê şamî hedirnenî û ronîşenî. Hêdikî biwerî eno bêmirado. Delû vano;

-Birayê min gîyê min yeno willa.

Aqil vano;

-Birayê min şar binê ma de yo, gîyê xo meki.

Delû vano;

-Willa ez kena. Vano; Tir tir tir keno.

Kerwanî ewnîyenî vanî; panka ya, voyri(vewre) varena.

Nara delû vano;

-Mîza min yena, ez nara mîza xo kena. Şîr şîr mîza xo keno.

Kerwanî vanî; Wîî panka ya, varan vareno. Delû vano;

-Ez na ray berî vera dena. Berî vera deno.

Ber vano;

-Req req kuweno. Kerwan remeno. Delû xo anceno şamî ser şamîya kerwanî weno, xo mird keno. Kerwanî tedi tédima kewtî remayî. Ayanan(înan) ra yew cesaretin o, tadiyeno yeno, vîno ki ay çî kewto. Lajeko delû zîwanê ay kerwanî dera keno û hêdî kerwan remeno şono, vano; Lel lel lel. Û pêro tereyde tersenî remenî ina ray. Birayo aqil vano;

-Birayê bê ma xo rê şêrî cayêki de şiwaneyî biki. Şonî yew axayî hetî. Şonê pesdê axayî ver. Birayo aqil wur roj wur roj şono pesî ver. No delû zî rojêki şono pesî ver, hemîni kişeno dekeno axûrî. Yew kel maneno, yew ewrişî keli ver di besteno. Aqil vano;

-Birayê min bê ma biremî. Û şonî axayî ra pereyanê xo gênî. Û delû axayî ra vano;

-Min rê vêşî bidi.

Axa vano;

-Qey?

Vano;

-Min di hebî, di hebî leşî wegirewtî.

Axa vano;

-Qey çî di hebî di hebî leşî?

Birayo aqil vano;

-Ma ki şîyî royî ver ê di hebî di hebî wegirewtî berdî ay kişta royî. Û pereyanê xo gênî şonî şonî yew royî ver di vîndenî. Cenîya axayî şona axûrî ra ewnîyena ki pesî pêro kişto, visto axûr. Delû royî ver di ronîşeno, xo rê qûmî di kay keno, çalikî virazeno. Birayo aqil vano;

-Birayê min biewni wayîrê heywanan yeno kayê xo vera di ma biremî.

Delû vano;

-Willa ez qamişê şima nêbena, şima yewbînan bikuwî, kam çalikanê min birijno ez ay kişena. Û axa yeno êy û birayo aqil pêresenî yewbînan kuwenî kuwenî, birayo aqil ewnîyeno ki zorê jey şono axayî nusko deno çalikanê delûyî ser, çalikê jey rijiyenî. Û delû deno piro axayî kişeno. Û birayî wardenî remenî şonî. Ma ra zurî ellayî ra raşt.


Çime: Şerîfa AKTAY

Serrê aye: 54

Perwerdeyî: Nêwende

Herêm: Basref/Gêl/Amed

Serre: 2013

A woman wearing a blue jacket, a patterned skirt, and a grey knit hat is cooking in a large metal pot over an open fire. She is using a wooden spoon to stir the contents of the pot. The background shows a field with a chain-link fence and some trees under a clear blue sky.

Îro bi bikaranîna teknolojiyê gellek tiştên di demsala havînê û di demsalên din de peyda dibin bi hêsanî ji bo demsala zivistanê tèn veşartin, lê beriya teknolojiyê û hîn niha jî li herêma Licê dîsa metodên berê tèn bikaranîn. Beriya teknoloji bikeve gundan gellek amadehî ji bo şert û mercên dijwar ên zivistanê dihatin kirin.

PÊŞWAZIYA ZIVISTANÊ

Amadekar
Sevgul ŞAŞMAZ

Îro bi bikaranîna teknolojiyê gellek tiştên di demsala havînê û di demsalên din de peyda dibin bi hêsanî ji bo demsala zivistanê tîn veşartin, lê beriya teknolojiyê û hîn niha jî li herêma Licê dîsa metodên berê tîn bikaranîn. Beriya teknoloji bikeve gundan gellek amadehî ji bo şert û mercên dijwar ên zivistanê dihatin kirin, ev amadehî di meha payîza ewil de dest pê dikir û heta meha dawî didomiya. Em ê bi vê berhevkarîyê çend ji van amadehiyên zivistanê yên herêma Licê bi we re par ve bikin.

Birrîna Şehîreyê

Karê yekemîn birrîna şehîreyê bû. Gava payîz dihat me di meha ewil de dest bi birrîna şehîreyê dikir. Birrîn bi alîkariya cîranan dihat kirin. Ji bo ku cîran tev dibûn yek, birrîn dor bi dor dihat kirin. Gava dora me dihat, di serî de me tûrek ardê xwe dianî û diwêt⁽¹⁾. Me her roj teştêk hevîrê xwe çêdikir. Gava dora me dihat me di nimêja sibê de hevîrê xwe çêdikir. Me oberiya⁽²⁾ xwe radixist. Cîranên me yek bi yek piştê nimêjê dihatin. Pêşî destên xwe dişûştin û destmalên ku bi cawê hatibû çêkirin bi wan destên xwe ziwa dikirin û rûdiniştin ber hevîrê xwe. Her yekê ji bo ku ciyê xwe diyar bike hinek şehîreyê dibirî û diçû mala xwe ji bo ku taştêya zarokên xwe amade bikin. Demek şûnde dîsa dihatin wê mala ku lê şehîre dihat birrîn. Me dest bi birrîna şehîreyê dikir ji bo ku şehîre bi hev ve nezeliqe me şehîreya xwe radixist heta ku ziwa bibe. Ev karê me sê çar rojan didomiya qasî ku pêdiviya wê malê, me şehîre dibirî. Gava me şehîreya xwe dibirî, me ji hev re çirok an jî meselok vedigotin. Kesên ku dengên wan xweş bûn ji me re kilam digotin. Roja dawî ku êdî şehîreya wê malê diqediya xwediya malê ji bo cîranên xwe yên ku hatine û alîkariya wê kirine ji bo wan danû çêdikir an jî nok şor dikirin. Ev tişt ji bo ku cîranên xwe bi dilxweşî ji mala xwe bi rê bike dihat kirin. Heta ku şehîreya hemû cîranan biqediya ev tişt di malan de didomiya.

Kelandina Genimî

Paşê dor dihat li ser kelandina gênim. Me genimê xwe dikeland ji bo ku savarê çêkin. Di serî de li gor pêdiviya malan genim dihat amadekirin ji bo hinek malan welçekê ango çar teneke ji bo hinek malan jî du welçek ango heşt teneke genim dihat stendin. Pêşî du kuçik dihat çikirin sîtilên xwe yên ku me tije av dikir dida ser



kuçikan û agirê xwe pê dixist. Heta ku genimê me bipijiyê me genimên xwe dikeland. Gava ku genimên me çêdibûn me cawê xwe dixist nav mekebê⁽³⁾ û dora wî didirût, bi alîkariya kevîra xwe genimên xwe dixist nav mekebê ji bo ku bê nislandin.⁽⁴⁾ Genimên me heta ku binisiliya em diçûn li ser xanî me palasên xwe radixistin. Me genimê ku di nav mekebê de nisilbû me dixist nav teştan û dibir li ser xanî radixist. Ên ku di bin mekebê de diman jî me ji bo zarokan dixist nav sênîyeke biçûk û me dida ber zarokan. Heta ku genimê me ziwa bibûna li ser xanî dima gava ku ziwa dibû, me dest bi kutandina gênim dikir. Cirna taxê he bû. Mêrên taxê dibûn yek dest bi kutandina gênim dikir. Qasî ku diket di nav cîrnê dixistin nav cîrnê û bi destiyaan dikutand. Heta ku kutandina gênim biqediya ev car me palasên xwe dibirin li ser xanî radixistin û me bi bêjîngê li ba dikir ku sivilên⁽⁵⁾ wî der kevin. Genim êdî ji bo hêrandinê amade dibû. Destara taxê jî he bû. Dîsa cîran dibûn yek û dest bi hêrandina gênim dikirin. Heta ku genimê me biqediya dihat hêrandin. Ev car, dor dihat ji hev cudakirina savarê. Me bi bêjîngan savarê xwe ji hev cuda dikir. Savara gir, savara navîn ji bo qisirê, hûrikên kufteyan û teftî⁽⁶⁾ ji hev dihat cudakirin. Tûrên me yên caw he bûn. Me savarên ku cuda kiribûn yek bi yek dixist nav tûrên xwe. Karên me yên çêkirina savarê jî wisa diqediya.

Çûyîna Ser Rezan

Karekî me yê dora din jî çûyîna ser rezan bûn. Beriya çû-

(1) Moxilkirin.

(2) Cawê mezin ê spî ê ku li ser şehîre tê birrîn.

(3) Alava ku ji şivên zirav ên ter ji bo parastina nan û xwarinê tê çêkirin. Sepeta pîrkan.

(4) Nizilandin.

(5) Qasîlên genimî

(6) Cureyeke danî.



yîna ser rezan em diçûn gûzên xwe diweşandin. Em deh rojan di nav weşandina gûzan de diman. Me gûzên xwe dianîn malê û me gûzên xwe radixistin ji bo ku ziwa bibin. Gava gûzên me ziwa dibûn me dest bi şikandina gûzan dikir. Gava şikandina gûzan diqediya me hinek av lê direşand ji bo ku nerm bibin û di dema bendvekirinê de neşkên. Me gûzên xwe bend ve dikirin. Gava bendvekirin diqediya êdî em diçûn ser rezan. Pêşî em diçûn nav bûtikê û me bûtika xwe paqij dikir. Bûtik ciyê ku mirov gava diçûn ser rezan alavên xwe di nav de dihe-wandin e. Me nivîn û firaqên xwe dibirin û li wir bi cî di-kirin. Me mehserêya xwe dişûst. Em êdî amade bûn ji bo civandina tirî. Me bi mehsekên⁽⁷⁾ biçûk tirî ji mehşê-lan jê dikirin û dixistin nav selean an jî tenekeyan û me vala dikirin nav mehserêyê, heta ku mehserê tije dibûn ev kar didomiya. Di bin mehserêyê de cirnek he bû, di bin wî de jî çirikek he bû. Ji bo ku gava tirî bihata eciqan-din şîre bê li wir. Ji malbatê yek diçû diket nav mehse-reyê bi lingan tirî dieciqandin. Gava ku dieciqand şîre diherikîn nav cirnî. Di wê demê de hinekên din jî kuçika xwe amade dikir, sîtila xwe dida ser kuçikê û agirê xwe pê dixist. Me bi tasa şîrêya ku herikîbû nav cirnî, dixist nav tenekeyan û dibir, dixist nav sîtila ser êgir. Heta ku sîtila me tije bibe. Kevirê şîrêyê he bû ji bo ku şîre kef bide. Me ev kevir jî dixist nav şîrêyê û em li benda kefa şîrêyê disekinîn gava ku kefa wî dihat me kefa wî digirt. Ev car me du teşt dianîn şîrêya xwe dixist nav teştan û me herîra xwe dixist nav şîrêyê. Herîr arvan e. Ew şîre-

yên ku di nav teştan de bûn me dîsa dixistin nav sîtilan. Êdî ji bo meşlûlan⁽⁸⁾ şîrêya me amade dibû. Me şîrêtek di nav rezan de girêdida û me yek bi yek ew gûzên ku me bi benve kiribûn dixistin nav 'esîtê⁽⁹⁾. Çend qor me gûz dixistin nav 'esîtê ku meşlûlên me xweş 'esîta xwe bigirin, me yek bi yek meşlûlên xwe dadiliqandin. Ji bo ku zarok jî kêfxweş bibin me ji wan re jî ji şaxên darên bihîvan lepik çêdikir. Me şax dixistin nav 'esîtê û derdi-xist her peşkên darê 'esît digirt û me dida zarokan kêfa wan jê re gellek dihat. Me ji bo ku kêfa zarokan bê ji wan re bi gûzan xirxar jî çêdikir. Me gûz dianîn di nav teştêkê de dixistin nav avê heta ku nerm bibe gava ku nerm dibû me bizmarek dixist nav û me bi çakûcê qul dikir, gava ku qul dibû me dianî ew gûz benve dikirin, ev xirxar li gor qama zarokan dihat çêkirin. Ji bo ku zarok bixin stûyê xwe. Ew 'esîta ku di bin sîtilê de dima, me ew jî dikir bastêq. Ji bo bastêqan çarşefên me yên caw he bûn. Me ew çarşef li erdê radixistin û me 'esîta xwe dikir elbê û dianî li ser çarşefan vala dikir bi maleyên textîr rast dikir. Heta ku bastêq ziwa dibûn wisa raxistî diman. Gava ku ziwa dibûn ji bo ku em bastêqê rakin me av dikir nav tişteyê û me bi desmala xwe binê çarşefê şil dikir ji bo ku bi hêsani were rakirin. Her çarşefek dibû çar felq⁽¹⁰⁾ Ji bo zarokan jî me sempûsek çêdikir. Ji fel-qên bastêqên biçûk re me digot sempûsek. Me du cure meşlûl çêdikir yek meşlûlê sor yekî din jî meşlûlên çalmê ango meşlûlên spî. Me dîsa tiriyê xwe dicivand û dixist mehserêyê û dieciqand. Me dîsa şîrêya xwe dike-land heta ku kefa wî were, piştî kef girtinê me vala dikir nav du teştan. Me du lître şîrêyê re lîtreyek dew dixist nav û qasî kîloyek jî ard dixist nav û herî kêm bi alîkariya deh kesan bi daran diçeliqandin. Heta ku spî dibe. Dîsa me vala dikir nav sîtila ku li ser êgir bû, gûzên ku benve hatibû kirin me çend qoran dixist nav 'esîtê û yek bi yek bi wan benên ku di nav rez de hatibû vegirtin ve dieli-qand. Hinek ziwa dibûn dîsa me dixist nav 'esîtê bi vî awayî meşlûlên çalmê qalind dibûn. Me dims û kesme jî çêdikirin. Ji bo wan jî me tiriyê xwe dicivand. Tirî die-sirand û dida ser êgir heta ku baş qalind dibe dihat ke-landin. Paşê dor dihat li ser çêkirina kesmeyan. Me dîsa şîre dida ser êgir kefa wî digirt û me hûrikên savarê di-xistin nav şîrêyê û dikeland. Gerek ew savar pirr baş bi-hata kelandin ji bo wî jî du roj dihat kelandin. Gava ku

[7] Dasa biçûk.

[8] Sincok, benî, meşlûr.

[9] Malêz, pelûl.

[10] Perçe.

baş çêdibû, me vala dikir ser du sêniyên sifir û du roj li ser sêniyan diman ji bo ku ziwa bibin. Piştî du rojan me şil dikir ev car li ser oberiyek dihat raxistin ji bo ku baş ziwa bibe û xerab nebe. Piştî çend rojan êdî karê me yê li ser rezan diqediya em vedigeriyan mala xwe. Gava em vedigeriyan malê me oberiya xwe di kîlerê de radixist, me meşlûl, bastêq û kesmeyên xwe dixist nav oberiyê û didan hev ji bo ku şekir bigirin û nerm bimînin. Piştî çend rojan me oberiya xwe vedikir û me didît ku tiştên me şekir girtine, wê carê me dixist nav deneyan ^[11]. Deneyên me yên ji bo meşlûl, bastêx, kesme û qeliyê he bûn. Rengên wan cuda bûn ji bo ku em tevlihev nekin.

Çêkirina Qeliyê

Karê dawî çêkirina qeliyê bû. Mezinên malbatê diçûn pezên xwe distendin. Êvarê pezên ku hatibûn stendin dihat serjêkirin. Me goştên xwe hûr dikirin û dişûştin. Me dixistin nav çar pênc teştan û me xwê lê direşand ji bo ku goşt bê şidandin ku zû bi zû hûr nebe. Em serê sibehê zû radibûn û me du kuçik pê dixistin û me sîtilên xwe didan ser êgir, me goştên ku ji êvarê de hatibû xwêkirin dixistin nav van du sîtilan. Me agirê xwe pêşî sist dikir ji bo ku goştên me hêdî hêdî ava xwe bide

derve. Gava ku dihat nêzî pehtinê mêrên malê bi xwe re çend mêrên taxê dianîn ji bo ku di navrojê de qeliyê bixwin. Gava ku goştên me ava xwe ziwa diqedand me rûnê xwe berdida ser goşt û me goştên xwe diqelandin. Heta ku goştên me baş bihatina qelandin me diqelandin heke baş nehatina qelandin goşt xerab dibûn. Wê rojê heta êvarê karê qeliyê didomiya. Gava çêkirina qeliyê diqediya me kezeb ji cuda diqelandin. Gava goştên me baş sar dibûn me dixist nav deneyan. Deneyên qeliyê cuda bûn ji bo qeliyan hatibûn amadekirin. Gava karê me yê çêkirina qeliyê ji diqediya êdî em ji bo zivistanê amade dibûn. Gava zivistan dihat şevbûhêrkan ji dest pê dikir. Her şev cîran di malekê de diciviyan gava cîran dihatin me li ser sêniya sifir tije meşlûl, bastêq, kesme û gûz dikir û dianîn, didan ber mêvanên xwe. Di şevbûhêrkan de kesên ku kilam dizanîn kilam digotin kesên ku kilam nedizanîn ji çirok û meselok vedigotin, şevbûhêrkên me bi kêfxweşî diqediyên.

Çavkanî: Fatma ŞAŞMAZ

Temen: 73

Perwerdehî: Nexwende

Herêm: Licê/Amed

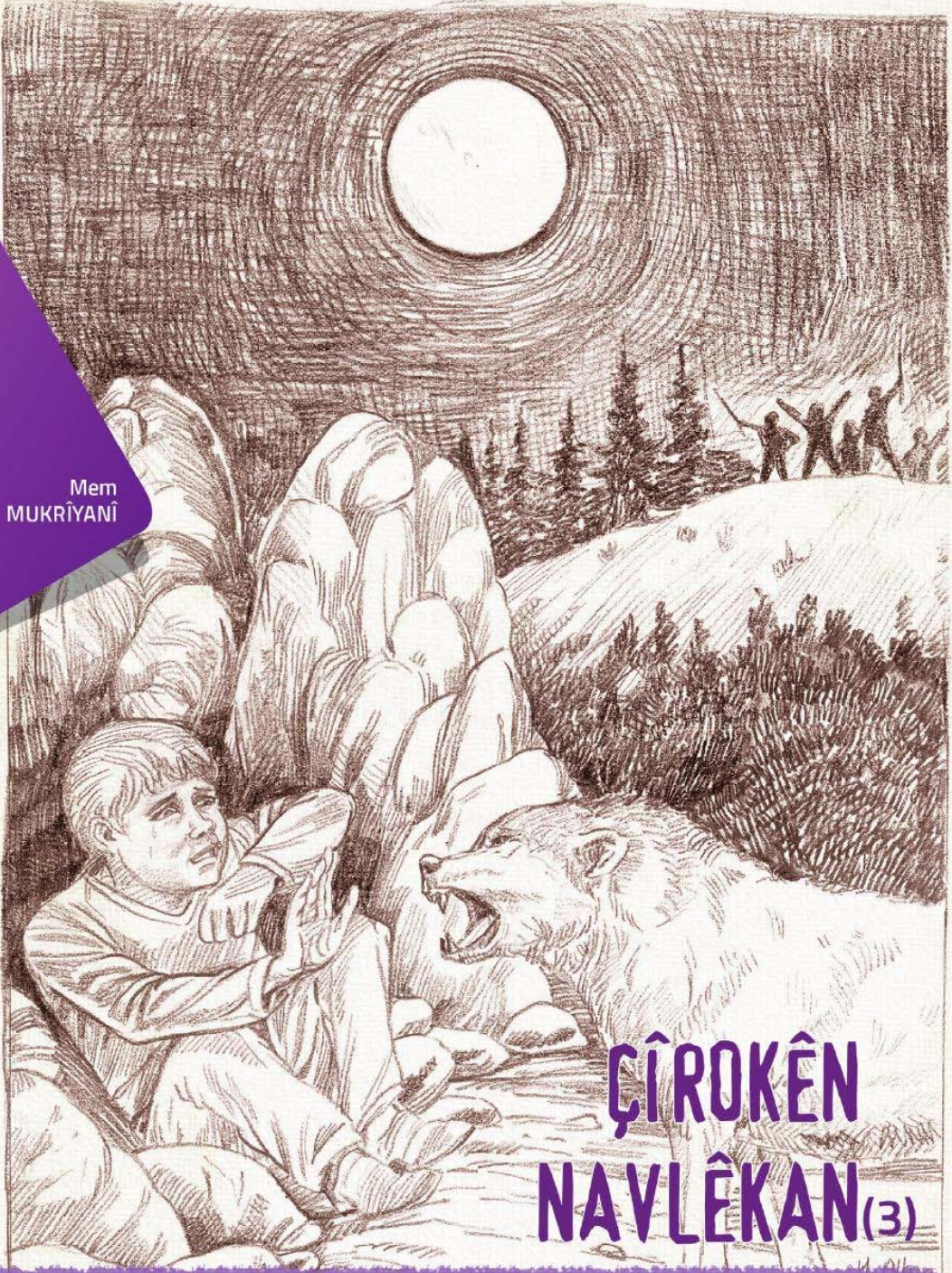
Sal: 2015

[11] Kûpên mezin ên ji bo parastina bastîq, qelî, dimsê û hwd.



Kelandina Genimî

Mem
MUKRİYANİ



ÇÎROKÊN NAVLEKÂN(3)

Çolo: Rojekê ber êvarê dibe teq teq teqqq, derî lê di-keve. Yek ji hundir radibe, hema şimikan bi serê lingên xwe dike û diçe derî vedike, lê dinihêre ku gedeyê cîranê wan e. Lawik dibêje: “Gelo hevalê min li malê ye? Ez dix-wazim were bi me re bilîze.” Diya lêwik dinihêre ku ge-deyê cîranê wan e, dibêje: “Temam qurbanê. Ez ê jê re bibêjim ku bixwaze bila bê!” Bang li gedeyê xwe dike, jê re dibêje hevalê te Casim hatiye, wa ye li ber derî li benda te ye. Lawikê ku navê wî Yilmaz e, ji şûna xwe hiloz dibe û tê ber derî cem hevalê xwe. Dibêje: “Bise-kine ez ê solên xwe pêxim û werim.” Casim û Yilmaz hev digirin û diherin qada listikê, çiyê ku hevalên wan lê ci-viyane. Bi hatina Yilmaz re kêfxweşiya hevalên wan li ser rûyê wan dibe bişirîn û şadî. Roj li ber ava ye. Hewa ewr e. Ewrê berfê ye. Hingî ewr daketine xwarê mirov dibêje dê niha berf bibare. Zarok dest bi listika xwe dikin. Bi listika çavkîşindorekê dilîzin. Di vê listikê de yek ji zarokan, çavên xwe digire û heta sedî bi dengê bilind dijmêre. Yên din jî her yek xwe li cihêkî vedişêre. Piştî yê ku mak e dibêje; sed, çavên xwe vedike û li der û dor, quncik û koxikan li hevalên xwe yên ku xwe veşartine digere. Wê gavê jî berf dest pê dike. Hêdî hêdî bi hemdê xwe dibare. Her der sipî dibe. Reşayî ne xuuya ye. Yil-mazê ku wî jî xwe weke hevalên xwe veşartîye, xwe si-partiye deriyê malekê, ber şiya dîwêr. Her ku deng tê xwe bêtir bi dîwêr dimelisîne. Dinihêre ku xelasiya wî tune ye. Hema ji çiyê xwe dipeke û direve da ku xwe li çiyekî din veşêre. Ji kelecana sawa girtinê, xwe li çiyên teng û asê diqewimîne. Heta ku derdikeve çiyekî rast. Dinihêre ku ji nav malan dûr ketiye. Berf jî dibare, bûye êvar. Her der tarî ye. Tu nabêjî şev lê digere. Rêya malê û gund wenda dike. Nema dizane ku ew bixwe li ku ye û gund li ku maye. Li dora xwe dihere tê; dike nake ji hev dernaxe. Hema berê xwe dide aliyekî û diçe. Tu nabêjî berê xwe daye aliyê çolê. Saet di ser hev re derbas dibin, hevalên wî diçin li deriyê wan dixin. Dipirsin: “Bê Yilmaz çima bêyî ku ji me re bibêje ez diçim malê, lê xistiye çûye. Diya Yilmazî derdikeve dibêje qey Yilmaz hat malê. Dinihêre ku ew nehatiye, lê hevalên wî li ber derî ne. Him Casim him jî diya Yilmazî bi hev re bi carekê di-bêjin: “Kanî Yilmaz?” Dê dibêje: “Nehatiye malê, ma ne bi we re bû?” Casim jî dibêje: “Ev nêzî du saet e ku ji me qetiya ye û wenda ye. Me got belkî hatibe malê.” Îcar him malbat him jî hevalên wî dikevin tatêla Yilmazî. Radibin

herkes bi hev re derdikevin û li nava gund, der û dora gund û newalan belav dibin. Yilmazê ku şev lê geriyaye jî, ji aliyekî ji sermayê dike biqefile, ji aliyê din ve jî ji tirs a zûrezûra guran qutifiye. Xwe daye ser hev, bûye weke lepekî. Ga ⁽¹⁾ diricife ga bi îskeiskeke nizm digirî. Hingî ku qepiçiye,⁽²⁾ sor zepitiye. ⁽³⁾ Hêstirên ku ji kanîka çavên wî diherikin, xwe bera kortika bin mijangên wî yên jêr didin û sar dibin mîna hebên terezê.⁽⁴⁾

Malî li nava gund digerin, ji der û dor û cîranan dipirsin, lê mixabin xebera xêrê nabihîzin. Di nava xwe de bi hev dişewirin. Gelo dikare biçu ku derê? Yên li nava gund di-geriyan jî berê xwe didin çolê, Yilmaz jî ketiye berqefê ⁽⁵⁾ tahtê ku zêde hukmê berfê lê neyê. Li kêleka berqefa tahtê qulek devteng û dawîfireh lê he ye. Ji wîzewîza bayê û bapêşê dengê ku ji hundirê qulê tê Yilmaz nabi-hîze. Hinekî din dadikeve digihê ber devê qulê ya ku da-wiya wê şikeft e. Piştî ku digihê daldeyê qulê ku jê re dibe sitare, dibihîze va ye nûzenûz ji hundirê qulê tê. Ew nû-zenûz ya çêlikên guran bû. Çawa ku bêhna Yilmazî di-girin bêtir dilebitin. Dêlegura diya wan jî çûye nêçirê. Haya rebeno jî jê tune ye bê çi diqewime. Çêlikên gurî li hundirê qulê, dêlegura diya wan a ku dê kengî vegere nediyar e li derve û hewara ku ji bo wî derketiye li çolê lê digire... Yek jî jê re nabe çarenûs, ne bi başî ne bi xe-rabî da ku ji wî ezabî rizgar bibe û bêhna wî bê ber wî. De û de û de... yên ku ji gund çûne bi hewara wî de bang lê dikin: “Yilmaz... ha Yilmazzz kuro tu li ku yî? Ku dengê me hat te, dengê xwe bike. Ku te em bihîstin bi dengê bilind biqîre.” Yên ku lê digerin carcaran jî di nava xwe de diaxivin. Hinek dibêjin: “Kuro lawo ma karê vî rebenî li vê çola ha çi ye? Çi zû gihîştîye vê derê, van çol û çepelan. Welle gur li vê çolê naqedin.” Hîn gotin di devê wî de ye, pêjna gurekî tê û didin pey, heta digihê qula ku çêlikên wê lê ne. Nêzikî qulê dibin dîsa bang lê dikin: “Looo Yilmazzz... Kuro tu li ku yî lawooo...?” Ji nişka ve dengê li wan vedigere. Lê jê nayê fêmkirin. Girî û deng tev li hev e. Dîsa dibêjin: “Yilmazzz... Yilmaz dibêje: “Haa...” Guhê xwe baş didinê bê dengê wî ji ku tê. Yên ku lê digeriyan hemû kes bi carekê dibêjin: “Bi navê Xwedê dengê wî ji hêla wê zinara beroj tê û gur jî ber bi wir ve çû. Divê em bilezînin da ku gur xwe berê me ne-gihîne yan na dê wî perçe perçe bike.” Dêlegur dike ku bigihê ber devê qulê çêlikên wê bêhna wê digirin û nû-zenûz bi wan dikeve. Yilmaz çav li dêlegurê dike ji tirs a

[1] Geh

[2] Alîn

[3] Werimîna ji sermayê

[4] Zîpik an jî teyroka hebmezîn.

[5] Çiyê ji şikeftê biçûktir; navbera du zinaran.

saw wî digire û qêrîn pê dikeve. Hewariyên Yılmazî ji bo ku dêlegur bitirse û xwe nede ser wî dikin holehol û cahrîn^[6]. Çend derb çifte ji diteqînin. Lê dîsa ji dêlegur bi qasî werîsek du werîsan xwe berî hewariyên wî digihêne nik wî. Hema devê xwe dixe xenoqa wî. Hewarî çav lê dikinê û derbekê rasterast bera dêlegurê didin. Çi fêde êdî Yılmaz birîndar bibû lê ji mirinê ji xelas bûbû. Wî digirin û bi bayê bezê digihînin nexweşxaneyê. Birîn mirînrên wî derman dikin heta çend hefteyan baş dibe. Li ser vê bûyerê heval û malîyên wî jê re dibêjin: "Kuro ma tu şevreşkî bûbûyî, tu bi çolê ketibûyî. Qey kêfa te pirr ji çolê tê?" Çoloo çolo û navlêka çolo lê dikinê. Êdî ji bilî wan kêliyên ku li cem wî ne pê ve wekî din herkes bi navlêka Çolo qal û behsa wî dikin.

Ebando: Ebando mirovekî gavan bû, diçû ber dewaran. Ji xeynî gavantiyê tu karê din nedikir. Li wê herêmê jixwe du gavan hebûn, Her sal qewlê xwe nû dikirin û garan didan ber xwe diçûn ber naxirê. Lê Ebando mirovekî pir sernerm, belengaz û henûn bû. Hişê wî li ser kar û zarokên wî bû. Birrek zarokên wî hebû. Sekin li wan tune bû. Heta êvarê karê kê li ku derê hebûya, destên xwe diavêtin karê wan û alîkariya wan dikirin. Biaqil bûn, dizanî cih ji xwe re çê bikin.

Sibehekê Ebando piştî ku dewar li biniya gund berhev dan, ew dan pêşîya xwe û piştî xwe da gund, berê xwe da çiyayên stargeh û henûn. Gellekî çû heta gihîşt pah-naveke xweş, mexelekî bi çêre û palax. Bû xirme xirma wan, dest bi çêrê kirin. Ew panava ku him mexelî jî bû nêzî rezên gundiyan bû. Gundiyeke jî li nava rezê xwe cot dikir, lê haya Ebando jê tune bû. Qederek derbas bû, dewarên Ebando him têr bûn him jî moz kirin^[7]. Lota wan hat. Ga lotekê li vir dixin, ga lotekê li wir dixin. Dikevin nava devî û dar û beran. Ebando bi wan çormîş bû. Îmana wî hat serê pozê wî. Xwedanê di binê lingê wî de avêtibû. Hilkehilik pê ketibû, bêhn lê çikiyabû. Ji qahra firnikên wî weke yên hespan fişefiş bi wan ketibû. Çav lê sor bûbûn û hêstirên wî yên bêhemd, weke hebên te-rezê bi xwe ber ji kanîka çavên wî, li ser hinariyên rûyê wî nizilîn. Diçû çêlekek dianî ya din diçû. Ya din dianî çend hebên din diçûn. Dikir nedikir serî bi wan dernedixist. Garana dewaran belawela bûbû. Gavanê belengaz,

darê wî di destê wî de û bi hêrs û pertaveke^[8] xurt kîjan dewar biketa ber ew dida ber dar û şebotan^[9]. Ku derê wan di ber biketa av lê venedixwar. Him bi daran li wan dide, him jî nifiran li xwediyê wan dike û sixêfan^[10] ji wan dide. Gava ku xeberan ji dewaran dide, cotkarê li nava rez jî guhdengê gavan Ebando ye. Guhê xwe baş pê dirêj kiriye û xwe bixwe dibêje: "Gelo Ebando çi xeberan dide wan."

Ebando jî daye navê. Çi tê devê wî dibêje. Aş û berbajar pê de diçe.

- Hey Xwedê bela xwediyê we bide.

Hey stûyê we di ber we vebe.

Av negihê devê we.

Pişika we ziwa bibe.

...

...

Hooo, hoooo min di jina xwediyê we ebando!

Gava dibêje: "Min di jina xwediyê we ebando!" Cotkar dibihîze. Meraq dike. Ebandin çi gotin e gelo? Li ser zimanê wî ye û tê malê. Kê li rê dibîne ji wan dipirse: "Ebandin çi ye?" Kes nizane ku tê çi wateyê. Dibe êvar li benda gavan dimînin. Ku ne ew be kes dê nekare bi-bersivîne.

Gavan tê jê dipirsin. Gavan dibersivîne paşê hîna nuh bi ber dikevin ku di çi wateyê de bi kar aniye. Ji ber ku gotineke xerîb e, bi wan gellekî seyr tê. Ji wê rojê û pê de bang lê dikin: "Ha! Ap Ebando..."

Wî jî ji yên ku ji wan hez nedikir re digot: "Ebando bie-bêne ..."

Feth'ê Çilxerz: Berê fes hebûn mêran dida serê xwe û li dora fesî jî şemil an jî şahr digêrandin. Îcar Feth'ê me ye berî ku bibe çilxerz, ji rojan rojeke Xwedê ji bo qaçaxiyê berê xwe dide binxetê. Li bajarê Şam'ê çav li fesan dike û ji xwe re yekî dikire. Qaçaxa xwe jî bar dike û tê xwe li sînorê serxet û binxetê diqewimîne. Bi elf û du belayan qaçaxa xelas dike, derbasî serxetê dibe. Li gor gotina yên ku wî nas dikin; Feth'ê Çilxerz mirovekî pîrr

[6] Qareqar

[7] Têgeha demekê ye ku moz(mês) bi dewaran vedidin.

[8] Şiyan, hêz

[9] Şiva ter û dirêj.

[10] Çêr

jêhatî û wêrek bû. Di tayê wî de kêr kes hebûn. Pîrr bi xwe bawer û zîrek bû. Digihîje gundê xwe, derbasî hewşa malê dibe. Yên ku dibihîzin Feth'ê Çilxerz hatiye malê, ji meraqa ku bê ji binxetê çî bi xwe re aniye diherin mala wî. Herkes li bendê ye ku barê xwe veke. Barê xwe datîne, têrr û heqîba xwe vala dike. Tiştên ku bi qaçaxî anîne bera ber yên ku li dorê civiyane dide. Herkes bi qaçaxa wî bawer e. Dibêjin Mam Feth qaçaxa herî baş diine. Û li dora tiştik û miştikên ku aniye çilwazkan ⁽¹¹⁾ didin. Pêdiviya kê bi çî he ye çav li wê digerîne. Çavên gişa li buxçikên Mam Feth'î maye. Hîn were fes bi ber çavên wan dikeve. Fes jî fese haaa...

Ji wan kirîdarên ku ji cîran û şênîyên derdorê pêk tê yekî ji wan ku li dor heftê û pênc salî ye, destê xwe dirêjî fesî dike. Çavên wî bel, guhên wî mîç in. Di ber xwe de gîr vedibe û bi bişîrîn radihêje fesî. Dike ku bide serê xwe, Mam Feth xwe çeng dike û hişk bi zenda destê wî digire û dibêje: "Bisekin. . . ! Ev fes ne ji bo firotinê ye û ne yê serê te ye." Extiyarê me di şûna xwe de sar dibe. Behitî û heyirî maye. Çavên wî çûne nava serê wî û zîq li Mam Feth'î dinihêre. Dibêje: "Mam Feth bi gora bavê te min çawa çav lê kir hema bêhemd kêfa min jê hat, lê tu dibêji qey min xwariye. Ma wî fesê di destê te de malê dinyayê ye ku te wiha dilê min hişt." Mam Feth di ber xwe de digirîje û dibêje: "Lawo tu jî dizanî ku ji te ne çêtir e, lê min ew fesa ji bo xwe kiriye. Lewma ez nax-

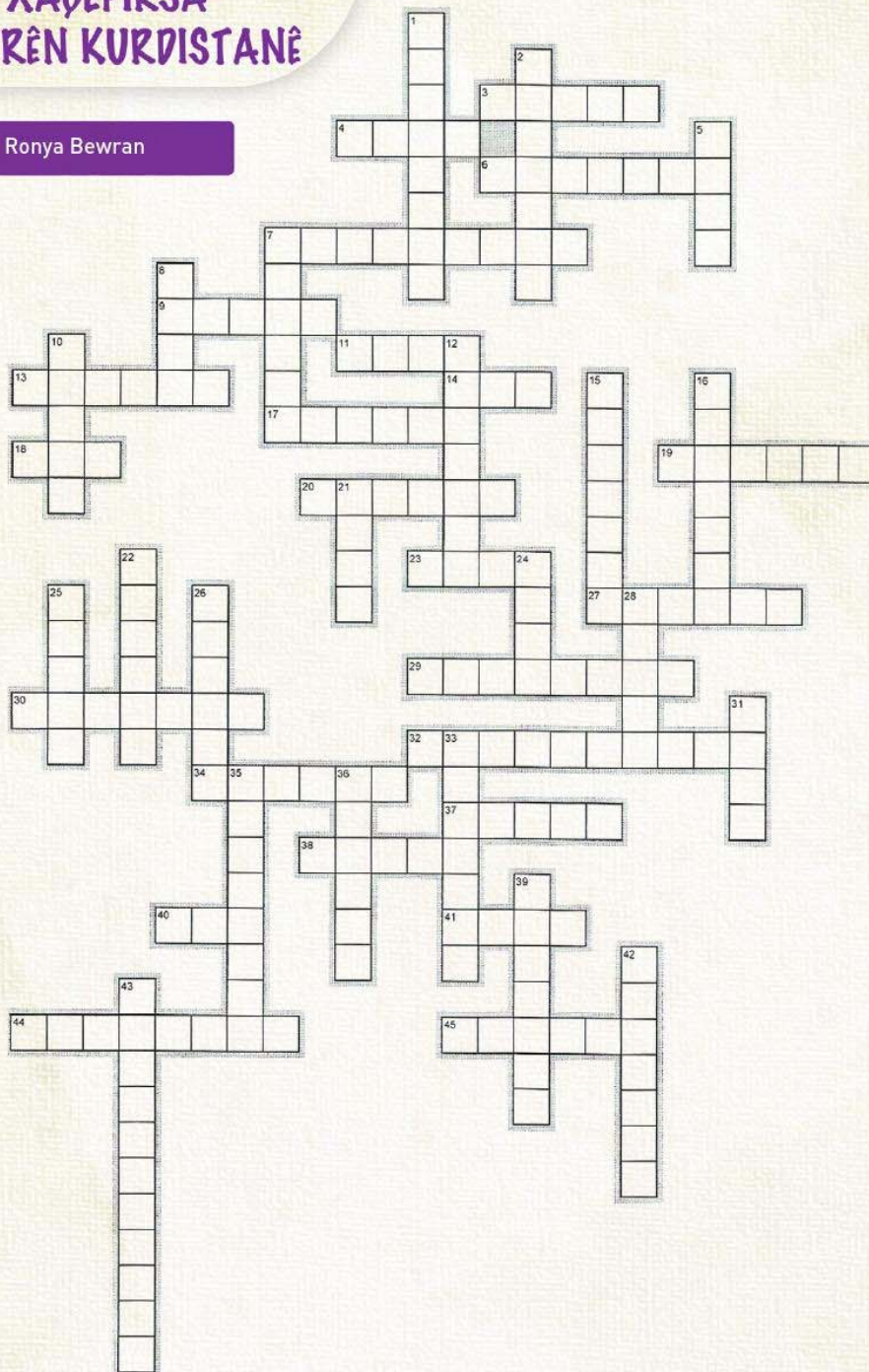
wazim ji xeynî min kes bide serê xwe, lê ez dikarim ji te re qala vî fesî bikim. Ev fes, min li Şam'ê kirî. Fes ji cawê qedîfe hatiye dirûtin. Ev kêlên li kêleka fesî bi destan hatine avêtin û bi derziya hûr hatine qûnderzkirin. Van gulik û rêşiyên li derdora fesî yek bi yek bi destan hatine honandin. Ji her rêşiyê ku li derdora fesî hatiye honandin û bi ser pêçavka fesî diherike re xerz tê gotin. Îcar li derdora vî fesî çil heb ji van xerzan he ye. Ji vî fesî re jî dibêjin fesê çilxerz. Fesê çilxerz belkî tu nizanî lê kesên weke sultan, xwedî erk û dewlemend didin serê xwe. Buhayê vî fesî pîrr zêde ye. Hema tu dikarî bibêji ku bi qasî buhayê hemû qaçaxa min e. Encax ev fesa li gor serê min e. Yekî mîna min dikare bide serê xwe. Ma çiyê min ji sultan û dewlemendan kêr e? Yek ji wan nagihê neynûka min. Ez bi keda xwe ya helal, bi xwêdana eniya xwe vî diravî kar dikim, pê dikirim û didim serê xwe, lê sultan û dewlemendên ku vî fesî didin serê xwe wê hebûna xwe ji ku derê tînin? Ew hemû diravê ku pê hirbiqiyân û seyranê dikin yê me belengaz, feqîr û fiqarayan e. Ew jî keda me dixwin, pê kêfa xwe dikin. Yê wan heram e." Mam Feth fesê xwe digire, bi nazikî dide serê xwe û dibêje: "Ji niha û pê de êdî ez jî Feth'ê Çilxerz im. Ma dê qiyamet rabe? Êdî ji min re bibêjin Feth'ê Çilxerz. Ji wê rojê û şûnde ji ber Mam Feth'î bi xwe ev navlêka li xwe kiriye, xwestiye herkes jê re bibêje Feth'ê Çilxerz. Û bi wî awayî gihîştîye heta roja me.



(11) Lotik
(12) Xalîçe
(13) Banê kevir

XAÇEPIRSA BAJERÊN KURDISTANÊ

Ronya Bewran



Ji Çepê Ber Bi Rastê

3. Bi sûka Cihûyan û bi mizgefta bi navê Umer navdar e.
4. Dîroka Kurdên Feylî ji şaristaniya vî bajarî dest pê dike. Bi Kelhûrî dipeyivin.
6. Di 22'yê Çileyê 1946'an de li vî bajarî li qada Çarçirayê komarek hat avakirin. Serokê vê komarê Qazî Mihemedê nemir bû.
7. Bi taxa xwe ya dîrokî ya bi navê Bostan navdar e. Li ser kevîrên vê taxê nîşaneyên Ahura Mazda, Mîtra, Şapûrê Yekem, Şapûrê Duyem hwd. he ne.
9. Qesra Ishaq Paşa li vê derê ye. Di nava salên 1926 û 1930'î de serhildaneke bi rêbertiya Xoybûnê ku Îhsan Nûrî Paşa jî tê de bû, pêk hat.
11. Bajarê Xelîlî Brahmî e. Tê de Gola Xelîlulrehman he ye. Bi isota xwe navdar e. Xerawreşka di cihanê de bi dîroka xwe navdar li vî bajarî ye.
13. wek Bajarê Nûh tê nasandin. Bi Çiyayên xwe yên Cûdî û Gabarê navdar e.
14. Navê vî bajarî bi zîmanê Ibrankî tê wateya "erdên avîn". Laleya xwe gellek delal e û navdar e. Çanda Asûriyan di xwe de dihewîne. Wek Dengbêj Reso gellek dengbêjên vî bajarî he ne. Medreseya Oxînê li vî bajarî ye.
17. Di dîroka Kurdistanê de bi berxwedana xwe dişibe Stalîngradê. Li Rojavayê welêt e.
18. Gora Şemsê Tebrîzî li vî bajarî ye. Kurd û Ecem tê de dijîn. Bazirganî pêşkêfî ye.
19. Navê vî bajarî yê din Xerpê e.
20. Bi Şerava Suryanî navdar e. Mîmariya xwe ya bi kevîrên neqîşandî hêjayî dîtîne ye. Gellek çand û gelên rengîn di vî bajarî de dijîn.
23. Ev bajarê me yê dîrokî di navbera salên 929 û 961'î de paytexta Keyatiya Begradî ya Ermenan bû. Şopa Mîmariya Rûsan jî li vî bajarî tê xuyakirin.
27. Bi mişmiş û sêvên xwe navdar e. Siyasetmedar, wergêr, nivîskar, bijîşk Abdullah Cevdet jî vî bajarî ye.
29. Çiyayê Çarçela û Ava Şîn li vê derê ye. Keleş xwarina xwe ya navdar e. Kulîlka Guldexwîn nîşana vî bajarî ye.
30. Li vî bajarî di 12'ê Adara 2004'an de bi mehneya fitbolê alîgirên rejîma Baas'ê êrîşê birin ser Kurdan û şer mezin bû û serhildana Kurdan li bajarên din jî belav bû.
32. Têkoşîna li dijî El-Nûsra'yê li vî bajarî dest pê kir. Li Rojavayê Welêt e.
34. Çiyayê Nemrûdê li vî bajarî ye. Osman Sebrî'yê nemir jî vî bajarî ye.
37. Zeûgma li vî bajarî hat dîtin. Paytexta fistîqan e.
38. Navê xwe yê din Kanî Dara ye. Bi Şewata Sinemayê tê nasandin. Gellek helbestvanên navdar, ku Ehmed Huseynî, Helîm Yûsiv, Abdulkadir Musa, Ismail Kûsa, Nezîr Melle, Yûnis Hakîm û Joseph Hemê jî vî bajarî ne.
40. Gola herî mezin a Kurdistanê li vî bajarî ye. Feqiyê Teyranê gewre jî vê derê ye.
41. Dora vî bajarî bi birc û bedenana hatiye pêçandin. Bircên vî bajarî di sala 2015'an de ket listeya mîrata UNESCO'yê. Zebeşa xwe navdar e.
44. Li Başûrê Kurdistanê bajarê herî mezin e. Li vî bajarî peykerê Şerefxanê Bedlîsî hatiye çêkirin.
45. Bajarê dîplomatîk yê Başûrê Kurdistanê ye. Li devê vî bajarî jî bo Şehîdên Enfalê bîrdariya Enfalê hatiye çêkirin.

Ji Jor Ber Bi Jêr

1. Bi Bazara xwe ya Haj Omer navdar e.
2. "Ku dil dilber be nexwe dilber kî ye Eger dilber dil be, navê dil çî ye Ez dil û dilber tevîhev dibînim Nizanîm ku dil kî ye dilber kî ye" Baba Tahîrê Uryan li vî bajarê Rojhilatê Kurdistanê çêbûye.
5. Li herêma Serhedê ye. Li ser sinorê Ermenîstan û Azerbeycan'ê ye.
7. Bi petrola xwe navdar e. Li ser berava Çemê Dicleyê ye. Ev bajar, li kêleka Bajarê Çaxa Kevn Ninova'yê ye. Di sala 2014'an de piştî ku Mûsil ket destê DAIŞ'ê xetere hebû ku ev bajar jî bibeve destê wê, herwiha kurdan di warê leşkerî û rêvebiriyê de bajar bi temamî xistîn bin kontrola xwe.
8. Derhêner Bahman Ghobadî û nivîskar Îbrahîm Yûsiv jî vî bajarî ne. Li rojhilatê Kurdistanê.
10. Şaredariya vî bajarî û Şaredariya Wanê du şaredariyên hevalbend û hevkar in. Di navbera Zaxo, Şêxan û Hewlêrê de ye. Bajarekî giring ê Badînê ye.
12. Xwezaya xwe gellek balkêş û resen e. Her çar aliyên vî bajarî kendal in, li ser girekê ye. Mizgefta xwe gellek navdar e. Ji Çelê'ya Colemêrgê tê xuyakirin.
15. Ev bajar navenda kaşûnê ye. Bajarê tûrîzmê ye. Bi toraka xwe ya kufikî navdar e.
16. Di 16'ê Adara 1988'an de bombeyên gaza kimyewî bi ser vî bajarî de hatin barandin. Ji pênc hezarî zêdetir Kurd hatin qetilkirin. Bêhna sêvê bû nîşaneya vê komkujiyê.
21. Bi dendikên xwe yên zebeşan û bi petrola xwe navdar e. Li Herêma Xerzanê ye.
22. Bajarê herî mezin ê Zazayan e. Bi hemamên xwe û zozanên xwe navdar e. Çiyayê Şerefdînê li vî bajarî ye.
24. Koma Kamkaran a Muzîkê li vî bajarî dest bi xebatên xwe yên hunerî kir.
25. Ezîz Xan Mukrî jî vî bajarî ye.
26. Gola Nemrûdê ya Kraterê li vî bajarî ye. Mele Selîm'ê ku di hereketa 1913'an de serîkêşî kiriyê jî vî bajarî ye. Xwarina xwe ya navdar "avşor" e.
28. Li quncikê welêt e. Zeytûnên vî bajarî gellek navdar in.
31. Bi feqî û medreseyan xwe navdar e. Çiyayê Herekol û Çemê Botan li vî bajarî ye. Xwarina xwe ya Parêvê (Buryan) û fistîqên xwe gellek xweş e.
33. Ev bajar li ser xeta Gurcîstanê ye. Gola Çildare'yê li vî bajarî ye. Li hêla jorin yê serhedê ye.
35. Di sala 1939'an de li vî bajarî erdhêjek gellek tund qewimî. Bi deh hezaran kesan jiyana xwe jî dest da. Ji ber vê erdhêjê çiyê bajêr hat guhertin.
36. Gola vî bajarê Kurdistanê di cihanê de duyem gola herî mezin ya xwê ye. Û her ku diçe ziwa dibe. Ji aliyê UNESCO'yê ve ketiye nava Rezervên Biyosferê û tê parastin.
39. Gola Zirêwar li vî bajarî ye. Xwezaya xwe gellek delal e.
42. Di 28'ê Hezîrana 1987'an de, di şerê Îraq û Îranê de ji aliyê rejîma Baas'ê ve rastî êrîşa kimyewî hat. Nivîskar û derhêner Qutbettîn Sadiqî di 28. salvegera vê komkujiyê de li Qada Serçawa'yê bi navê "Bê te baştir" şanoyek amade kir.
43. Ji aliyê petrolê ve dewlemend e. Bi Pira Bafê navdar e. Navê xwe jî dêrê girtiye.

BERSIVDANK

Ronya Bewran



